

114 90 34

Profesor Dr. Fran Barac:

O MODERNOJ
KATOLIČKOJ
APOLOGETICI

Knjigovežnica hrv. tiskare

U POŽEGI

114-90-34

D 8.2

Milom i otičnom profesor mojem
puzaboravnomu

Magnifiku D^{nu} Sr. Prjaviću

Zahvalni učenic

fišaj

Π. 9. 7.

PROFESOR DR. FRAN BARAC:

O MODERNOJ

KATOLIČKOJ

APOLOGETICI.

HABILITACIONA STUDIJA.

ODOBRIO BOGOSLOVNI FAKULTET KRALJ. SVEUČILIŠTA
FRANJE JOSIPA I. U ZAGREBU 31./I. 1907.

S-08834/1907

o o o o POŽEGA o o o o
TISAK HRVATSKE TISKARE U POŽEGI
o o o o 1907. o o o o

APOLOGETIKA - sadržaj/metode

UVOD.

Goethe je u svom West-östlicher Divan za-
bilježio i ovu znamenitu istinu: „Prava, najdublja,
gotovo jedina tema čitave ljudske povjesti jest borba
između vjere i nevjerstva“. Toga ne će nitko poreći,
tkogod je dublje zagledao u općenu ljudsku povje-
snicu, a napose u povjest filozofije, u taj kodeks ili
leksikon ljudskoga mišljenja i umovanja. Toga ne će
poreći ni onaj, koji je kušao proniknuti svoje vlastito
čuvstvovanje i tijek svojih misli, koji je nastojao
živjeti prema načelima visoko uzdizanima kao apso-
lutno istinita i apsolutno dobra, koji je išao za tim,
da mu život bude harmonija duhovnoga i stvarnoga,
idealnoga i realnoga svijeta. Kako čovjek u sebi čuti
vječnu protivštinu, te „ne čini ono, što hoće, nego na
što mrzi, ono čini“ (Rimlj. 7, 14), kako se čovjeku
iznenada rađaju u glavi piramidalne gluposti i pro-
tivurječni paradoksi, kako čovjek bez prestanka
uzdiše, a nikad ne stječe savršene harmonije misli,
čuvstva, djela i života, mira i sreće, za koju je, čini
se, stvoren; tako je ljudska povjest zbirka najsu-
protivnijih misli, spomenik najčudnijih želja, niz naj-
protivnijih pogleda na svijet, na život, na vječne
probleme: odakle, kamo, na što? Od prvoga dana
iza grijeha počinje se borba među zmijom i ženom
(Gen. 3, 15), nastavlja se među sinovima Božjim i

*

sinovima ljudskim (Gen. 6, 2 i dalje), razvija se u Izrailju i u neznabožačkim zemljama, dobiva nov oblik u kršćanstvu, ali traje i ostaje jednako uvijek kao u prvom početku, sve ako i mijenja akorde i prelazi u razne nianse, borba oko pitanja: Quis ut Deus? I danas, u raznim oblicima, no na svim poljima vlada boj između vjere i misli, koja se emancipirala od Boga. Pogotovu je postojana napetost između znanosti i Biblije, filozofije i evanđelja sv. Ivana, života i gorske besjede (Mat. 5.), svijeta i crkve. Strauss (Glaubenslehre I. S. 24.) je otvoreno rekao: „Zadaća je filozofije pokazati, da biblijske i crkvene predodžbe o nebu i zemlji, o Bogu i stvaranju i t. d. nijesu dovoljne i da ih treba drugim nadomjestiti.“¹ Što više, H. St. Chamberlain² gleda već u viziji propast crkve, jer će, veli, u XX. vijeku jedva trećinu kršćana obuhvatati, ako ne dođe kakav znamenit preokret. No za čudo, možda se nikad nije toliko pisalo o vjeri, kršćanstvu, crkvi, koliko baš u naše doba. Moderni je duh svratio najživlji interes i najgorljivije nastojanje baš k vjerskom problemu. I prirodno je tako, jer čovjek čuti, da je nešto više i veće, a ne da bude rob materije. Religiozna osnova u prirodi čovjeka ne da se zatajati. Mnogi učenjaci i filozofi utvaraju sebi, da je religiju lako nadomjestiti s istinama ili hipotezama znanstvenim. Oni ne računaju, da u čovjeku osim znatiželjnosti i potrebe znanja ima i potreba pokloniti se i ljubiti nešto više od sebe, nešto, što se dokučiti, pojmiti, predočiti ne da, a na što ipak ljudsko srce, koje ima druge zakone negoli hladni razum, neodoljivo teži. „Je ne sais; malgré moi l' Infini me tourmente“ — reče nevjerni i nesretni de Musset. Eto zašto se nalazi moderni čovjek u procjepu, eto zašto se koleba, kako reče prof. Luzzatti, između

¹ Cit. Hettinger: Lehrbuch d. Fund. Theol. str. 48. Freiburg 1888.

² Die Grundlagen des XIX. Jahrh. Leipzig 1903.

vraga i svete vode, eto zašto je uza svu kulturu i epohalni napredak nesrećan i nezadovoljan. Moderni je čovjek izgubio vjeru, no s vjerom i razum i srce, ne razum praktički za materijalni život, nego onaj viši razum, koji mu otkriva svijet transcendentnih ideala, razum, koji unosi harmoniju u njegovu dušu, koji daje srcu blagi mir, životu smisao, radu cilj, bora-vljenju na ovome svijetu pravu, duševnu, uzvišenu radost. — Strauss je kušao ovaj ponor duševnoga nesklada zabrtviti palijativom tražeći za svoj „Universum“ isti pijetet, kao što su ga ljudi staroga kova prinosili Bogu; Spenser je digao oltar „à l' Inconnaissable“, kao ono Atinjani „Ignoto Deo“, Nietzsche je na oltar postavio „Nadčovjeka“. No, sve badava, ovi surogati nijesu mogli zadovoljiti ni same iznašaoce, a kamo li čutljivije duše. I zato se, pravo veli Chamberlain¹ „još nikad nije sve tako koncentriralo oko Krista kao ovo zadnjih 70 godina.... Renan i Strauss svrnuli su poglede tisuće ozbiljnih mislilaca na pojavu Kristovu... Isus Krist stoji pred nama kao sjajno, sunčano središte, nedokučljivije nego ikad, da mu se diviš, klekaš i mukom mučiš...“

A što na to *δικονόμοι μυστηρίων θεοῦ* (1 Kor. 4, 1). Zar da „sluge Kristove“ i „poslanici mjesto Krista“ (2 Kor. 5, 20) sjede mirno „svaki pod svojom smokvom i vinovom lozom?“ Zar bi vijesnici *τοῦ εὐαγγελίου*, zar bi oni, kojima je izrijekom naloženo *πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη* (Mat. 28, 19.) mogli šutjeti, dok *πάντα τὰ ἔθνη* — svi narodi — žive u ovoj trzavici, dok svijet boluje od teške krize vjere i nevjerstva, a ne može da sebi pomogne? Očito je, da bojnici vjere ne mogu ostati prekrštenih ruku, dok se eto radi ni o čem manjem nego o znamenitoj Hamletovoj dilemi: biti ili ne biti! Oni i treba da izlože sav arsenal bogatoga oružja, što im ga je ostavio Krist, ne bi li odbili navale na uzvišenu Kristovu vjeru, ne bi li ojačali slabe i klonule, ne

¹ Ibid. str. 194. I. B.

H. S. 161.

161.

bi li, uz Božju milost, predobili i kojega od silnih protivnika. Kao što se veliki apostol naroda brani (*ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογία* 2 Tim. 4, 16), kao što on daje razlog svoje vjere (*ἀκούσατέ μου τῆς πρὸς ὑμᾶς νυνὶ ἀπολογίας* Act. ap. 22, 1. Vulgata: *audite, quam ad vos nunc reddo rationem*), tako, veli sv. Petar. (1. Petr. 3, 15), treba da smo i mi uvijek spremni dati razlog svoje nade onomu, koji to traži: Vulgata: *parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quae in vobis est, spe*; LXX: *ἔτοιμοι ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν πάντι τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος*. I doista, kako je rabinizam našao u Justinu, Tertulijanu, Ciprijanu; paganizam u Kvadratu, Laktanciju, Augustinu; arabizam u Rajmundu Penafort, Rajm. Martini, Tomu Akvinatskom; humanizam u Rainundu de Sabunde, Nikoli de Cusa, Savanaroli i t. d. zatočnike kršćanskih svetinjâ, tako će jamačno i novo doba iznijeti na bojište nove pobornike Kristovih ideala, koji će uvijek biti *ἔτοιμοι πρὸς ἀπολογίαν*.

I nije od potrebe izvanredan trud; nije nužno istaknuti, da se Vatikanski koncil bavio gotovo jedino apologetskim pitanjima i da je u neku ruku dogmatički nacrtao osnove apologetike; dosta je uzeti u ruke prosti katalog teološke koje knjizare, da svak pristane za podesnom karakteristikom znamenitoga teologa F. Hettingera: „naše se stoljeće nazvalo stoljećem apologijâ“.¹ Ni u kojoj disciplini teološkoj, izuzevši biblijsku znanost, nije danas toliko pisano, koliko baš u struci apologetskoj. Ne samo da su ugledala svijetlo djela neprolazne vrijednosti, kao što su apologije Weissa, Schanza, Hettingera, Gutberleta, Braiga, Bougauda, Fonsegrive-a i t. d., nego je ispisan i bezbroj znamenitih rasprava i dubokih studijâ o zadaći, metodi i smjeranjima moderne apologetike, koje napose u brošurama i cijelim knjigama, koje u mnogobrojnim apologetskim i filozofskim revijama.

¹ Ibid. Vorwort zur zweiten Auflage.

„Literarischer Handweiser“ izbraja u br. 20. i 23. god. 1905. apologetsku literaturu našega doba, u ni više ni manje nego 16 stupaca sitnoga tiska. Ipak, tko je stručnjak, opazit će, da tu nijesu još ni izdaleka iscrpena i mnoga znamenita moderna djela te struke n. pr. Lahousse, Zeebroek, Geyn, Gilbert i t. d., a revije specijalno apologetske n. pr. onu u Bruselju i Parizu ni ne spominje, dok bi jedva smio mimoići Quinzaine, Annales de philosophie chrétienne, Jahrbuch für Philosophie u. spekulative Theologie i t. d. Ako se još sjetimo apologetičkih konferencija, koje daju prvi katolički stručnjaci u svakom gradu Švicarske, Njemačke, Belgije i Francuske, gdje god je univerza, jamačno smijemo reći, da su *οἰκονόμοι μυστηρίων θεοῦ ἔτοιμοι ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν*.

Pored tolikoga znanstvenoga aparata, kojim su katolički naučnjaci stali da utvrđuju i brane zaklad Kristova evanđelja, ipak je čudno, da u modernom svijetu preotima mah indiferentizam, ako ne već i očiti ateizam. Za katoličkog mislioca je to problem, koji ne može tako lako izmaći oku, niti se smije prosto mimoići. Odatle niknuše tolike studije, diskusije i polemike među katoličkim umnicima o zadaći, metodi i smjeranjima apologetskim. Istina je svakako na našoj strani, no kako da mi ne možemo o tom uvjeriti svoje protivnike, pitaju se katolici. Da li mi doista dobro branimo svoje svetinje? Jesmo li na visini moderne znanosti i napretka? Poznamo li moderne ideje, nova obretnja, znanstveno utvrđene činjenice, koje nam spotiču, da se kose s našom starom istinom? Jesmo li svoju istinu, svoju svetu vjeru utvrdili i obranili i spram ovih novih prigovora i napadaja? Da li se s modernima borimo modernim oružjem ili zato možda gubimo bitku, što nam je staro oruđe zardalo ili nevaljalo ili nedoraslo? Što bi danas učinio sv. Augustin ili sv. Toma? U jednu riječ, vrijedi li još uvijek stara naša tradicionalna apologetika ili se treba latiti nove?

Evo taj problem raspredaju neumorno prvi leaderi katoličkoga učenoga svijeta.

I moja je zadaća posvetiti nešto pažnje ovomu znamenitom pitanju. Ne zato, kao da želim definitivno reći svoju (nijesam si tako nesvijestan ni znamenitosti i teškoće problema, ni svojih neznatnih sila, da ne bih znao, kolika bi to bila smjelost i nečednost), već zato, da po mogućnosti prilika (ne stoji mi na dispoziciju, osim vlastite male, nikakova veća biblioteka) saberem i prikažem, što su drugi u tom pravcu učinili. Vlastiti sud razabrat će čitalac, i neka me, molim, ne osudi, ako nijesam u šumi raznovrsnih putova i puteljaka udario najpodesnijim pravcem.

Ovaj prikaz, ako i ne bude vrstan, ne će biti, mislim, u našim prilikama na odmet, jer u tom punktu nije u nas jošte ništa pisano, a stručna strana literatura nije svakomu baš tako lako pri ruci. Kad bih se smio nadati, da će ovi reci pridonijeti i koji kamečak tomu, da i naša univerza dobije posebnu katedru za apologetiku, i da se time i u nas otvori sistematički, znanstveni katolički rad za uzvišene istine, o kojima danas raspravlja čitavi moderni svijet, bio bih doista najsrećniji s uspjeha ove studije.

* * *

Katolička vjera mora da ostane onakova, kako ju je učio njen osnivač Gospodin naš Isus Krist. Niti jota ne smije se dodati ni oduzeti, po riječi Gospodinovoj (Mat. 5, 19.). Moderna znanost opet veli, da ni ona ne može žrtvovati ništa od svojih tekovina, jer je to istina, koju je s trudom napokon našla. A eto baš u ime te moderne znanosti većina najozbiljnijih napadaja na katoličku vjeru! Istina ne može da se istini protivi, jer im je napokon isto vrelo — Bog. Tko je dakle na krivom putu: ili branitelji katoličke vjere ili zagovaratelji moderne znanosti? Apologetika hoće da poluči perfektu

harmoniju medju katoličkom vjerom i objektivno istinskim ljudskim mišljenjem, objektivnom istinskom znanosti. Kako da to postigne? Je li to uopće moguće? Kaku metodu da upotrijebi, da nevjerne privede k pravoj vjeri? O čem da povede riječ i kako da o tom raspravlja? Nije li štogod poricala, što je i zbilja znanstveno utvrđeno?

Čini mi se, da mnogi spisatelji, koji te probleme raspredaju, nijesu zahvatili pitanja s prave strane. Držim, da bi iznajprije trebalo biti na čistu o tom, što je zapravo apologetika, koja joj je bitna, a koja sporedna zadaća. Ako se bistro odredi, u čem se apologetika razlikuje od apologije, od dogmatike, od filozofije uopće i napose od filozofije religije i t. zv. prirodnoga bogoslovlja, ako se jasno kaže, što valjana apologetika treba da poluči, a što je doduše idealna težnja njezina, no što ipak ne stoji samo do nje da stigne, bit će, mislim, jasno, da su dosada mnoge prepirke o tomu bile suvišnje riječi, jer pojedini pisci nijesu jasno i točno odredili značenje pojmova. Dobar pojam apologetike označit će svoj opseg i sadržaj, predmet i granice njegove, a tim će se primaći kraju i pitanje o t. zv. praeambula fidei, da li idu ili ne idu u apologetiku. Zdravo obilježena zadaća apologetike odredit će red i vrstu, kamo pripada ova disciplina, da li k teologiji ili k filozofiji, no tako će se onda po sebi istaći i princip, s kojega treba da apologet pode. Sad će još samo trebati, da shvatimo prilike našega doba, i eto nam u načelu pitanje metode dokončano, jer metoda koje znanstvene struke zavisi o prirodi znanosti i njenom sadržaju, o posebnim prilikama i posebnim ciljevima, za koje piše pisac.

Svakako bi bilo vrlo zanimljivo izložiti i detaljniji historijat apologetike, a ne bi bilo to suvišnje ni zato, da pisac uzmogne točnije i lakše izvesti specijalnu zadaću ove studije. Ali kako bi to zavelo i nehotice na mnoge stramputice, kako je to u drugu

ruku pitanje, koje vrijedi, da se i napose u kojoj studiji ogleda, riješio sam se, da historijat apologetike ne crtam na tanko, već koliko mi bude pripadom apsolutno nužno, da jasnije prikažem koji momenat u temi, koju sam odabrao.

Isto tako nijesam nakan napose razvijati misli, koje su protestanti iznijeli o tom predmetu, ma da bi psihološki vrlo lijepo osvijetlilo mnogo naše pitanje, i svakako lijepo pristajalo u sliku prikaza modernoga stanja kršćanske apologetike. Da ne zabradim preduboko, ograđujem se na prikaz moderne katoličke apologetike, a od protestanata spomenut ću samo ono, što mi se čini potrebnim, da mi slika bude cijela i potpuna, kad već ne može da je savršena.

Grčkoistočnjaci nijesu u tom punktu krenuli naprijed nimalo. U njih se još uvijek predaje polemiki (protiv katoličke crkve) u bogoslovijama, a u javnosti nijesu se istaknuli još nikakvim znamenitijim pokusom na apologetičkom polju. Od XVI. vijeka amo oni i nemaju samostalne bogoslovne znanosti, nego crpu svoje misli većinom iz protestantskih pisaca. U najnovije doba stale su neke eparhije šiljati svoje bogoslove i na katoličke bogoslovne fakultete. No taj će se utjecaj moći oćutjeti istom, ako bude sistematički provađan i to jedva nakon decenija.

S njima dakle nemamo posla u našem pitanju.

Razdioba je naše studije po tom ova:

Prvi dio govorit će o apologetici i srodnim disciplinama, o predmetu apologetike, o njenom principu i potrebi, o zadaći i napokon o mogućnosti te discipline.

Drugi dio uzet će na oko apologetičnu metodu uopće.

Treći dio reći će koju napose o tradicionalnoj metodi i glavnim modernim pravcima.

I.

1. Riječ *ἀπολογεῖσθαι* nalazimo već u Herodota u znamenovanju: braniti se, opravdati se, a Ksenofon i Platon pišu već pravu *ἀπολογία Σωκράτους* na obranu čuvenoga mudraca. Tako je ta riječ pridržavši isto znamenovanje prešla i u Novi Zakon¹ i u djela sv. Otaca i kršćanskih spisatelja. I pisci, Duhom svetim prosvijetljeni, i kršćanski umnici od prvih stoljeća do danas označuju riječju „apologija“ neku obranu i opravdanje ili pojedine koje kršćanske istine ili ustanove ili obranu i opravdanje kršćanstva uopće. No i danas se još može upotrijebiti, i doista se i uzima ta riječ „apologija“ i u općenom znamenovanju: braniti istinu kršćansku.

Kako je već Izaija prorekao (8, 14) i Simeon ponovio (Luc. 2, 34), bio je Krist Gospodin i njegova nauka od prvoga dana svoga postupa u javni život „kamen smutnje“, „pećina sablazni“, „znak, proti kojemu će se govoriti“. Nad njim su se sablažnjavali Židovi, ludim ga proglašivali neznabošci. Bilo je dakle od potrebe od prvoga početka ustati na obranu Krista i njegovih načela. To su i činili prvi kršćani upravo sjajnim načinom: usmeno, pismeno, životom i smrću. Tako nije samo povjest zabilježila sjajne uzorke kršćanskoga života, niti su samo martirologiji ispunili svoje stranice herojskom žrtvom kršćanske svijesti, nego je i svjetska literatura s ponosom unijela u svoj zbornik kršćanska djela neprolazne vrijednosti i jezikom i stilom i sadržajem i oblikom i dubinom misli i jezgrovitosti izričaja. Od kršćanskih znanosti jest zapravo apologetična prva i najsavršenija.

Sve te razne forme obrane kršćanskih ideala zovu se: apologija. Apologija je kršćanstva savršen život ljudi, koji se priznaju sljedbenicima Kristovim; apo-

¹ Isp. već citirana mjesta i dr. n. p. 1 Kor. 9, 3, Act. ap. 25. 16. Filip 1, 7, i t. d.

logija kršćanstva je pogotovu smrt, koju netko voli podnijeti negoli se odreći svoga uvjerenja, kršćanstva; apologija je napokon usmena ili pismena obrana ili kršćanstva uopće ili poedinih istina, propisa, obreda. — Redovno mislimo na ovaku pismenu obranu, kad upotrebljujemo riječ apologija.

2. Apologija.

2. Pismena apologija može, ali ne mora da bude sistematička; može, ali ne mora da bude znanstvena. Pisac apologije ravna se prema publici, za koju piše. On je sasvim slobodan ne samo u jeziku i stilu, nego i u izboru predmeta, metode, vrsta dokaza i t. d. On ima svoj napose određeni cilj; i ako je taj postigao, ni brige ga nije za sve drugo (razumijeva se, da ga vežu granice dogme i morala). Redovno odbija apologija napadaje na pojedinu kršćansku istinu, propis, obred, ustanovu i t. d. Tako joj je oblik redovno polemički ili irenički. To je, kako i ime kaže, njezina glavna zadaća. Ona je dašto dužna i pozitivnu istinu kršćansku utvrditi ili dokazati; razlozima teološkim ili filozofskim ili objema zajedno, već kako to ištu prilike, u kojima i za koje se piše. Ako je pisac ovako obradio ne samo po koju kršćansku istinu, nego barem sve najglavnije i to sabrao u jedno djelo, zovemo to apologijom kršćanstva. Takove su pisali n. pr. Hettinger, Weiss, Schanz, Schell, Bougaud (*Les Christianisme et les temps présents*) i t. d. Ako li je pisac uzeo u obranu samo recimo božanstvo Isusovo ili samo po koju istinu ili ustanovu kršćansku, tad se ta parcijalna apologija zove imenom predmeta, o kojem radi. Tako n. pr. Didon (*Jesus Christ*), Cathrein (*Glauben und Wissen*), Bumüller (*Aus der Urzeit des Menschen*) i t. d. Još možemo razlikovati apologije prema stajalištu, koje su zauzele: n. pr. prirodoznanstvena (Duilhé de Saint Projet-Braig), moralna (Weiss), historijska (Abbé de Broglie: *Religion et Critique*), mistička (Lingens: *Die innere Schönheit des Chri-*

stentums), filozofska (Schill: *Theologische Prinzipienlehre*) i t. d.

3. Posebna vrst apologije jest apologetika. Tim sam odmah označio misao, koja ih specifično dijeli. Apologetika jest apologija, ali svaka apologija nije apologetika. Apologijâ može biti, kako rekosmo, više vrsta: sistematičnih i nesistematičnih; znanstvenih i neznanstvenih; potpunih i nepotpunih; prirodoznanstvenih, moralnih, historijskih, mističkih, filozofskih i t. d. Jedna između raznih vrsta apologija jest: apologetika. Apologija je dakle rod, apologetika vrsta, no naj-savršenija vrsta tako, da se danas uspela do posebne znanosti u teologiji, i to znanosti, koja teoretički udara osnov čitavoj zgradi teologije. I apologetika brani kršćanstvo (i zato velimo, da je vrsta apologije), ali joj je obrana kršćanstva jedva negativna strana. Obrana je u apologetici više kao posljedica pozitivne zadaće, dakle zadaća gotovo sporedna, koja uz glavnu sama po sebi dolazi. Bit je apologetike: pozitivno opravdati kršćanstvo kao natprirodnu religiju. Ona ima dokazati direktnim putem, znanstveno, sistematički, sa stajališta čisto razumnoga i prirodnoga (bez obzira na dokaze objave Božje), da je pravo kršćanstvo (t. j. katolička vjera) savršena objava Božja, dakle vjera doista istinita i božanska.

Po tom bi se mogla označiti razlika apologije i apologetike ovako:

Apologija može imati za predmet svaku pojedinu istinu kršćansku, zato i svaka teološka disciplina ima svoju apologetičku stranu; apologetika ne zalazi u pojedine objavljene istine, nego dokazuje osnovu kršćanstva, svrhunaravnost i božansko podrijetlo objave i katoličke vjere. Apologija crpe svoje dokaze iz objave i razuma i iskustva; apologetika samo iz razuma i iskustva. Apologija se osniva na vjeri, apologetika dolazi (logički barem) prije vjere. Apologetika hoće da temelje, na kojima se vjera osniva

3. Apologetika

(praeambula fidei), utvrdi i da na osnovu filozofske spoznaje i historijskih činjenica dokaže, kako je božanska objava u kat. crkvi dostojna vjere i prema tomu, kako je nama dužnost umom, voljom i djelom prigrliti ovu vjeru (motiva credibilitatis et credentitatis).

Nije dakle apologetika puka teorija apologetične znanosti, kako misli K. H. Sack, niti je samo metodologija apologije, kako tvrdi Tholuck, Steude i drugi protestantski bogoslovi¹. Po tom bi shvatanju bila apologetika niz pravila i naputaka, kako bi trebalo voditi apologetičnu znanost, onako od prilike, kako homiletika pokazuje pravila, kojih se treba držati, kad treba govoriti homiliju. — Francuzi uopće ne razlikuju strogo apologetiku od apologije. Njima je „apologetika“ zapravo apologetična znanost uopće (n. pr. cijela Revue pratique d' Apologetique I. anné str. 6, 7, 14, 314 i t. d. Paris. Rue de Rennes 117.), oni ne distingviraju pojmove „apologija“ i „apologetika“, pa zato je lako razumjeti, da je i F. Duilhé de Saint Projct tako konfuzan u svojoj oznaci apologetike i apologije, da čovjek pravo i ne zna, što hoće. Njemu je apologetika disciplina, kojoj je zadaća rasuditi osnovu empiričkoga istraživanja i domašaj njihovih rezultata; a apologija mu je obrana vjere od onih (ili za one), koji su izvan crkve². Očito je, da Duilhé tu shvata apologiju i apologetiku sa stajališta genetičkoga, t. j. sa stajališta apologetične znanosti, sa stajališta obrane. To je jedno i drugo, istina, zadaća apologetične znanosti, no ni jedno ni drugo ne daje potpunoga pojma, a kamoli razliku apologije i apologetike. Ali je, štono rijek, čudo preko čuda, da se i onako strogi i umni logičar, kakav je K. Braig, u tom punktu radije poveo za protestantima, nego da je pošao putem Hettingera, Gutberleta, Schanza i dr. — Braigu je apologija „skup filozofskih i histo-

¹ Isp. Hettinger str. 20. Schmid str. 91, 95.

² Isporedi: Duilhé de Saint Projct-Braig: Apologie cit. str. 82.

ričkih dokaza“, „koji su razlog naše vjere“; a apologetika mu je disciplina, koja nas uči „sve potrebne umjetničke oblike i pravila dokazivanja“¹. No ovo, što Braig veli, jest u najboljem događaju zadaća introdukcije u apologetiku (zato su neki i tvrdili, da apologetika ide u prolegomena dogmatike), a nipošto nije apologetika. Apologetika nije samo pomoćna disciplina za praktičnu apologiju, nego je i ona sama apologija, t. j. opravdavanje i obrana kršćanstva. Nije njezina zadaća samo skupiti i sistematički nanizati norme dokazivanja, nego je dokazivanje samo, jest izgrađivanje osnovâ kršćanske religije. Dokaz tomu jesu sve valjane apologetike katoličkoga svijeta.

4. Apologetika, u strogom znamenovanju te riječi, 4. Historijat. jest uz pastoral najmladja grana znanosti bogoslovne. To je i sasvim prirodno. I u drugim znanostima opažamo, da se teoretičke grane razvijaju istom onda, kad su praktičke već davno poodmakle i napredovale. Najprije se događa čin, a onda refleksija o činu. Tako je i apologetična znanost stara, kao što je kršćanstvo staro, te mi nalazimo najraznovrsnijih apologija u kršćanskoj literaturi od evanđelja sv. Ivana do, recimo, Hasertovih prirodnoznanstvenih monografija ili Deimelove apologije s pomoću citiranih autoriteta znanosti². No apologetika kao posebna znanost čedo je XIX. vijeka. Od protestanata je prvi K. H. Sack („Idee u. Entwurf einer christlichen Apologetik“ Bonn 1819.; „Christliche Apologetik“ Hamburg 1829.), a od katolika Sebastijan Drey, profesor u Tübingenu, iznio nacrt („Einleitung in das Studium d. Theologie“ 1819.) i kasnije izradio potpunu apologetiku („Die Apologetik als wissenschaftliche Nachweisung der Göttlichkeit des Christentums in seiner Erscheinung“ Mainz 1838 3. Bde). Ipak treba spo-

¹ Isp. Apologie d. Christentums str. XV.

² Isp. Hasert: Antworten der Natur; Gedankenlesen. Deimel: Zitatnapologie.

menuti, da se već u prvim vijekovima očituje nakana postaviti cijeloj bogoslovnoj znanosti temelj posebnom jednom disciplinom, koja će s čisto prirodnoga stajališta utvrditi poziciju božje natprirodne objave. Tako zovu, i s punim pravom, Euzebija, biskupa cezarejskoga¹ i sv. Atanazija, biskupa aleksandrijskoga², ocima apologetike. Njihove su ideje poprimili i s drugih gledišta razvijali osobito sv. Augustin, biskup hiponski, i Teoderet od Cira. Za Teodereta dokazuje Schulte³ s velikom vjerojatnosti, da je od svih grčkih apologeta napisao najsavršeniju i za one prilike najbolju i najljepšu apologiju. Drugi, i znameniti, apologeti (n. pr. Justin, Origen, Tertulijan, Laktancij, Cyril, Orozij i t. d.) pišu apologetike najraznovrsnijega sadržaja, velike vrijednosti i za naše doba, no ne grade posebne znanosti, koju smo označili riječju apologetika. Osnovu sistematičkoj apologetici nacrtao je Anđeo Škole, sv. Toma u svojem djelu „De veritate fidei catholicae contra Gentiles“. Ipak i on još uvijek dodaje na koncu teza čisto prirodnim razlozima i teološke dokaze iz sv. pisma i usmene predaje. Dok već Hugo Grotius („De veritate religionis Christianae“ 1627) dijeli apologetiku od dogmatike, naviješta zapravo istom Chateaubriand (Génie de Christianisme 1802) novo doba u apologetičnoj znanosti. Ovo novo doba svanu sa Dreyovom apologetikom: „Die Apologetik als wissenschaftliche Nachweisung der Göttlichkeit des Christentums in seiner Erscheinung“. Mainz 1838.

5. Dogmatika i Apologetika.

5. Posebne prilike XIX. vijeka razlog su, da se apologetika odijelila od dogmatike. Sve do 18. stoljeća nije bilo principijelnih navala na kršćansku objavu. Svi napadaji na vjerske istine bili su unutar granica

¹ Dr. A. v. Schmid: Apologetik str. 20.

² Dr. A. Schill: Theolog. Principienlehre str. 17. Hettlinger: Lehrbuch d. Fund. Theologie str. 34.

³ Dr. I. Schulte: Theoderet v. Cyrus als Apologet. Wien 1904.

objave. Potekli su ili od kršćana izvan katoličke crkve ili od samih katolika. Bogoslovi bi te napadaje odbili polemikom ili irenikom, no uvijek sa stajališta objave. Onomu, koji objavu priznaje, bilo je ovakovo dokazivanje svakako tvrdo i bez prigovora. Kad se moglo otvoreno pokazati, da je neka istina u izvorima objavljene vjere, da je dakle vjerski članak ili dogma, prestala bi svaka prepirka. Dogmatika, t. j. znanost o dogmama, bila je dakle najznamenitija grana bogoslovlja. Osamnaesti, a pogotovu XIX. vijek vraća se u svom religioznom mišljenju na staze staroga neznaboštva. Devetnaesti vijek jest vijek duhovne sekularizacije; njegova je karakteristika — opaža vrlo dobro kulturni historičar Dr. A. Ehrhard¹ — prijelaz od anticrkvene i antikršćanske u antireligioznu i anti-teističku prosvjetu. Kao u poganstvu postaje ideal modernoga čovjeka ovaj svijet; kao u poganstvu miješa se priroda sa beskrajnim, i mjesto osobnoga Boga obožavaju ljudi materiju (materijalizam, panteizam); kao u poganstvu diže se opet čovjek na prijestol Višnjega, autonomija razuma nadčovjeka na svim poljima ističe se kao sveto pravo individuâ (individualizam); kao u poganstvu gube pojmovi: zakon, krepost, dužnost svoje stalno znamenovanje; moderni tvrde: nema istine, sve je slobodno (ničeanizam).

Protiv ovoga novoga duha stoji dogmatika sa svojim principom pozitivne objave potpuno nemoćna. Njeni dokazi, crpeni iz izvora božanske objave, okliznu se bez ikakvoga dojma kao voda s voštane ploče. Onomu, koji ne priznaje ni Boga, a kamoli objavu ili crkvu, dogmatičko je dokazivanje potpuno besmisleno. To je, reći će on: ὑστερον προτερον! Eto istinu, koju želite dokazati n. pr. egzistenciju Božju, već suponirate kao dokazanu, dok ju osnivate na sv. pismu, objavi Božjoj.

¹ Dr. A. Ehrhard: Der Katholizismus u. d. XX. Jahrhundert 9. Aufl. str. 224. slj.

Ako su dakle bogoslovi htjeli i utvrditi svoje u vjeri i barem to postignuti, da ih nevjernici saslušaju, trebalo je stati na princip prirode i razuma bez obzira na objavu i s toga stajališta pokazati istinitost katoličke vjere. Sad se više nije radilo o pojedinoj vjerskoj istini ili ustanovi, na koju bi tkogod napao, nego se stalo sumnjati i o samoj bazi, na kojoj počiva svaka vjera (Bog), o principu, na kojem stoji objava (činjenica objave), o vrhovnom pravilu katoličkog vjerovanja (crkva). Trebalo je dakle katoličku vjeru opravdati, utvrditi i obraniti s principijelnoga stajališta. Tu je zadaću protiv modernih neznabožaca preuzela, kao nekoć u davno doba prvoga kršćanstva protiv starih pogana, znanost apologetična. (Eto, zašto je moderna bogoslovna literatura u prvom redu apologetična, baš kao što je to bila karakteristika i bogoslovne literature prvih pet stoljeća kršćanstva). Ipak, kraj sve sličnosti, novo se doba ipak specifično razlikuje od doba poganskoga, recimo, za vrijeme rimskoga carstva. Dok je u ono doba ateizam (barem javni) bio državnim ediktom zabranjen, stoji danas moderna država na principu beskonfesijalnom; dok je poganstvo bilo puno čudesâ i proročanstva (ako i neistinitih), moderno doba zabacuje u principu svaki natprirodni utjecaj u život svemira i ljudi; dok je poganstvo priznavalo ugled hierarkije, moderni svijet ističe, da je vjera stvar čuvstva i pojedinca, te nitko nema prava propisivati bilo komu, što mu je vjerovati ili činiti.

Iz ove razlike prilika bit će jasno, da moderna apologetična znanost ne može vojevati istim oružjem, kojim su se borili prvi kršćanski apologeti protiv svojih protivnika. Bit će dakle i moderna apologetična znanost specifično različna ne samo od dogmatike nego i od stare apologije. Zato su i prozvali modernu apologetičnu znanost novim imenom, imenom: apologetika.

6. Apologetika se dakle bitno razlikuje od dogmatike.

a) One su različne svojim subjektivnim principom (principium a quo): dok je u apologetici jedini razum, koji osnove vjere istražuje i dokazuje, govori u dogmatici riječ uz razum i vjera, ili kako teolozi kažu: razum vjerom prosvijetljen (ratio fide illustrata).

b) One su različne po svom objektivnom principu (principium ex quo) ili po svom izvoru, odakle crpu svoju spoznaju. Arhimedova točka, s koje polazi apologetika, jest općeni znanstveni osnov: opažanje (observatio), kušnja (experimentatio) i logično umovanje. Osnov nasuprot, s kojega polazi dogmatika, jest Božja objava, kako ju na temelju sv. pisma i usmene predaje, nepogrješivo čuva i nauča crkva katolička.

c) Formalni je dakle princip (obiectum formale, obiectum, propter quod seu quo), zašto priznajem koju istinu u apologetici, očevidnost ili barem izvjesnost, uvidanje, da je baš tako, i da ja moram da to priznam, ako nijesam rad, da se zapletem u kućine i dotjeram do apsudnosti; a u dogmatici je formalni princip Božja objava: priznajem zato, jer vidim, da je to i baš tako objavio Bog. Drugim riječima: apologetika polazi s principa protivuvječja (principium contradictionis), kao i sve druge umne znanosti, a dogmatika ide s principa vjere, kao i čitava bogoslovna znanost. U apologetici vrijedi načelo, kako lijepo veli Schmid:¹ intelligo ut credam, uvidam, zato vjerujem ili bolje reći: hoću da vidim, zašto treba da vjerujem; a u dogmatici vrijedi ishodište: credo ut intelligam, vjerujem i zato bolje shvatam, ili vjeruj, pa ćeš i pojmiti, da tako može biti. Apologetika stupa od razumijevanja, od osvjeđenja, od znanja k vjeri (per intellectum ad fidem),

¹ Apologetik str. 107.

a dogmatika od vjerovanja k znanju (per fidem ad intellectum), k osvjedochenju, k razumijevanju (doduše ne svih pojedinih istina, misterija, ali svakako k razumijevanju nekih s pomoću analogija i kongruentnih dokaza).¹

Kako se znanosti među sobom razlikuju po objektivnom spoznajnom principu i po formalnom principu ili stajalištu, s kojega svoj predmet promatraju i dokazuju, očito je, da su dogmatika i apologetika dvije različne znanosti. Istina je, da se njihovi krugovi s obzirom na predmet, ako i ne pokrivaju ali svakako znatno križaju. Predmet je jedne i druge: objava, sv. pismo, usmena predaja, Isus Krist, crkva. No predmet (obiectum materiale, obiectum quod) nije nikad zagrada, da se znanosti ne bi mogle razlikovati. I psihologija i anatomija i teologija raspravljaju na pr. o čovjeku, no zato ipak ne ćemo reći, da su to istovrsne znanosti. A ne ćemo reći zato, jer svaka ima ne samo poseban cilj nego, a to je i glavno, posebno stajalište, posebni formalni princip, s kojega govori o tom predmetu.

7. Predmet apologetike.

7. Uostalom, ako se i ne dadu osjeći točne granice apologetike i dogmatike, ipak je n. p. sigurno, da se cio odsjek apologetike o vjeri uopće (de religione), o odnošaju vjere i razuma (de natura, de intellectu fidei) i de praeambulis fidei jedva i silom dade unijeti u dogmatiku, dok je to sasvim prirodno gradivo za apologetiku. U današnji pak dan, otkako nevjera preotima mah, upravo je nužno, da se to gradivo pretresa, niti se smije bilo pod kojom izlikom mimoći. Istina, bitni dio apologetike, pravi njezin predmet jest: objava Božja i magisterium crkve. Apologetika počinje zapravo s dokazom, da je pozitivna, natprirodna kršćanska objava dostojna vjere

¹ Isp. o tom opsežnije moju studiju: Dogmatika u srednjim školama. Katol. list 1905. broj 37. str. 446 i dalje s ispravkom u br. 38. str. 464.

i božanska. Ali je apologetika (takova, kakova je danas) znanost, koju su izazvale moderne prilike. Ne će dakle za nju biti odlučna teorija, nego praktičke potrebe. Ako bi se dakle i moglo reći, da spomenuta pitanja t. z. demonstratio religiosa idu u teodiceju, u psihologiju, sociologiju, filozofiju ili historiju religijâ i odanle da se mogu prenijeti u apologetiku kao gotova lemata; treba opet imati na umu: prvo, da se ni ne smije sve prepustiti filozofiji, to više ne onda i ondje, gdje se ove najmodernije grane filozofije možda ni ne predaju (kao n. p. kod nas) ili gdje se možda predaju u antikiršćanskom duhu; drugo, da ove teme idu u apologetiku već radi cjeline znanosti i usavršenja čitavoga dokaza; treće, da nije nikakova šteta, ako se isti predmet i s istoga stajališta i u dvije znanosti raspravlja: bit će jamačno ipak neki novi pogled, a pored toga smo barem sigurni, da se nije jedna znanost oslonila na drugu, i tako ga obje napustile.

Zato moderni apologeti n. p. Gutberlet, Schell, Schanz, Hettinger, Schill, Reinhold i drugi, dapače i Egger u novom izdanju svoga Enchiridion-a¹ raspravljaju ove teme kao integralni dio svoje apologetike.

I doista, ako apologetika mora da bude aktualna i od praktične vrijednosti, svakako treba da obrađuje najpoznije baš ona pitanja, koja su danas od općenoga interesa i općene znamenitosti. No baš pitanja o religiji uopće, o njenom podrijetlu i razvoju, o razumu i religiji i t. d. jesu problemi, o kojima hoće da svoju konačnu kaže svaki obični publicist, dakako u duhu modernom, a to znači u duhu protukršćanskom, ako ne i u duhu protuvjerskom. Ele ove će teme biti svakako od općene vrijednosti u modernoj apologetici.

Što u tom punktu Chr. Pesch² nekako nije odlučan, što više kao da je zauzet za izlučenje ovih

¹ Egger: Enchiridion Theol. dogm. generalis. Brixinae 1895.

² Chr. Pesch: Theologische Zeitfragen I. str. 73.

tema iz apologetike, bit će zato, što je njemu pred očima baš bogoslovna mladež, a ne općene prilike svijeta. Dr. A. Schmid¹ ne raspreda također ovih tema, no izrijeком kaže, da se ne protivi tomu. Sam ih nije unio u svoje djelo, jer je on sebi točno odredio cilj i granice: raspredati teoriju apologetike i dokazati, da je Božja objava moguća, da je nužna, i da se daje raspoznati.

8. Potreba apologetike. Osnovna ili općena dogmatika.

8. Znatan dio onog gradiva, koji je predmet apologetike raspravlja i općena dogmatika (dogmatica seu theologia generalis).

Zove se općena, jer raspreda općene dogme: božanstvo i vjeredostojnost kršćanske objave, sv. pisma, usmene predaje i crkve. Velimo, da su to općene dogme ne samo zato, što su zajedničke svim kršćanima (Delisch i drugi protestantski bogoslovi), nego osobito zato, što su zajedničke svakoj pojedinoj dogmi napose, što se svaka dogma daje napokon svesti na ove općene. Ne bih n. p. vjerovao u presv. Trojstvo, da me crkva ne uči, da nije u sv. pismu i usmenoj predaji, da nije od Boga objavljeno i t. d. Tako to mogu reći za svaku pojedinu dogmu n. p. inkarnaciju, transsubstancijaciju, bezgrješno začeće i t. d.

Ove su dakle dogme kao temelj svega kršćanskoga vjerovanja. Zato je i sama disciplina nazvana već davno još i: osnovna ili temeljna dogmatika (dogmatica seu theologia fundamentalis).

Sve do XIX. vijeka, doklegod se nije apologetika razvila kao posebna disciplina, vršila je temeljna dogmatika onu kritičku zadaću u teologiji, koju ima danas apologetika. Dakako ta temeljna dogmatika imala je pred očima vjernike, ili barem kršćane. Nije dakle trebala — već sam pojam „dogma“ isključuje mogućnost — stupiti na stajalište čisto racionalno. Opet i ona bi redovno donosila argumente iz ra-

¹ l. c. str. 11.

zuma i iskustva, ali bi ih nadovezala ili miješala ili spajala sa argumentima teološkim.

Modernomu je čovjeku ovakovo kombiniranje zazorno. Danas je prevladala u znanosti diferencijacija. Svaka znanost hoće da ima jasne i sigurne temelje, i da po mogućnosti ne zalazi u sferu drugih znanosti. Tako i treba: moderni duh hoće da do minucioznih sitnica ispita svaku stvarcu u svakoj grani pojedine koje znanosti. Zato su se u XIX. vijeku i razvile tako brojne nove znanosti: biologija, anatomija, fiziologija, socijologija sa svim svojim granama i t. d.

I za teologiju bila bi stagnacija smrt. Napredni razvoj iznio je potrebu diferencijacije i u teološkoj znanosti. Moderne potrebe nužno su izazvale nove discipline u teologiji. Moderne potrebe stvorile su i modernu apologetiku.

Skepticizam modernoga čovjeka smije se prostodušnoj vjeri prošlih stoljeća. Ako genij XX. vijeka već mora da vjeruje, hoće on, neka mu se dokaže, da to razum nalaže. „Vjerovati“ — radi „vjere“, ne dopušta kriticizam njegovoga duha.

Ako dakle teolog hoće djelovati na modernoga čovjeka, treba on da iznajprije kritički utvrdi temelje vjere.

Tu svakako imadu otpasti „teološki“ ili „vjerski“ argumenti. Ona dakle disciplina, koja dokazuje temeljne istine, principe, na kojima se pojedini članci vjere osnivaju, mora da stupi sasvim na stajalište racionalno. Drugim riječima: apologetika mora se odijeliti od temeljne dogmatike.

Skolastici, potovo škola isusovačka, ne mogu se unatoč svemu tomu oteti tradiciji, pa još i danas ostaju pri stoljetnom običaju spajanja općene dogmatike s apologetikom. Tako čine i u nas dobro

poznati autori: već citirani Egger, Hurter, J. Müller, G. Lahousse, G. Reinhold i drugi neki.¹

Vrlo smo radi priznati izvanredno veliki autoritet zaslužnim dogmatičarima škole isusovačke ne samo u prošlosti nego i u sadašnjosti. Ipak tvrdimo i uvjereni smo, da danas nije više podesno spajati te dvije discipline zbog bitne njihove razlike. A nikada i nikako ne smiju se miješati ta dva pojma: apologetika i općena (osnovna) dogmatika.

Razlika između apologetike i dogmatike (dakle i dogmatike općene ili osnovne) ostaje bitna, nazvali mi pojedine dijelove dogmatike ovako ili onako. Dogmatika stoji na principu teološkom, na principu vjere i objave (isp. točka 6.). Kao takova nije ona pristupačna modernom čovjeku, koji stoji na principu čistoga razuma. Ako dakle hoćemo općenu dogmatiku približiti mužu XX. vijeka, treba da mu druga koja disciplina, koja će počiti sa stajališta čistoga razuma, utre put. Što više, ako teologija uopće (glavna joj je struka dogmatika i moralka) hoće da se s pravom svrsta u red modernih znanosti, treba joj podnožje, treba kao uvod ili kao spojnu vezu s prirodom i razumom posebnu znanost, koja ne će stojati na teološkom, nego jedino na čisto znanstvenom, razumnom i iskustvenom principu. Ova će kritička znanost dokazati, da su teološki principi (vjere, dogmatike) i tvrdi i sigurni i istiniti. Ona će sa historičkoga i spekulativnoga stajališta, razlozima umnim i iskustvenim, opravdati temelje, na kojima počiva čitava dogmatika i teologija. Ona će pred licem razumnoga muža rastjerati svaku razboritu sumnju o tom, da li je katolička objava uopće (i pojedine općene dogme napose) dostojna vjere, istinita i božanska.

¹ Hurter S. J.: Compendium i Medulla theol. dogm.; J. Müller S. J.: De vera religione str. 40. Oeniponte 1902. G. Lahousse S. J.: De vera religione str. 4. Lovanii 1897. G. Reinhold: Praelectiones de theologia fundamentali. Pars prior. Wienae 1905. etc.

To čini moderna apologetika. Ona je zbog toga nastala i zato potrebna, jer moderne prilike neodoljivo traže, da se teologiji udari čvrsti osnov na istom principu, na kojem baziraju i ostale svjetske znanosti. Apologetika raspreda, istina, općene dogme, ali ne kao općena dogmatika sa stajališta vjere i objave, nego jedino u svijetlu razuma i iskustva.

Dojako nije trebalo ove posebne discipline, jer su ljudi, vjerni kršćanskim idealima, jednodušno priznavali snagu teoloških principa. Danas nasuprot poriču moderni te principe — iz principa. Kad dakle ne bi danas teologija (ne samo dogmatika) imala čisto razumne i iskustvene baze, bila bi ona za svakoga, koji se ne priznaje katolikom à tout prix, circulus vitiosus, kula gradjena u zraku, fantazija, sofisterija. I teologija potrebuje dakle posebnu znanost, koja će znanstvenim načinom dokazati njezine principe, koja će kritički raspresti i utvrditi osnovne istine bogoslovlja i vjere, koja će biti kao most od filozofije u teologiju, iz prirodne u nadprirodnu sferu.

Kad za teologa i vjerni katolički svijet i ne bi apsolutno nužno trebalo ovake posebne znanosti apologetične, svakako je ta znanost nužna za nevjernike modernoga duha. Njima će se tom znanosti zatvoriti usta, da nam se volterijanski ne rugaju i svojom porugom ne otimaju vjere i onima, koji su još odana djeca crkve katoličke.

No ako je apologetika potrebna zbog nevjere, potrebna je i teologu ne zbog njega, nego zato, da mu utisne u ruke oružje, doraslo modernoj znanosti i domišljatosti.

Ni didaktični razlozi, koje spominje dr. A. Schmid,¹ inače vatren zatočnik odjeljenja apologetike od osnovne dogmatike, nijesu, mislim, dosta moćni da nas odvrte od apologetike kao posebne znanstvene discipline. Samo nužda može opravdati

¹ l. c. str. 12. i 109.

onakovo spajanje, kakovo Schmid dopušta, a na univerzama i u knjigama pisanima za širu publiku mora da prevladaju principijelni razlozi znanosti i zahtjeva vremena.¹ Čemu i najljepši traktat generalne dogmatike, ako je iz principa nitko ne će da čita zbog toga, što stoji na stajalištu ne (samo) razuma nego (i) objave!

Ipak, rad sam priznati, da riječ „osnovna dogmatika“ ili još prije „osnovna teologija“ (theologia fundamentalis) bolje izriče misao i zadaću apologetike, nego li sama riječ „apologetika“. Dok naime riječ „apologetika“ iznosi pred oči negativnu stranu naše znanosti: braniti od napadaja, kaže nam riječ „osnovna teologija“ („dogmatika“ sjeća previše na dogmu = članak vjere) odmah bitnu misao, koju naša znanost hoće da stigne: udariti osnov teologiji i dogmatici time, što ćemo znanstveno, sa stajališta najviših ljudskih principa, utvrditi i opravdati objavu za sve narode, za sve potrebe, za svako doba.

To je ponukalo i Ottigera, da se riješio za ime: „Theologia fundamentalis“, a i mnoge druge, da su barem uz ime „Apologetika“ dodali još i ime „osnovna teologija ili osnovna dogmatika“ n. pr. Hettinger i dr.

Mislim, da se ne ću posjeći, ako pristanem u ovoj točki za Gutberletom, Schanzom i Schmidom, koji vole riječ „apologetika“.

Može čovjek priznati sve prednosti imena „osnovna dogmatika ili teologija“, i pojmovnu nesavršenost naziva „apologetika“. Ipak stoji, da mi danas razlikujemo dvije osnovne dogmatike ili

¹ Bilježim radi jasnoće, da je drugo srednja škola, a drugo univerza. Što onamo didaktika zahtijeva, ovdje sistematička znanost zabranjuje. Dakle ne govorim ni ja protiv sebe, kad ovdje ustajem protiv razloga Schmidovih (str. 109.) dok sam u prijašnjoj sličnoj studiji („Dogmatika u srednjim školama“ Kat. List 1905. str. 466 i drugdje) zagovarao isto.

osnovne teologije: onu na principu objave i vjere i ovu na principu razuma i iskustva. Neupućeni u teološke distinkcije, što više, i svršeni bogoslovi, koji su učili po dojakošnjem starom sistemu, i ne poznadu druge osnovne teološke znanosti, nego onu „fundamentalku“, koja se po dojakošnjem (doduše nedidaktičnom) poretku uči u prvom tečaju bogoslovije. Ako mi dakle ostanemo pri starom imenu i dajemo ga novoj znanosti, jamačno bit ćemo sami krivi 1°, ako i teolozi stanu zamjenjivati pojmove, a pogotovu 2°, ako nam osim stručnjaka nitko ni ne zagleda u tu, danas najznamenitiju, struku.

Uostalom riječi su konvencionalni znakovi i vrijede onaj pojam, koji mi odredimo. Ako dakle riječ „apologetika“ sama po sebi i nesavršeno izriče pojam, svak će već sebi stvoriti dobar pojam o tom, samo kad jedamput zna, da je „apologetika“ bitno nešto drugo negoli dojakošnja „fundamentalka“.

Ona lakoća, kojom n. pr. Chr. Pesch S. I.¹ prolazi preko ovoga pitanja, kao i preko mnogo drugih, mogla bi biti zagonetna, da je psihološki ne tumači konzervativizam skolastika. Dosta je opaziti, da oni vole i riječ „de vera religione“ (Jungmann, Müller, Lahousse), negoli ovu „apologetika“.

Napokon bilježim, da mi se predikat „osnovni“ čini mnogo podesnijim od predikata „općeni“ (fundamentalis sc. theologia bolje nego generalis), ma da se sam Gutberlet² za potonji zagrijava. Očito „osnovni“ veli nešto, dok je „općeni“ tako nejasno i neodređeno, da čovjek istom treba komentar, dok razumije, što se htjelo reći.³

9. Iza svega, što smo ovčas rekli, lako ćemo razumjeti i najmoderniji naziv, kojim su neki umnici

¹ l. c. I. 73.

² Gutberlet: Lehrbuch d. Apologetik III. Aufl. 1903. str. 3.

³ Isp. Glossner Dr. M.: Apolog. Tendenzen etc. u. Jahrbuch für Philosophie u. speculative Theolog. IV. str. 424.

9. Apologetika : teološka noetika.

okrstili našu znanost u novije doba. Zovu ju : „uvod u teologiju“, „teološka noetika“, „teološka prope- devtika“. Tako n. pr. Zigliara,¹ Heinrich, Kuhn, Scheeben,² Schill,³ C. de Schätzler⁴ i t. d.

Nema sumnje, da ovi nazivi vrlo dobro ističu cilj, za kojim ide apologetika, i da apologetiku karakterišu bolje negoli ikoje od dojakošnjih imena.

Zadaća je apologetike, kako rekosmo, dokazati istinitost i božansko podrijetlo katoličke religije. U to ime treba da iskustvenim i umnim razlozima dokaže egzistenciju Božju, egzistenciju objave, egzistenciju sv. pisma i usmene predaje, božansko podrijetlo crkve katoličke. No ove su istine opet izvor i stajalište, s kojega polazi dogmatika i uopće teologija. Ove su istine principi bogoslovne znanosti.⁵ Može se dakle disciplina, koja se tim bavi, zvati: nauka o bogoslovnim principima, teološka noetika ili prope- devtika ili uvod u teologiju. Ottiger⁶ i definira apologetiku: *Scientia, quae theologiarum disciplinarum principium tum constituens (revelationem divinam), tum dirigens (infallibilis Ecclesiae auctoritatem) erudite pertractat.* Tako i Jansen. I zbilja, kako noetika svojom naukom o ljudskoj spoznaji uopće, postavlja kritičke temelje filozofiji, tako apologetika udara znanstveno podnožje teologiji. Kako noetika

¹ Zigliara: *Propaedeutica ad sacram Theologiam seu tractatus de ordine supernaturali.* Romae 1885.

² *Theologische Erkenntnislehre.* Citir. Hettinger l. c. str. 22.

³ A. Schill-Witz: *Theologische Principienlehre.* 2. Aufl. Paderbom 1903.

⁴ Schätzler: *Introductio ad theologiam dogmaticam.* Ratisbonae 1882.

⁵ Tim je dakle udovoljeno i onom znamenitom zahtjevu moderne znanosti, da i teologija ne samo pripadom (per accidens), kako je to dosad bivalo (u generalnoj dogmatici), nego izrijeком i napose jednom disciplinom dokaže principe na kojima se osniva. (Isp. Glossner l. c.) Iza ovoga ne može niko s pravom poricati teologiji naslov „znanosti“.

⁶ Citira Schill l. c. str. 3.

polazi od metodičke dvojbe o prvim principima ljudskoga mišljenja, da ih zato ipak u zbilji ne zabacuje, tako i apologetika na čas pušta s vida prvotne vjerske istine, da autor za to ne treba da odbaci i vjeru, nego da ih kritički ispita i utvrdi. Kako noetika ne smije početi s principima logike, metafizike, etike, estetike, jer sve te principe treba da istom obrazloži i dokaže, tako ni apologetika, ne smije operirati s dogmama, jer im istom mora da prokrči put i dokaže istinitost temeljnih dogmi, na koje se ostale dadu svesti, kako se i sve ljudsko znanje dade svesti na vrhovna načela noetike.¹ O dogmama samima, o njihovoj sadržaju nije do nje da raspravlja. Pripadom može se ona i toga taknuti, kako i druge discipline zasijecaju sad u ovu, sad u onu stranu im struku, no u načelu treba da ona stoji izvan dogmatičke sfere. Zato i vele bogoslovi,² da apologetika vodi do portala svetišta, ali u nj ne uvodi. I pravo je tako, jer je inače pogibija na vidiku, da nestane razlike između apologetike i dogmatike, između znanja i vjere, između prirodne i natprirodne znanosti. Schellova „dogmatička apologetika“, kao i „apologetička dogmatika“ ne mogu se održati pred forumom ni filozofije ni teologije.

10. Apologetika dokazuje filozofskim principima egzistenciju natprirodnoga reda. Cilj joj je dakle u jednu ruku: odstraniti zgrade vjerovanju, u drugu utvrditi načela, na kojima će se moći razvijati bogoslovna znanost. Po tom je apologetika disciplina teološka. No principi i stajalište, s kojih polazi apologetika, kao i (velikim dijelom) predmet, jesu filozofski. Po tom je disciplina filozofska. S pravom dakle vele Schmid, Glossner, Hettinger, Zigliara i dr., da je apologetika znanost, koja stoji u sredini između prirodnih znanosti i filozofije i natprirodne znanosti

10. Apologe- tika: prijelaz filozofije na teologiju.

¹ Isp. Dr. A. Schmid. l. c. str. 8.

² Schill: l. c. 3. Glossner l. c. 424, Schanz i dr.

ili teologije. Ona se dotiče i uzima svoje principe gotovo iz svih prirodnih znanosti, uspinje se do vrška ljudskoga znanja, do metafizike, da napokon svrši u teologiji. Ona gradi onaj most, preko kojega čovjek dolazi od prirodnoga k natprirodnome, od zemlje k nebu, od znanja k vjeri. Što ne mogu ni prirodoslovne znanosti ni same ni u svezi s filozofijom, što ne može ni dogmatika sama ni u svezi sa svim svojim pomoćnim znanostima: to izvodi apologetika, kad dokazuje, da ima natprirodni red, koji nadilazi sve stvoreno i konačno, da ima revelacija, tako nužna čovjeku u ovoj dolini suza, da ima nepogrješiva čuvarica božanskih istina, crkva, kojoj se čovjek može u svojoj duševnoj tjeskobi i bijedi uteći.

11. Historija i filozofija religijâ. Naravno bogoslovlje.

11. Odatle, što je apologetika nauka o principima katoličke vjere ili teološka noetika, lako bi se dalo zaključiti, da je apologetika zapravo filozofija religije. I mogli bismo to ustvrditi (neki je bogoslovi tako i zovu), kad ne bi bilo bojazni, da će se taj naziv krivo upotrijebiti i tako dovesti do zablude. Tko ima na umu, da je jedino katolička vjera religija u perfektnom znamenovanju te riječi, smio bi reći: apologetika je filozofija religije t. j. znanost, koja savršenu religiju promatra u posljednjim njezinim i najvišim principima, i po tom daje pravu, istinsku bit religije. Ali oznaka „filozofija religije“ ne uzima danas u znanstvenom svijetu na oko ni katoličku ni ikoju konkretnu religiju, nego religiju uopće (in abstracto).¹ Ona pita apstrakno,

¹ Isp. Dr. G. Runze: *Katechismus der Religionsphilosophie*. Leipzig 1901. str. 3.: „Die Aufgabe der Religionsphilosophie ist die philosophische Belehrung und Verständigung über die Religion im allgemeinen d. h. ohne grundsätzliche Bevorzugung irgend einer besonderen Religionsform und ohne geflissentliches apriorisches Wertlegen auf die Verschiedenheiten innerhalb der mannigfaltigen Erscheinungsformen der Religion“.

što je prava bit, što je istinska jezgra prave religije, bez obzira na konkretne, savršene ili nesavršene forme, u kojima se religija tijekom stoljeća u historiji očituje. No s ovom zadaćom nema apologetika jamačno ništa zajedničko.

Isto je tako apologetika bitno različna od „poredbene znanosti religijâ“. Dok je filozofija religije čisto filozofska, ova je čisto empirijska, historička znanost. Poredbena znanost religijâ (die comparative Religionswissenschaft) proučava razne vrste religijâ i pokazuje, što je faktički svima zajedničko, kako se religije spolja očituju, kako se doista, de facto, započinju, u čem možemo nazreti njihovu bit (bez obzira na to, je li religija istinita ili lažna)¹ i t. d. Ovo je očevidno nešto sasvim drugo, negoli je apologetika.

Ipak tim, što se apologetika bitno razlikuje i od filozofije i od poredbene historije religijâ, ne ćemo reći, da apologetika ne će upotrijebiti neke utvrđene činjenice iz ovih znanosti, da na njihovu osnovu gradi svoju. To joj je upravo tako slobodno kako je dopušteno i drugim znanostima, da neke principe ili jamačne činjenice uzajme od drugud i na tom osnovu da izrađuju svoje teorije i zaključke. Bez toga ne bi se dala izgraditi nijedna znanost. I danas je neoboriv stari skolastički aksiom: *Nulla scientia probat per se existentiam sui subiecti sed illam supponit notum aut secundum sensum, aut secundum intellectum aut alimde demonstratum: officium autem scientiae est subiecti sui praepositi indagare naturam proprietatesque determinare*. Zi-

¹ Isp. Dr. Th. Achelis: *Abriss der vergleichenden Religionswissenschaft*. Leipzig 1904 str. 7.: Will man endlich den Charakter der vergleichenden Religionswissenschaft insbesondere bestimmen, so liegt er darin, dass sie nach sorgfältiger kritischer Materialsichtung diejenigen allgemeinen Züge und Richtungen in den verschiedenen Religionen zu untersuchen hat, welche ihrer typischen Eigenart halber auf bestimmten Entwicklungsstufen überall wiederkehren.

gliarra, Propaedeutica p. 1 sq.¹ No apologetika ne uzaimlje samo iz ovih znanosti religijâ svoje aksiome (ta to su znanosti jedva stare nekoliko decenija, a apologetika broji već stoljeće), nego mnogo više iz svih drugih znanosti i filozofskih (noetike, logike, metafizike, kozmologije, etike i estetike) i iskustvenih (sve empiričke grane prirodoznanstva, psihologije, povijesnih i kritičkih znanosti itd.).

Baš to, što apologetika počinje s iskustvenim činjenicama, što sve svoje logičke zaključke temelji na unutrašnjem (psihologija itd.) i spoljašnjem (prirodnoznanstvo i povijest) eksperimentu, koji se pobijati ne da, što nadalje operira istim pomagalicama filozofije, kojima se služe i sve druge znanosti, baš to bilježi apologetiku karakterističnim biljegom, baš to ju vrsta u red znanosti modernoga kova, baš to ju čini doraslom, da s punim pravom pogleda u lice ostalim znanostima i sebi možda neprijateljskima. No tim je onda apologetika i tvrda klisura na kojoj smije i može graditi teologija u potpunoj samosvijesti, da joj titul prave kritičke znanosti nema nitko prava poricati, jer su njeni osnovi upravo tako kritički ispitani i utvrđeni, kako i osnovi svake druge eksperimentalne znanosti.²

Sa prirodnim bogoslovljem (theologia naturalis, theodicea), napokon, stupa apologetika do neke granice uporedo. Zato su neki bogoslovi i htjeli, da

¹ Schill str. 3.

² U najnovije doba stali su racionaliste i protivnici svake pozitivne vjere, pogotovu katoličke, upotrebljavati i ove znanosti (filozofiju i historiju religijâ) protiv istina, koje nas je Hrist Gospodin učio. Nebulozne hipoteze predočuju se kao gotove i dokazane činjenice, samo da se pokaže, kako je vjera uopće izmišljotina ili plod straha ili varke ili nasilno uvedena po carevima, svećenstvu itd. Ne može dakle apologetika uzimati ondale tako lako svoje leme, nego joj valja samoj proučiti ove discipline i pokazati, kako su izvodili racionalistâ krivi. To i čine n. pr. Schell: Religion u. Offenbarung, Gutberlet, Pesch, Broglie, Van de Geyn, Loisy i dr.

apologetika napusti nauku o Bogu, jer je suvišnje dvaput uzimati isto s istoga stajališta.¹ I apologetika dokazuje egzistenciju Božju, no ne upušta se u promatranje unutrašnjega života božjega poput naravnoga bogoslovlja. U drugu ruku ne staje apologetika kod Boga i njegova snošaja spram svijeta, poput teodiceje, nego se uspinje na tom podnožju dalje, da dokaže revelaciju, božansko podrijetlo crkve itd.² Dakle je jasno, da apologetika, i ako s istog principa, seže mnogo dalje nego naravno bogoslovlje. Dok se teodiceja zaustavlja kod prirodne spoznaje Boga, apologetika hoće da kritički ispita i dokaže natprirodnu revelaciju Božju, kako se to očituje u crkvi katoličkoj. Dok se apologetika ne upušta u tajne života Božjega, proučava teodiceja taj unutrašnji život Božji kao bitnu svoju zadaću. Dok apologetiku zanima odnošaj čovjeka spram Boga i učinci, koji odatle izvire, ne mari teodiceja ni za što, već jedino za odnošaj Boga spram čovjeka i svijeta. — Zadaća je dakle ovih disciplinâ bitno druga. Ako se u svom početku i dodiru u jednoj točki, u pitanju o egzistenciji Božjoj, kasnije se sasvim razilaze, da se više ne nađu.

12. Da rezimiramo! Apologetika je teološka disciplina, koja čisto znanstvenim (filozofskim i empirijskim) pomagalicama dokazuje, da je katolička vjera doista istinita natprirodna objava Božja, i zato, da je ne samo razumno, nego da je i naša dužnost katolički vjerovati.

Kakogod je teško reći strogu definiciju apologetike, jer je to nauka na prijelazu iz filozofije u

¹ Isp. ovdje točka 7.

² Isp. Dr. A. Bauer: Naravno bogoslovlje. Zagreb 1892.: „Naravno bogoslovlje zove se onaj dio filozofije, i to naročito specijalne metafizike, koji raspravlja o Bogu. Predmet je naravnoga bogoslovlja sve ono, što možemo samim razumom bez svrhunaravne objave doznati o Bogu i o tom, kako on stoji prema svijetu“. Str. 1.

teologiju, mislim, da će ova barem nekako zadovoljiti svojoj svrsi. Kažemo, da je apologetika „teološka disciplina“, jer joj je svrha teološka (opravdati principe teologije) i predmet donekle teološki, a ne znači to, da upotrebljuje princip i metodu teološku. I zato, da obilježimo njezin filozofski postupak i da sasvim isključimo teološku metodu, domećemo riječi „čisto znanstvenim pomagalicama“. Ovim je riječima ujedno istaknut formalni princip (obiectum formale) ove znanosti, kojim se ona razlikuje od čitave teologije. — Predmet (obiectum materiale) je označen rečenicom: „Katolička je vjera doista istinita natprirodna objava Božja“. Apologetika naime radi o tom, kako bi s temelja, pošavši od vjere uopće, pokazala, da ima natprirodni, od Boga očitovani red, koji i danas nepogrješivo čuva učiteljstvo katoličke crkve.

Konačna rečenica: „Razumno je“ i „naša je dužnost katolički vjerovati“ izriče posljednji cilj apologetike: dati razloge, da možemo, smijemo i da treba da vjerujemo, što nas katolička vjera uči (motiva credibilitatis et motiva credentitatis).

Ovu misao valja nam još izraziti kazati.

Koncil tridentinski označuje zadaćom teologije uopće (Trin. XIV. 3.): „Scire, quemadmodum fidei et piis opituletur et contra impios defendatur...“¹ U prvom redu vrijedi ovo za apologetiku.

Ona treba da dođe u pomoć a) vjeri (fidei), b) vjernima (piis) i c) ona treba da odbrani vjeru od nevjernih.

α) Prva
zadaća: pripomoći k vjeri.

Gospodin je Bog stvorio čovjeka razumna i slobodna. Zato On ne može prinuditi čovjeka ni na što, za čim čovjek sam razumom i svojom voljom ne pristane. Čovjek opet, ako ne će da se odreče svoga ljudskoga dostojanstva, ako ne će da bude sličan živini, ne može, čim dođe u razum,

¹ Hettinger l. c. 2.

prihvatiti ništa, što ne uvidi, da je u skladu sa zakonima logičkoga mišljenja. Ni vjeru nije moguće ucijepiti bez dovoljnoga razloga. Čovjek mora da uvidi, kako on mora da vjeruje, ako hoće da bude razuman, ako hoće da ne dođe u sukob s vječnim i nepromjenljivim zakonom zdrave logike. Vjera slijepa, t. j. bez dovoljnoga razloga, glupo je praznovjerje ili oporna samovolja. Jedno nedostojnije od drugoga za umno i slobodno biće. — I djeca i neuki ne vjeruju bez razloga. Njima je dovoljan razlog autoritet nekoga lica (roditelja, uzgojitelja, učitelja, svećenika), u koje se čvrsto pouzdaju, da ih ne vara, i za koje jamačno drže, da znade, što im kaže. Oni se predaju tomu autoritetu, jer im (i neuki) razum kaže, da je razumno podvrći svoj sud o stvarima, koje ne znaš, onomu, za koga si uvjeren, da ih razumije, a znaš, da je čestit i da te ne zavodi. To je eto baš onaj isti razlog, s kojega svi mi držimo za istinu devet desetina stvari, do kojih sami svojim umovanjem i iskustvom ne možemo da dodemo. Dakle svakako razlog razuman i čovjeka dostojan. — No odrasli, pogotovu izobrazeni čovjek treba za vjeru i drugih razloga, mimo autoritet ljudski. Prije nego što uzvjeruje, mora on i da zna, kako je temelj, na kojem počiva vjera, čvrst, te ga nijedan razumni razlog ne može uzdrmati. Kad je stekao uvjerenje, da ima Bog, mora on poći i dalje i opet razumom dokučiti, da se taj Bog mogao i morao očitovati čovjeku, i da je to svoje očitovanje povjerio kao zaklad baš onomu društvu vjernih, koje se zove crkva rimokatolička. Kad bude ovako uvidio, da katolička vjera doista podnosi i najstrožu, no pravednu kritiku, i da njeni vjerni ne vjeruju slijepo, nego da oni iz dubokih umnih razloga podvrgavaju svoj razum i slobodnu volju volji Božjoj, jer doista vide, da je Bog govorio, i ta riječ da se neoskvrnjena čuva i uči u crkvi katoličkoj: onda će i nevjerni uvidjeti, da ta

vjera ima svoj dovoljan razlog (I. Petr. 3. 15.), da je dakle vjere dostojna i da je po tom čestit muž dužan umom, srcem i činom prigrliti ovu vjeru.

No eto baš apologetika može mnogo pomoći, da se taj proces umnoga razvoja što prije i što srećnije svrši. Ne mora nevjerni proći čitavi taj niz umnih zaključaka. O glavnim će on stupnjevima svakako razmišljati, ma kasnije entimenom i epiheremom i prikratio put postepenoga svoga duševnoga razvoja.

Istina, vjera je djelo milosti, ali ne samo milosti, bez ljudskoga utjecanja, kako su tvrdili pseudomistici, pietisti i dr., nego uzato djelo razuma i volje. Vjera je za misaoni duh, dakle se može predati samo mišljenjem. Drugim riječima: razum je u pravu, prije nego što vjeru prihvati, što više (po svojoj prirodi i da ostane na visini svoga dostojanstva), razum je dužan kritički ispitati vjeru, koja mu se nudi. Zato i veli sv. Toma (Summa 2, 2. qu. 1. a. 4. ad. 2.): *Quis non videat, prius esse cogitare, quam credere? Nullus quippe credit aliquid, nisi prius cogitaverit esse credendum.*

I Krist Gospodin nije tražio slijepu vjeru od Židova, nego ih je pozivao, da ispitaju sv. pismo (Iv. 5. 39) i njegova čudesna djela (Iv. 5, 36. 10, 37 itd.) da vide, da ga je otac poslao.¹ I evanđelisti (Act. ap. 8) i sv. oci i misionari podučavaju prije, a onda krste, ako su koga razlozima (uz unutrašnju Božju milost) ganuli, da vidi, da je Bog govorio. I koncil vatikanski (c. 3. de fide) ističe, kako vjera nije nikako „*motus animi coecus*“, nego „*obsequium rationi consuetaneum*“. No jamačno to ne bi bio „*rationabile obsequium*“ „*λατρεία λογική*“ (Rom. 13, 1.), kad bi čovjek vjerovao, a ne bi ni znao, da je doista ono Bog rekao! Razlog vjere

¹ Isp. uopće: Iv. 5, 1—47; 10, 22—39.

nije razum, nego neprevrtljivi ugled Božji.¹ N. pr. vjerujem u presveto Trojstvo, jer je Bog objavio; a da je Bog objavio — treba razumom dokazati i uvidjeti! Ali činjenicu, da je Bog doista ono navijestio, što nam se predlaže vjerovati, tu treba da čovjek uvidi na osnovu umnih i povjesnih razlogâ, inače mu vjera nije razumna. (Kakvi treba da su to razlozi, ne raspravljamo za sada. Dosta je reći, da mora da budu relativno ili subjektivno jaki i podobni učiniti, da se čovjek privoli pristati za vjerom. Da budu i objektivno i apsolutno valjani, ne može se tražiti od svakoga pojedinca). Vjeri dakle pripraviti uzorano polje, razum osvojiti, da bude pristupačan milosti, iznijeti razloge, zbog kojih treba vjeru prihvatiti: eto prve zadaće apologetike.

Ova vrijedi osobito za one, koji su kao nevjerni izrasli i onda istom, bilo kojim povodom, uzmu razmišljati o katoličkoj vjeri. No izvanredno mnogo pomaže ona i onima, koji su u vjeri odrasli, no radi razvijenije kulture trebaju druge motive, da im vjera bude razumna, negoli su ih trebali u djetinstvu. Ovim treba da apologetika vjeru učvrsti. Ona im mora dati onoliko i onako jakih motiva, koliko i kakovi su njima u njihovim prilikama potrebni, da uzmognu razbiti svaku razboritu sumnju. Kad apologetika ne bi ispunila ove zadaća, izvrgla bi vjeru pogibli propasti. Čim bi inteligentan čovjek uvidio, da njegova vjera nema razumnih razloga, na kojima se temelji, svakako bi je odmah prezreo, a uz malo odvažnosti i otvoreno i jasno odbacio. I zato treba da apologetika stoji na visini svoga doba. Ona mora da zadovolji modernoga čovjeka, mora da umije rastepsti skepsu, koja se sve više uvlači u ljudsku

¹ „Čin vjere“: „A sve to vjerujem zato, jer si to navijestio Ti, Bože, koji si i neizmjerena mudrost i vjekovita istina, koji ne možeš prevariti ni prevaren biti, jer sve znaš i sve vidiš.“

dušu, mora da odoli kritičnom duhu, koji lupom i pincetom hoće da raščini čitav ne samo materijalni nego i psihički svijet. Kako će to apologetika izvršiti, pitanje je metode. Ali svakako, njena je bitna dužnost ne samo pripomoći (fidei) zarotku vjere (te su prilike rjeđe), nego još mnogo veća (uopćeno govoreći o našim prilikama) i znamenitija i teža: pripomoći, da se vjera ušćuva (piis opituletur) i ne izumre u dušama onih, koji su sv. krstom posvećeni. Ako je Bog htio, da svi ljudi budu dionici njegove objave, onda je On svakako morao svoju objavu obilježiti takovim znakovima, po kojima će je svak, tko je dobre volje, sigurno raspoznati u svako vrijeme. On je morao dati svojoj objavi takove biljege, da ih ni naše kritično i skeptično doba ne može izbrišati, nego da se i danas svaki, koji istinu ljubi i traži, može jamačno i nedvojbeno uvjeriti, da je Bog govorio i da se ta riječ njegova nalazi u crkvi katoličkoj. Kad apologetika suproć svih prigovora jasno iznese sve biljege objavljene vjere, kad ona na taj način dovoljno utvrdi principe vjere, kad bude baza vjerovanju jaka i neoboriva: vidjet će i moderno dijete XX. vijeka, da je vjerovati opravdano i razborito, ma da svaki pojedini nauk objave nije sasvim jasan ni u sebi dohvatljiv. To uvjerenje, pridajući će mu klonulu vjeru, učvrstiti uskolebano vjersko čuvstvo, umiriti sumnjičavo srce, i on će biti opet vjerno čedo sv. katoličke crkve. Eto druge zadaće apologetike.

Kako se vidi, prva i druga bitna zadaća apologetike jest pozitivna: graditi i učvršćivati vjeru.

Priroda stvari kaže nam, da će ovu pozitivnu i bitnu zadaću apologetike korak po korak pratiti i zadaća negativna. Kad se gradi, treba odstraniti zgrade, kad se učvršćuje, treba utvrditi pilastre, da budu podobni podnijeti i odbiti svaku i elementarnu i umjetnu navalu. Tako treba da i apologetika poput Židova za gradnje Zorobabelova hrama, drži u jednoj

β) Druga
zadaća: utvr-
diti u vjeri.

ruci zidarski čekić, u drugoj mač, da osiječe sve, što je smeta i sprečava u tom, da stigne svoju zadaću. Apologetika — da kažemo prozom — treba da je i obrana vjere od napadaja, bilo da se oni dižu u našoj unutrašnjosti (elementarno), bilo da ih nevjerni unose spolja (umjetno). „Sudbina je religiozne istine“, veli Newmann,¹ „da ne osvaja definitivno ljudskoga duha, nego poslije triumfa nad objektivima, koje se mogu protiv nje dići“. Zato pravo određuje treću zadaću teologije (apologetike) trident. sabor „... contra impios defendatur“.

Gutberlet² veli doduše, da je apologetika bitno obrana (wesentlich Verteidigung), ali iz svega, što smo doslije o apologetici rekli, mislim, da imamo pravo pristati za Schmidom,³ koji ističe pozitivnu stranu. Gutberleta zanose prilike našega doba, koje tako nužno zahtijeva obranu vjere na svim poljima. No to je zadaća apologije. Ipak i ova negativna zadaća apologetike izvanredno je znamenita i mnogovrsna.

Treba priznati, da su mnogim ljudima zagrada k vjeri razni razlozi, koje treba ukloniti prije, nego što se u njima rodi pius credulitatis affectus. Komodno je, no nikako psihološki opravdano, naprosto reći, da su u vjek samo samovoljne hipoteze, raznovrsne strasti i iskvarenost volje, opaka čud i tvrdo-
glavost, razni obziri i nedostatak energije itd. krivi, da čovjek ne pristupa k vjeri ili da se stane u njoj kolebati. Jest svi ovi, i drugi slični razlozi, mnogo su krivi nevjeri ili indiferentizmu naših dana. Ali opet, ako uzmemo na oko tolike čestite i poštene naučnjake ili obične inteligentne ljude, koji žive strogo po propisima dekaloga, pa vidimo, da ipak nijesu skloni katoličkoj vjeri, ostat će nam problem neri-

γ) Treća
zadaća: uklo-
niti zgrade
k vjeri.

¹ D. Mercier: Rapport sur les études superieures de Philosophie p. 12. Louvain 1891.

² Gutberlet: Lehrbuch der Apologie III. Auf. 1903. strana 5.

³ Schmid: Apologetik. str. 107. i dalje.

ješen i pun zagonetki sve dotle, dok ne priznamo, da nije uvijek na putu opaka volja, nego da se često radi o pravim teškoćama intelektualnima. Mnoge odbijaju od katoličke vjere i katoličkoga života razne predrasude, uzgojem usisana kriva mišljenja, usmeno i pismeno rasturivanje raznih krivih misli o katoličkoj nauci, moralu, disciplini, ocrnjivanje, opadanje i pogrdivanje crkvenih uredbi i crkvenih službenika, podrugivanje raznim crkvenim pobožnostima, herojskim krepostima, evandeoskim savjetima, izopačivanje crkvene povjesti, lažno prikazivanje sadašnjih prilika, života i djelovanja crkve, sablazni i rdavi primjeri u prošlosti i sadašnjosti crkve, krive misli t. zv. javnoga mnijenja, novina, revija, knjiga i razgovora i t. d. Mnogi od ovih ne zna prave istine o katoličkoj vjeri, ali zna koješta mutno i pogrješno, što je samo na štetu vjeri. Ovakav ne vidi unutrašnje ljepote, uzvišenosti, dosljednosti i svetosti potpune ideje katoličke. Je li čudo, da onda stoji hladan postrance? Živu je istinu pribilježio P. Alfaric u svom članku: „Valeur apologétique de l'histoire des religions“¹ „Ako na žalost velik broj naših savremenika pokazuje neatost prema našoj vjeri, čine oni to protiv dubokoga instinkta svoje duše; a ova zla poraba njihove slobode ne potječe ni jedino ni glavno, kako to mnogi misle, od strasti (ne vient pas uniquement ni principalement, comme beaucoup le pensent, des passions), jer ove nijesu danas znatno veće nego nekoć; nego su tomu razlog predrasude (des préjugés), koje su s nama odrasle od dva stoljeća amo, a pogotovu krivi su tomu nasrtaji na religiju zlo shvaćenu, u ime znanosti krivo tumačene“. Tako i Schanz:² „Manche werden durch intellektuelle Bedenken gehindert, die innere Erneuerung zu erleben“. A Braig³

¹ Revue pratique d'Apologétique Nr. 1. 1-e année 1. novembre 1905. p. 115.

² Ueber neue Versuche d. Apologetik strana 169.

³ Apologie d. Christ str. 31.

navodi de Broglie-a: „Es handelt sich ja nicht überall um willkürliche Hypotesen, welche Stolz u. Eitelkeit eingeben, sondern um wirkliche intellectuelle Schwierigkeiten“. Isto tako M. Brettes (L' univers et la vie. Paris Roger et Chernoviz 1906.): „Korjen je zla ne toliko u srcu koliko u duhu. Jedino strasti nijesu podobne da istumače dubinu jaza, koji dijeli crkvu od društva“. Kler toga na žalost često puta ne shvaća. Govori ko da je u XVII. vijeku! Ovog je davno nestalo, a XX. vijek ne zna osvojiti, da ga sluša! Tako ostaje kler osamljen, ko kakvi živi anakronizam! J. Guibert navodi pet razloga vjerske neatosti:² 1° L' inconscience: mnogi nijesu tim pitanjima ni svijesni; 2° Les occupations absorbantes: mnogi ne dopijevaju da religioznim problemima posvete ozbiljni studij; 3° Les passions: mnogima ne dopuštaju strasti (čast, imutak, zabava, uživanje i t. d.), da se zabave s vjerskim pitanjima; 4° L' insouciance: mnogi ne čute potrebe uznemirivati se s ovim problemima; 5° L' orgueil de l' esprit: mnogima su ta pitanja već davno riješeni aksiomi, „ozbiljan ih inteligentni čovjek danas više ne priznaje“ — vele.

U mnogim događajima raznih spomenutih vrsta ne treba drugo, nego ukloniti ove zgrade: predočiti živu istinu bez promišljanja, razbiti oštrice prigovora, izložiti katoličku istinu ili uredbu u njezinu pravom znamenovanju, prikazati, kako su nasrtaji slabi, neumjesni, lažni, nedostojni i podli, lučiti bitno od prikripina vremena, ljudi, navika i t. d. Ovako iskresano svijetlo i otkrivena čista istina osvojiti će onoga, koji je rad dati čast svijetlu i istini.

Uz unutrašnju Božju pomoć stat će u prve naše redove poput Newmana, Brunnetière-a, Coppè-a i dr. mnogi, koji su se svom dušom borili protiv nas. Ta i oni su ljudi, i oni čute u dnu duše iste prilike

¹ Revue du Clergé Français T. XLVIII. Nr. 286. 15./X. 1906. p. 410.

² Revue prat. d'Apologétique T. III. Nr. 26. 15./X. 1906. p. 95—6.

kao i mi, i mnogi traže, da i ne znadu sasvim svijesno, Boga, pa ga radi tolikih zagrada ne mogu naći.¹ A koliki vjerni klonu duhom radi sličnih podvala, koje se od dana u dan obaraju na katoličku crkvu! Ovakovi traže više svijetla i očitosti u pitanjima vjerskim, oni žele, da sjene religije, koje ih zastrašuju, uginu, oni teže da smire svoju nemirnu dušu, oni hoće da unesu sklad između života i religije, i ako je moguće, da svojim znanjem i uvjerenjem obrate i druge. Eto treće uzvišene i zamašne zadaće apologetici.

Ona mora da osvijetli sve tamne strane religije, ona mora da utre put onima, koji ga traže, ona mora da osigura i oboruža one, koji se nalaze na dobru putu. Ona će čestitom nevjerniku biti putokaz k istini, a uzburkanom vjerniku jako sidro, da ne strada u burnome moru života. Ona će svojim dokazima i svojom obranom od sumnji i prigovora biti na ruku, da nevjerni stane razlikovati pravu vjeru od krive, ona će vjerniku biti osnovom, da se kritičkom analizom i vlastitom refleksijom utvrdi u svojoj vjeri. Ona je, dušama uznemirenim i željnim religiozne utjehe, ne samo vrelo istine, nego i izvor duševnoga mira, sreće i zadovoljstva života.

S kolikom ljubavi, kako mirno i dostojanstveno, kako bez strasti i bez primišljaja, kako obzirno, toplo i milo treba da apologet raspravlja s protivnicima! On mora uvijek suponirati, da je u poslu sa čovjekom dobre volje. Radije će podnijeti uvrijedu, nego da uvrijedi, radije trpjeti ruglo, nego da se naruga, radije tumačiti blago da ne osudi, nego prezreti i grditi protivnika, da ga odbije. Tko zna, koji su razlozi, da je protivnik na tom stajalištu? Tko zna, da li ne bi bio prvi apostol Kristov, da je u drugim prilikama! Treba ga dakle privinuti na grudi! Možda toplo naše srce

¹ Alfarić ibid.

uspali u njem vatru žive vjere i vruće ljubavi k Bogu!

Isticao sam ponovno, da se apologetika obraća na ljude čestite i željne svijetla i istine. Ona govori ili svojim vjernima ili onima, koji su na granici vjere i nevjere. Potpunim ateistima ili krivovjercima, koji ne čute potrebe, da se istrgnu iz svoje zablude, zlobnicima, od kojih se dokazi i obrana odbijaju kao val od nebotečne hridi, koji uopće izbjegavaju, da budu poučeni u svojoj zabludi ili ne će da priznaju svoje zle nakane (jer se vjerska istina kosi s njihovom oholosti, strasti, interesom), koji se s ushićenjem laćaju svakoga futalnoga (dubium negativum) razloga ili prigovora, samo da uzmognu sasuti svu gorčinu svoga ijeda na crkvu i njene službenike, pionirima i propagatorima monističkoga shvatanja čovjeka i svemira, zvali se oni materijalisti, panteisti, spiritisti, evolucionisti ili kako drugojačije: svim tima ne koristi apologetika ništa.

No apologetici i ne pristaje u posao, niti joj je zadaća, da se bavi ovom vrsti ljudi. U ovakovima treba iznajprije popraviti opaku volju, a to može samo Bog svojom milosti. Tu dakle pomaže, koliko je uopće moguće: molitva.

Apologetika treba jedino da bude na oprezu, da prati što oni sve iznose protiv vjere, i da onda njihove mnoge i bučne prigovore odbije, da ne naškodi vjeri neznajše.

Kad se dakle apologetika hvata u koštac n. p. s monistom, ne ide ona za tim, da njega obrati, jer bi to, kako i Hilty¹ priznaje, bio jalov posao, nego hoće da javno pokaže, kako sva ta ateistička halabuka u ime n. p. prirodoznanstva, nema, s istinskim prirodoznaustvom baš nikakva posla.

Ako dakle i nije apologetici zadaća obraćati tvrde bezbošce, opet je njezina obrana i protiv njih

¹ Isp. P. Schanz: Über neue Versuche str. 71.

δ) Nije joj zadaća obraćati tvrdovrate.

i znamenita i potrebna radi mnogih, kojima velike fraze imponiraju i koje prirodnoznanstveni nimbus monizma čini slijepe i osvaja, kako je n. p. zaslijepio socijalne demokrate, „Modernu“ iza Nietzsche-a i t. d. Previše bi dakle tražio od apologetike, tko bi joj imputirao moć, pogotovu zadaću silom nariniti vjeru, dokazima prinuditi i tvrdoglavoga da vjeruje, nagnati i tvrdoglavoga u crkvu katoličku. Ta moć i sila nije u njezinoj ruci, ne može dakle biti ni do nje, dali će tko vjerovati ili ne će, niti to može biti njezinom zadaćom. Apologetika može osvjedočiti razum o istini predmeta, o kom radi i tim pripomoći k vjeri tako, da ga k njoj bliže primakne, ali ne može učiniti, da čovjek stane vjerovati.

ε) Nije njezina
zadaća na-
gnati u vjeru.

Privesti čovjeka k natprirodnoj vjeri, nije puko ljudsko djelo. To može izvesti samo Bog svojom natprirodnom milosti. Ali tu milost svoju daje on kao potpuno slobodan dar, i daje ju onima, koji je od srca žele i kao prostodušna djeca iskreno ga za nju mole. No nikome je On ne narivava, niti ikoga njom sili. Što više, Bog ne može siliti čovjeka bilo na što, ni na vjeru, jer ga je stvorio slobodna. Bilo bi dakle to nedostojno Boga, da čovjeku onu slobodu, koju mu je za stvorenja dao, za preporadanja oduzima. Bilo bi i nepravedno, jer sloboda pripada čovjeku po njegovoj prirodi i nitko nema prava dirati u nju. Bilo bi to i samomu Bogu nemoguće, jer oteti slobodu, značilo bi uništiti prirodu čovjeka, kako je Bog htio da ova bude! Toga dakle ne može učiniti ni sam Bog, da ne bi sam sebi postao protivurječan.

No ako ni sam Bog svojom beskrajnom milosti ne može čovjeka nagnati na vjeru, tko će se usuditi tvrditi, da bi to bilo moguće čovjeku, apologetici?! A na što onda onaj željezni lanac dokaza (motiva *credibilitatis*), koje iznosi apologetika? — Zar nije onda čitava ta disciplina izlišna, ako ne može dokazati onoga, na što je određena?

Razlikujmo dobro.

Istina se očituje ljudskom umu ili očevidno ili izvjesno. Velimo, da je neka istina očevidna (*evidens*), kad nam se prikaže tolikom jasnoćom, da je upravo gledamo i vidimo, da ne može biti drugojačije. Ta se spoznaja redovno osniva na neposrednom ili iskustvu ili gledanju n. pr. istina: jesam, dan je, cijelost je veća od svoga dijela; kadikad može se osnivati i na posrednom ili iskustvu ili duhovnom gledanju (*umovanju*, *domišljanju*) n. p. mnogi zakoni matematike i fizike. Ova je očevidna spoznaja istine tako sigurna, da ne dopušta nikakove dvojbe, niti nerazborite. Ona je očigledna i zato osvaja um kao na juriš. Um je ne može poricati, sve da i hoće. Nije dakle slobodan priznati je ili ne priznati (n. p. $2 \times 2 = 4$), nego mora pristati za njom. Velimo, da je neka istina izvjesna (*certa*), kad se ne očituje tako jasno, da bi baš prisilila um, da odmah, svakako i bez oklijevanja za njom pristane, ali opet iznosi tako očite biljege istinitosti, da ne dopušta razborite sumnje. Mi smo sigurni, da je tako, kako smo stvar spoznali, jer ne možemo iznijeti nijednoga dovoljno jakoga razloga protiv te spoznaje. Spoznaje ove vrsti osnivaju se na posrednom iskustvu (*povjesti*, *ugledu nekoga lica*) ili na logičkome zaključivanju i dokazivanju n. p. ugarsko-hrvatski ugovor za Kolomana, dokazi, da je zemlja okrugla i t. d. Ogromna većina ljudskih spoznaja, gotovo sve, osim prvih principa, nijesu očevidne, nego samo izvjesne. Izvjesna spoznaja nije, doduše, takova, da bi na prvi pogled glavu zanijela, da bi tako djelovala na nas, te se čovjek ne bi mogao, sve da i hoće, oteti pristajanju za njom, ali opet iznosi tako tvrde i pouzdane dokaze, tako jamačne biljege istinitosti, da bi dvojba o njoj bila očevidno nerazborita,¹ ili ako se radi o praktičkim istinama (*etike*), da bi dvojba bila moralno nedopuštena, drugim riječima: nečudo-

¹ Isp. gornje primjere.

redna.¹ No treba reći: čim nije spoznaja očevidna, nego samo izvjesna, mogu se neprestano rađati raznovrsne neosnovane dvojbe o samoj stvari.² To je razlog, da se u ovakim spoznajama uvijek traži i čin volje, koji će utjecati na razum, da zbilja tvrdo pristane za sigurno spoznanom istinom. Ako dakle čovjek baš ne će, bilo s kojega motiva, priznati izvjesnu spoznaju istinom: može, fizički je slobodan. Ali nije moralno! Čovjek, zavisno i socijalno razumno biće, nema samo pravo, nego i dužnost. Ne smije on dakle nikad svoju slobodu zlo upotrijebiti na ruglo ili na štetu razumnoga bića. Bezbroy n. p. i najvećih prava i najsvetijih dužnosti javnoga života osniva se ne na očevidnosti, nego na izvjesnosti n. p. djetinja ljubav i poštovanje roditeljima, bračna vjera, poštenje građana i t. d. Dakle je čovjek dužan priznati izvjesnu spoznaju, ne samo zato, da mu se ne oduzme predikat razboritosti (razumnosti), nego i zato, da ostane mirne savjesti, uvjeren, da je činio što je bio dužan činiti: pristati za istinom. Ako je dakle koja spoznaja izvjesna, onda je očevidno vjere dostojna.³ Ako smo dakle mi izvjesno spoznali, da je koja činjenica vjere dostojna, onda je očevidno

¹ Dvojba je razborita, kad solidni razlozi dokazuju, da je protivno istina. Izvjesna je spoznaja takav sud, da se protivno ne može solidnim razlozima utvrditi. Razuman se dakle muž ne treba opravdano plašiti, da se prevario ili da je zaveden. Tvrditi ili sumnjati se o nečem bez ozbiljnih (solidnih) razloga, nerazborito je i razumnoga muža nedostojno. No ako se ne radi o teoričkoj spoznaji, nego o praktičkoj ili takovoj teoretičkoj, koja rađa praktičkim zaključcima: značilo bi ne priznati izvjesnu spoznaju, gaziti prava drugih, i ne priznati svojih dužnosti: a to je moralno nedopušteno ili nečudoredno.

² N. p. „A tko zna, da li je sve baš tako“, „drugi misle i tvrde drugojačije!“

³ Vjere dostojnim (credibile) zovemo sve ono, što smijemo i možemo razborito držati istinom, što dakle ne dopušta razborite sumnje.

naša dužnost priznati je istinitom (evidenter credibile est evidenter credendum).¹

Iza ove digresije bit će nam lako razuzlati nametnutu poteškoću.

Apologetika dokazuje znanstvenim pomagalicama, da se Bog natprirodnim načinom objavio, i da se ta objava istinito nalazi u katoličkoj crkvi. Osnov je dokaza posredno iskustvo (povjest) i logičko zaključivanje. Dakle spoznaja, koja se rađa na apologetičkom dokazu, nije očevidna, nego samo izvjesna. Nije dakle ni um primoran priznati ove spoznaje, ako ne će. Apologetika ne može svojim dokazima nikoga prisiliti da vjeruje, ako se on sam otima i ne će da se sam toj izvjesnoj istini privoli.

I doista svakomu, tko je apologetički dokaz proučio, jasno je, da je uza sve dokazivanje potpuno slobodan pristati za istinom objave ili je prezreti. I ozbiljnom teologu rađaju se počesto sumnje tako, te mu treba odvažnosti i odlučne volje, da ih se mane i nastale poteškoće da svlada.

Tomu je uzrok i sama priroda dokaza. Nije to prosti silogizam, nego dugi i teški sorit, koji mnogo i koješta suponira, o čemu opet posebne znanosti raspravljaju. Ne samo dakle da se zahtijeva izoštren um, koji će ovaj — ne dokaz nego — sistem dokaza pregledati, obujmiti i dokučiti, nego se traži i dijalektička vještina, da raskine i odbije mnogostruke prigovore, koji se i nehotice nameću. Koliko n. pr. niče pitanja, kad je govor o čudesima: da li se to čudo doista zbilo, da li je pravo čudo, da li je dokazom naučavane istine, da li su knjige, koje to pripovijedaju dostojne vjere itd. Zato ni apostoli ni

¹ Isp. Hurter: Compendium theol. dogm. I. n. 137 squ. Dr. F. Egger: Propaedeutica n. 159. squ.

Bl. Dj. Marija nijesu očevidno gledali činjenicu objave.¹

Napokon potvrđuju tu istinu i toliki nevjernici, koji ne će da uza sve umno i duhovito i temeljito dokazivanje apologetâ priznadu, da je Bog doista govorio ljudima i da tu riječ Božju nepogrješivo čuva katolička crkva. Kad bi apologetični dokaz bio evidentan, kad ga čovjek ne bi mogao poricati i pobijati ni sofističkim razlozima, ne bi moglo biti, barem u zemljama moderne kulture nevjernika.

Uostalom, kad bi apologetika mogla prisiliti na vjeru, onda bi prestala i zasluga vjerovati. Vjera ne bi bila više krepost, niti bi bila dar božji (Eph. 2, 8. Philip. 2, 13), niti „izvor natprirodnoga života“ (Rim. 1, 17.). Nikoga G. Bog ne bi mogao nagraditi niti hvaliti zbog vjere, ali ni koriti ni kazniti: jer oni, koji bi apologetički dokaz dokučili, morali bi (ako i ne bi htjeli) vjerovati, a oni, koji ga ne znadu, ne bi bili zato odgovorni, dakle ni krivi svojoj nevjeri. Vjera, koja bi se mogla dokazima urinuti u dušu čovjeka, ne bi više bila kršćanska vjera. Krepost je vjere svrhunaravni dar Božji, koji čini, da držimo za istinu sve, što je Bog objavio. Ona nadokazana „vjera“ bila bi nasuprot ništa više, nego prirodni postulat ljudskoga umovanja. Vjera bila bi znanje. Natprirodno ne bi više egzistiralo. A posljedice svega: čisti racionalizam. Hermes i Günther učili su i zbilja ovo: Istinu vjerskih članaka treba evidentno dokazati poput matematičkih zasada. Razlozi treba da prisile razum na vjeru. Uman čovjek ponosi se s tako zvanom fides scientifica ili fides philosophica.

Vatikanski sabor (de fide canon 5.) osudio je ovu tešku zabludu riječima: „Si quis dixerit, assensum

¹ Cf. De Lugo, citira ga Hurter l. c. str. 432. Neki bogoslovi misle, da se može govoriti o očevidnosti objave. No ovi ne uzimaju riječ očevidnost u ovom strogom značenovanju, nego njima „očevidan“ znači „izvjestan“. Prepirka je dakle o riječi, ne o stvari. Tako Antoine, Mazzella i dr. Ibid. str. 86.

fidei christianae non esse liberum, sed argumentis humanae rationis necessario produci . . . . . anathema sit“.

Budući dakle, da predmet apologetike nije evidentno dokazan, nego samo izvjesno, ostaje čovjek i iza dokaza apologetike slobodan, da vjeruje ili ne vjeruje. Ako uzvjeruje, bit će taj čin vjere djelo volje, koja je potaknula um, da se privoli izvjesnoj istini. No taj akt volje nije akt samovoljan, jer se volja odlučila na tu zapovijed jedino razumnim sudom, da je objava vjere dostojna. Dakle i taj čin volje (imperium voluntatis) potječe od uma (uz pripomoć milosti Božje). Dakle vjera ostaje obsequium rationabile, ma da je tako znamenit utjecaj volje.

Onaj akt volje zovu bogoslovi od davnina „pius credulitatis affectus“.¹ Ne znači ta rečenica, da čovjek mora biti — da uzvjeruje — lakovjeran i kao nekako čuvstvom zanesen za vjeru. Tako duše shvaća vjeru iza Schleiermachera gotovo čitav moderni svijet. To je shvaćanje krivo, jer vjera nije samo djelo volje, srca, čuvstva, nego djelo čitavoga čovjeka. Mora dakle da ima svoju riječ i hladni razum. Ali opet ona rečenica „pius credulitatis affectus“ hoće reći: da uzvjeruješ, nijesu dosta suhi dokazi, hladni razum, nego se traži još i toplo srce. Ne srce kakvogod, nego srce toplo, koje jošte nijesu strasti zaprele u kućine; srce, koji je spremno (credulitatis) iz poštovanja (pius) k Bogu prihvatiti, što god je ujamčeno, da je On objavio; srce, koje ne miruje čim je upoznalo izvjesnost objave u katoličkoj crkvi, nego se odmah giba i potiče (affectus), da spoznanu istinu i prigrlji. — Bez odluke volje, bez podlaganja volje svoje Božjoj volji, bez nekoga čina poniznosti, kojim predajemo svoje znanje i volju u Božju apsolutnu istinu i njegovu jaku desnicu: ne će se roditi vjera

¹ Concil. arausicanum II. can. 5. Isp. Hettinger o. c. 27. Egger: Ibid str. 575.

§) Da uzvjeruješ treba i voluntarističkih motiva, ne samo intelektualnih.

H.S. 315

uza sve dokazivanje i naprezanje, uza svu logiku i retoriku, uza svu dublinu i ljepotu umnoga i kićenoga govora. Ne smije se pretjeravati s intelektualizmom. Vjera se ne osniva na sigurnosti metafizičkoj (očevidnost), nego na moralnoj (izvjesnost), a za ovu treba žrtava. Ove su žrtve mnogovrsne — veli znameniti kardinal Newmann.¹ Vjere ne možemo nametnuti onomu, koji ne će da prihvati ni prve neke postulate: Vjeru u Boga, neumrlost duše, slobodnu volju, grijeh i krepost, mogućnost revelacije i mogućnost posrednika između Boga i čovjeka. No, kad je čovjek i primio ove postulate, ne treba misliti, da sad na mora sigurno doći i vjera. Vjera je „moralno stanje“ „état moral“, koje izvode i drugi utjecaji, a ne samo intelektualni. Možemo ih obujmiti riječju, ako kažemo, da je to neka težnja vjerovati (un certain désir de croire). Mučno je dakle upoznati podrijetlo vjere, ali je isto tako zamršen posao podvrći je analizi. Ima tu prilika moralnih i fizičkih, koje vrlo ozbiljno utječu. Evo samo neke: ozbiljnost mišljenja, sabranost duha, bolest i zdravlje, trpljenje, koje oplemenjuje, doba, mjesto, atavički utjecaji svake vrste. Osobito je znamenito u ovoj općenoj dispoziciji duše: djelovanje milosti. Isti dokazi, koji me u ovaj čas ne bi ganuli ni najmanje, bit će nepredobitni u drugom duševnom stanju.

Ne treba zaboraviti, da mnogo djeluje na volju i ljepota istina kršćanskih i uzvišenost kršćanskoga morala, a pogotovu, da će u mnogim događajima ganuti dušu i impozantnost katoličke hierarkije, organizacija i agilni rad klera i laikâ, život i čestitost pojedinih članova crkve i t. d.

¹ „La valeur de l'apologetique de Newman“. — E. Dimmet: Revue pratique d'Apologétique I. No 1. 1905. p. 31. Već prije Newmana i Maine de Birana iznio je André Marie-Ampère misao, da u pristajanju za nekom istinom ide velik dio na „volju“, a izvjesnost (uma) da je redovno malena“. Isp. Revue prat. d'Apolog T. III. No 27. 1./XI. 1906. p. 183.

Sve su to dojmovi, koji ne djeluju izravno na um — poput dokaza (motiva credibilitatis) — nego u prvom redu na volju, na čuvstvo, na srce.¹

Odatle slijedi četvrta znamenita zadaća apologetike. Apologetika treba da nastoji djelovati na ljudsko srce. Nije dosta spremiti čitavi arsenal apstraktnih dokaza, koji ostaju blijedi, suhi, bez života, nego se valja svom toplinom duše obratiti i na volju i plemeniti osjećaj čovjeka. Vjera je djelo čitavoga individua, a ne samo hladnoga razuma. To više, što srce ima često puta druge razloge negoli razum, kako ono reče Paskal. Apologetika treba i da zagrije, a ne samo da osvijetli. Teški argumenti slome čovjeka ko topuzine, ubiju ili teško rane, no rijetko pridžuju i osvajaju. Da, često uzbude čovjeka na otpor — iz inata! I obično iskustvo uči nas, da vatreni govornici mnogo prije osvajaju, negoli hladni matematičari. I prirodno je tako, osobito kad se radi o apologetici, koja konačno ide za tim, da njeno djelovanje urodi praktičkim vjerskim životom. Život može uzbuditi samo onaj, tko ga nosi u sebi. Mrtvilo čini nas ozbiljnima, ali ostavlja hladnima, što više, podržaje u nama neku odvratnost i zlovolju. Apologetika dakle mora nastojati prikloniti svoje uho ljudskom srcu, proučiti tanke i tajanstvene strune ljudske duše, shvatiti ljudsko čuvstvo, i onda svratiti svu svoju pažnju ovom tajnom skrovištu, odakle napokon izlaze sve misli, sve čežnje, sva djela čovjeka. Ako je apologetu uspjelo segnuti na dno srca i ondje upaliti vatru zanosa i ljubavi kistini, dobroti i ljepoti, ako je umio osvojiti volju čovjeka i uzbuditi viša čuvstva, ako je

¹ Ne raspredam ovdje podrijetlo vjere, nego samo pripadom, radi točnijega osvjetljenja zadaće apologetike, zato ne ulazim dublje u to zanimljivo psihološko i religiozno pitanje.

Razumijeva se, da je konačni razlog vjere autoritet Božji. No ni o tom nije sada govor.

7) Četvrta zadaća apologetike: djelovati na srce.

H.S. 164. 172

H.S. 161

razbio led neatosti i suzbio odvratnost od religioznih problema: logika njegovih dokaza svanut će nevjerniku u novom svijetlu, željezne dedukcije njegovoga umovanja prikazat će se nepredobivim bedemima, istina njegove besprijekorne spekulacije izbit će kao jasnost sunca preko nago-milanih oblakâ. On je potpuno stigao na svoju metu. Sad ne će trebati ništa više, nego još djelovanje milosti Božje: i eto nevjernika, skrušena srca, podno oltara Božjega!

Znamenita ova zadaća apologetike razlogom je, da je tamo od Paskala sve do Blondela, osobito u Francuskoj, preteo mah novi pravac u apologetičnom djelovanju. Ako taj novi pravac i imade svojih stramputica, kako ćemo kasnije vidjeti, opet treba priznati već sada, da je u jezgri svojoj osnovan na dubini ljudskoga srca. Isto tako ne možemo poricati, da je veliki dio istine i u ovoj definiciji apologetike, kako ju izriče veliki francuski apologet I. Guibert.¹ „Apologetika je više umjetnost negoli znanost, više apostolat negoli studij“; „Apologetika je umjetnost osvajati duše katoličkoj istini“.

H. S. ibi

δ) Premalo je tražiti od apologetike samo to, da zadovolji potrebe ljudske duše i života. Ovaj opravdani zahtjev, da se apologetika obazre ne samo na razum (kako ističe skolastika), nego da se zadovolji i srcu (kako to traži moderna filozofija, osobito psihologija), zanio je neke apologete, osobito francuske, da su stali od apologetike mnogo manje tražiti, negoli je zapravo njena zadaća. Apologetika neka pokaže, vele oni, kako jedino kršćanstvo ili katolička vjera zadovoljava svim potrebama uma, srca, i života ljudskoga. Tako Brunetière, Blondel, Laberthonnière i drugi,² tako i egleski političar i filozof

¹ Revue pratique d' Apol. I. Nr. 8. 1906. p. 337. „L' Apologétique est moins une science qu' un art, moins une étude qu' un apostolat“; „l' apologétique est l' art de conquérir des âmes à la vérité catholique.“

² Isp. G. Lahousse: L' apologétique de l' Eglise catholique. Bruxelles 1906. p. 60 i drugdje.

A. I. Balfour;¹ tako i veliki katolički filozof i apologet P. Schanz.²

Dobro opaža Glossner, da se ovo subjektivno shvaćanje kršćanstva protivi njegovoj biti. I doista apologetika, koja bi sebi postavila zadaćom pokazati samo to, kako kršćanstvo zadovoljava naše potrebe, svakako bi nas — konsekvntno izvedena — zavela stramputice. Mi ne smijemo mjeriti unutrašnju vrijednost kršćanstva po nama, nego ga treba uzeti onako, kakvo je ono samo u sebi. Ni čovjeka, koji je prirodom svojom sasvim nama jednak, ne smijemo sasvim po sebi suditi, ako hoćemo, da nam sud bude objektivn. Nijedan predmet, nijednu istinu nijednu instituciju ne smijemo mjeriti samo po sebi, ako hoćemo, da nam spoznaja bude objektivna. Po kojemu dakle pravu da mjerima vrijednost Kristove religije po svojim osobnostima? Zar ne će biti nužni učinak toga suđenja potpuna relativnost i subjektivizam, prema karakteru, uzgoju, mislima i miljeu onoga lica, koje sudi?

No ako se i uzme objektivno ljudska priroda (bit ljudske prirode), ne ćemo izaći iz vrtloga: kršćanstvo ne će nam se prikazati kakovo u istinu jest, nego kako se ljudskoj prirodi privida. Tko bi to mjerilo uzeo, nikad ne bi izašao iz ograničenosti, kojoj mi po svojoj prirodi pripadamo, nikad dakle ne bi mogao dokazati natprirodnost i božanstvo kršćanstva. Što više lako bi nas ovo poređenje kršćanstva s našom prirodom zavelo na misao, da naša priroda za svoje usavršenje upravo traži takovu

¹ Chr. Pesch: Theol. Zeitfragen I. str. 91.

² Apologie d. Christentums III. Aufl. Freiburg 1903. str. 8.: „Die Verteidigung . . . hat die Aufgabe . . . (das Christentum) als das der Natur des menschlichen Geistes und Herzens allein Entsprechende darzutun.“ U prvom je izdanju bilo „als . . . am besten Entsprechende“ . . . , no to je autor u ovom izdanju ispravio na osnovu opravdane kritike C. Braig-a. Isp. Glossner: Apolog. Tendenzen etc. Jahrbuch für Phil. u. specul. Theol. IV. str. 402 . . .

religiju, kao što je religija Kristova. No ako naša priroda to zahtjeva, ima na to i pravo; dakle kršćanstvo nije drugo nego ispunjenje naših prirodnih zahtjeva. No onda je i kršćanstvo: samo prirodna religija.

Kršćanstvo dakle treba prosuđivati kao sve druge pojave objektivno, treba ga prikazati onako, kakovo je u sebi i kako nam se u povijesti očitovalo. Ovakav objektivni prikaz iznijeti će na vidjelo nešto sasvim drugo. Otvoreno će se pokazati, da se kršćanstvo nikako ne da svrstati u red prirodnih događaja. Drugim riječima: postignut će se prava svrha apologetike: dokazat će se svrhunaravnost kršćanstva.

13. Je li moguće dokazati cilj apologetike, natprirodnost kršćanstva?

13. A je li to moguće dokazati? Je li uopće moguće što god objektivno dokazati? A napose, dade li se iz ograničenih prirodnih pojava zaključiti, da ima neograničeni, savršeni Bog, da se taj objavio, da je dakle kršćanstvo natprirodno?

Tu je jezgra pitanja, tu je uzrok, da su neki apologeti zašli stramputice, i cijeli problem apologetični stavili na kocku, te se stao kolebati.

Tako doista i Schanza¹ nalazimo u redovima neke vrste blagoga tradicionalizma na kojem stoji od Drey-a i Kuhna cijela tibinška škola (katolička). Francuski pak apologeti, pogotovu moderni², i ne raspravljaju nego o tom, kako bi se apologetički problem mogao izvesti, da se ne segne za starim metafizičkim dokazivanjem.

Skolastici ne će biti sasvim na krivu putu, kad tvrde, da je taj pravac (o kom ćemo uostalom kasnije govoriti) apologetike nastao utjecajem kantizma.³

α) Skepticizam.

Ideje skeptikâ staroga vijeka⁴ iznijeli su, ma i u drugoj formi, na vidjelo senzisti,⁵ kritici⁶ i pro-

¹ P. Schanz: Apologie des Christentums I. str. 6.

² Isp. Lahousse I. c.

³ Mercier: Criteriologie p. V. 1900.

⁴ Heraklit, Kratylus, Pyrrhonic.

⁵ Hume, Locke.

⁶ Descartes, Kant.

gresisti¹ novoga doba. Heraklitov πάντα ἔει ozvanja samo u drugoj modulaciji u Kantovom φαινόμενον i Cousinovoj relativnoj istini. Svi ti hoće da reknu: objektivne istine ne možemo upoznati; sve je, i predmet i spoznaja predmeta, u neprestanom toku. Mi spoznajemo samo spoljašnje, časovite pojave bitka, a nikada bitak (τό νοούμενον) sam. Subjekt (čovjek) je mjerilo istine i sigurnosti, jer sudi s pomoću apriorističkih formi, koje su imanentne njegovu intelektu. Prema tomu nema vrhovnih objektivnih principa suđenja, nema dakle vrijednosti ni princip kauzaliteta.²

Na istu su među prispjeli i tradicionalisti³ svojim principom, da je jedini izvor svih spoznaja praobjava, koju predajom (tradicijom) upoznajemo.⁴ Um je pasivan, ne umije kovati ideja, već jedino primati.

Protestanski filozofi i bogoslovi (osobito iza Kanta i Schleiermachera) kao i janzenisti (škola u Port Royal osobito iza Blaise-a Pascala), tvrde jednako, da razum ne može ništa (dakle ni vjerskih istina) sigurno spoznati i dokazati, jer je istočni grijeh ne samo zatro slobodnu volju, nego i potamnio razum tako, da bez svijetla vjere ne može Boga upoznati. Tako Ritschl, Lemme, Hilty, Paulsen, Spenzer i t. d.⁵

Metafizika je dakle za mnoge moderne filozofe β) Skepticizam pokopana, ali s njom i filozofija. Ne kaže to nitko je propast svamanji nego sam autor „filozofije besvijesnoga“ Ed. koj znanosti, v. Hartmann:⁶ „Die litterarische Zersplitterung und Zersplitterung, die Verwirrung der öffentlichen Meinung über litterarische Dinge ist gegenwärtig bis zu protivurječan u sebi.

¹ Cousin, Comte.

² Isp. Dr. V. Grimich: Lehrbuch d. theoret. Philosophie. Freiburg 1893. str. 163 sq.

³ Lamennais, Bonald, Ventura, Ubags i dr.

⁴ Isp. Egger: Propaedeutica N. 133. sq.

⁵ Isp. Schanz: Ueber neue Versuche str. 26 sq.

⁶ Tagesfragen: Leipzig 1896.

einem Grade gestiegen, dass völlige Ratlosigkeit, müde Skepsis und missachtende Gleichgültigkeit gegen alle Kritik immer mehr die Oberhand gewinnt“. Njegov recenzent¹ ne samo da odobrava taj porazni sud, nego očajava i nad „filozofijom besvijesnoga“. „Sreća, kad uopće ne bi više bilo filozofije“, veli on. I onda dodaje. „.... Ne obmamljujmo se! Spekulativna filozofija vara samu sebe; ona nije ništa drugo nego logička spretnost: svoje neznanje prikazati znanjem; skranje je doba, da se to već jednom uvidi!“² Koje čudo, ako je i katolički filozof T. Pesch³ napisao ove jamačno preoštre riječi; „Geschichte der Philosophie ist höchstens die Geschichte des Irrtums mit vereinzelt Lichtblicken“.⁴ Evo i član 40-ce neumrlih F. Brunetière dokazuje „des faillites partielles“ nedostatke filozofije, koja ne može da u bitnim pitanjima (o našem podrijetlu, određenju, vladanju moralnom i socijalnom itd.) ljudskoga života zadovolji svojim odgovorom.⁵

Tko se ne će sjetiti abderičanina Protagore i njegove krilate: πάντων μέτρον ἄνθρωπος — čovjek je mjerilo svega, ali i njegove škole sofista, koji su na to nadovezali: dakle, istine nema; nastoj iznijeti što zgodnije razloge, da osvojiš i zaludiš.

I uspjeli su, zaludili su sebe i filozofiju. Pokopali je, ali s njom i Grčku! Filozofija je postala nemogućom, baš tako, kako je i danas javno proglašen njezin potpuni bankrot!

Do toga mora nužno doći, čim se zabaci princip kauzaliteta. Znanosti može biti samo o onom, što se daje upoznati i dokazati. A dokazati se daje

¹ Alg. Ztg. 1896. 30. Juli. Beil. N. 175.

² Citira Schanz: Ueber neue Versuche str. 19. i 20.

³ T. Pesch S. J.: Die grossen Welträtsel 2. Aufl. I.

⁴ Cit. Ibid 21.

⁵ Brunetière: Les raisons actuelles de croire p. 23 sq. Paris 1902.

svaki stavak, koji se daje nužno izvesti iz vlastitih principa ili definicije s pomoću prvih općenih načela sudjenja, koje zovemo aksiomi. Vrijednost dakle znanstvenoga stavka zavisi o vrijednosti aksioma i vrijednosti definicije (per genus proximum et differentiam specificam).

Aksiomi su analitički sudovi t. j. takovi sudovi, gdje je predikat već sadržan u samom pojmu subjekta. Oni su u nama prije svakoga dokazivanja, a istinu njihovu spoznajemo evidentno, čim dođemo k razumu i čim ih analiziramo. Zapravo se oni dokazati ne dadu. Mi upoznajemo njihovu istinitost iz njih samih. Tako su ovi sudovi jasni i očiti, da samo treba znati, što je biće, a što nebiće, pa će svako uvideti, da ozbiljno ne može poricati njihovu vrijednost i istinitost.

N. pr. svako biće jest po svom pojmu sebi jednako, jest isto samo sa sobom i ne može biti s istog stajališta ujedno nešto drugo (Princip identiteta). To je sud evidentan. No iz njega slijedi drugi isto tako evidentan: Nužno treba da opstoji neki i to dovoljni razlog, da ovo biće pomišljam baš takovim, a ne možda bićem kontradiktornim. Dakle svako biće, da je baš takovo, mora da ima svoj dovoljan razlog (Princip dovoljnoga razloga). I tako bi se dalje dalo izvesti još i načelo protivurječja i načelo isključena trećega.

Definicije (ako su dobre) su zapravo zakoni prirode, one su bit bića i nužni, vječni zakoni bića. Mi ih upoznajemo i shvaćamo intelektom, čim se jasno i točno očituju. Verum est index sui. Razum shvata ono, što se daje u biću upoznati neposrednom spoznajom, koje bazira ili na neposrednom iskustvu ili na neposrednom gledanju.

Dakle je i ovdje, kako i u aksiomima, osnov spoznaje — evidencija. Dakle je evidencija biljega istine. Evidencija je trovrsna: neposredna, na osnovi neposrednog čućenja čutila i samosvijesti; posredna,

γ) Moguće je istinu dokazati.

na osnovi izvoda ili zaključka uma; i posredna, na osnovi jamačnoga svjedočanstva.

No posrednu evidenciju, na osnovi logičkog umovanja ili jamačnog svjedočanstva, zovemo i dokaz.

Dakle se istina daje dokazati. —

No, kako se može dogoditi, da čovjek ne pozna uvijek jasno i točno prirodu bića, može se lako načiniti i loša definicija, a onda je i čitava spoznaja (ma da su aksiomi evidentni i logički provadani) pogrješna. Odatle dolaze i tolike pogrješke u fizika i naturalista.

No iz te ljudske slabosti izvesti, da čovjek nije nikad siguran, da li je istinu upoznao, znači osuditi ljudski um na smrt. Iz toga, što čovjek može zabasati, izvesti da i mora, i to uvijek — jest najužasnija zabluda ljudskoga duha. Znanosti onda nema, sve je iluzija, da i to, da li uistinu jesmo i da li uistinu mislimo. Ali i to misliti, da je sve iluzija, i to je konsekvntno također samo — iluzija! To je eto bankrot svega znanja, no i bankrot svakoga duševnoga života. Čovjeku bi onda bolje bilo, da je živina, koja nema spoznajnoga instinkta.

Na sreću je takav izvod protiv prirode čovjeka. Čovjek teži neodoljivo na spoznaju. Mora dakle spoznaja i egzistirati, ako i ne onako savršena, bez ikakvih pogrješaka, kako bi to željeli Descartes i dr. Izvod „nema spoznaje“ jest i protiv samosvijesti i vlastitoga iskustva svakoga pojedinca, jer svaki zna i uvjeren je o tomu, da ima sudova, kojih očevidnost upravo gleda, koje dakle ne može poricati (n. pr. sud identiteta). No ako spoznajemo sigurno barem jedan sud, jasno je, da princip skepticizma pada, drugim riječima: jasno je, da čovjek može nešto spoznati, a po tom i dokazati. Da li je pak istinu spoznao, to je stvar kritike, da utvrdi ili poreče.¹

¹ Isporedi o tom: Grimich l. c. str. 164., 183. sq. G. L. Fonsegrive: Le catholicisme et la vie de l' esprit. Paris 1899. p. 36. sq.

Ako smo na čistu sa spoznajom uopće, ako smo uvjereni, da ovaj svijet doista realno egzistira, a ne samo imaginacijom našega uma, ako priznajemo vrhovna načela suđenja, ako dopuštamo, da se u prirodnom redu uzročno mogu spojiti dva pojava kao uzrok i učinak: ne priječi ništa, da ne bismo pošli i za korak dalje i s pomoću istih načela suđenja spoznali i dokazali konačni cilj apologetike.

Zato se ne traži drugo nego logična dosljednot.

Na osnovi gibanja u svijetu lako je izvesti, da egzistira *πρῶτον κινῶν ἀκίνητον*; na osnovi izvedenih učinaka, što ih gledamo u svijetu, daje se bez muke pokazati da opstoji i biće, koje ne može biti učinak, koje dakle samo o sebi opstoji; na onovi kontigentnosti svemira nije teško zaključiti, da mora negdje biti i biće nužno; na osnovi raznovrsne savršenosti u svijetu očito je reći, da mora bivstvovati i biće najsavršenije; na osnovi reda i savršenosti u svijetu svaki će ustvrditi, da mora egzistirati i biće umno i slobodno, uzrok ovoga reda i svršenosti.

Ali ovih pet zaključaka nijesu drugo nego poznatih pet puteva, kojima po primjeru sv. Tome Akvinaškoga¹ dokazujemo, da ima prvo biće negibljivo, prvi tvorni uzrok, biće o sebi apsolutno nužno, najsavršenije biće, umno i slobodno biće, uzrok reda i cilj svega.

Svih ovih pet osobina pripada jednom istom biću, s raznih gledišta promatranom: svih dakle pet u savezu dokazuje egzistenciju jednoga najvišega bića — Boga.²

Tko dakle priznaje vrijednost principa dovoljnoga razloga, lako će dokazati, da svijet mora imati neki uzrok različan od sebe, izvan svijeta. Kakav je taj apsolutni uzrok bez uzroka, raspreda se dalje

¹ Summa Theol. I. q. 2. art. 3.

² Isp. Dr. A. Bauer: Naravno bogoslovlje p. 12. sq.

d) Moguća je apologetika.

filozofskim putem i dolazi do toga, da je najsavršeniji, najmudriji, svemogući itd.

Ne čine dakle teistički filozofi skok, kad iz ograničenog zaključuju, da ima neograničeno savršeno. Oni iz ograničenog zaključuju, da mora biti neki uzrok, koji nema uzroka, koji je o sebi. Kakove su sad osobine toga uzroka o sebi, da on konsekvantno mora biti i savršen i neograničen, dokazuju oni logičkim umovanjem iz one bitne osobine, da je to uzrok bez uzroka, biće o sebi.¹

Kao što možemo iz prirodnih učinaka u svijetu dokazati egzistenciju natprirodnoga Boga, tako možemo prirodnim putem iz vidljivih učinaka i znakova (unutrašnjih i spoljašnjih) dokazati, da se Bog objavio. Drugim riječima, moguće je filozofskim načinom dokazati svrhunaravnost objave Božje, ili točnije svrhunaravnost kršćanstva — konačni cilj apologetike. — Treba opaziti, da se tu ne radi o spoznaji svrhunaravnosti objave kao takove (kao što se kod dokaza za egzistenciju Božju ne radi o tom, kakav je Bog u sebi, u svom neponjatnom biću), o spoznaji, da je sve istinito, što ta objava kaže, o spoznaji misterija: nego se radi o tom, da se spozna, da je objava, koja se ponosi božanskim izvorom i sadržajem, zbilja dostojna vjere. Kad bi se i istinitost objave (t. j. da uvidimo, kako je istinito, što ona kaže) dala spoznati i dokazati, onda bi vjera

¹ Isp. Glossner: *Apol. Tendenzen Jahrbuch* V. 191—193.

U pitanje, da li se riječju „dokaz“ imadu razumijevati samo ovi (sv. Tome Akv.) i drugi intelektualni razlozi, ili također i razlozi psihološki (Isp. Schanz: *Apologetik und Dogmatik* str. 48. *Theol. Quartalschrift* 1889. Heft I. Tübingen) ne diramo u ovaj čas. Isto tako puštamo s vida teološku raspru o tomu, kako treba tumačiti kanon 1. vatikanskoga sabora: „Si quis dixerit, Deum unum et verum, creatorem et Dominum nostrum, per ea, quae facta sunt, naturali rationis humanae lumine certo cognosci non posse anathema sit“. Isp. Egger: *Theol. fundament. n.* 469 i Schanz gore citirani članak.

postala stečeno duševno stanje t. j. znanje (racionalizam); a kad se ne bi dalo dokazati ni to, da je objava dostojna vjere, ne bi više vjera bila obsequium rationabile, jer čin vjere (koji je u sebi svakako svrhunaravan) ne bi bio razlozima utvrđen (tradicionalizam).¹

Na krivom su dakle putu teolozi tibinške škole, koji misle, da se samo bogoslovnim (teološkim, a ne i umnim, racionalnim) dokazima dade dokazati svrhunaravnost objave.

Apologetični dokaz ne treba drugo, nego da upotrijebi princip kauzaliteta. Ako se Bog objavio, jamačno je tu svoju objavu označio takovim biljegama, da je um ljudski može raspoznati. No kako se sva ljudska spoznaja bazira na iskustvu bilo koje vrste — nihil est in intellectu, quod prius non erat in sensu — tako treba, da su te biljege takove vrste, da ih čovjek eksperimentalno može oćutjeti. Mora dakle da su to takove činjenice, koje s pomoću eksperimentalnih znanosti možemo razlikovati od svih drugih sličnih prirodnih događaja. One mora da se bitno razlikuju od svega prirodnoga tako, da ih po principu kauzaliteta ne možemo svrstati u prirodni red i u zakone, kojima se svijet upravlja. One mora da se oćituju u prirodi (bilo u nama bilo izvan nas), ali treba da su takove, da ih s pomoću prirode ne možemo istumačiti, kao djela prirodnih uzroka, nego da smo na čistu, kako se tu radi o nekom višem, natprirodnom božanskom redu. Kako u svijetu razlikujemo na osnovu stalnih pojava i bitnih razlika, što spada u organski, što u anorganski, što u ćutilni, što u intelektualni red: tako možemo iz činjenica, koje nikako ne možemo svrstati ni u koji prirodni red, zaključiti, da one pripadaju nekom višem, natprirodnom božanskom redu. Istina, ni u prirodi nije moguće za gdjekuju pojedinu stvarcu točno odrediti, kamo pripada, a

¹ Isp. Glossner. *Ibid.* IV. p. 413—414.

tako je to gdje kad nesigurno i glede po gdje koje činjenice, koju mislimo svrstati u red natprirodni. No ne radi se o pojedinkostima, nego o skupu, nizu, sistemu događajâ; mimo to prate ove događaje i neke osobite prilike i znakovi, koji sami hoće, da budu neposredno božanskoga podrijetla.

Kad dakle čovjek u povjesti objave Božje vidi, da za neke činjenice mora reći, da nijesu prirodne, nego da su jamačno natprirodne, stječe uvjerenje, da će ta objava doista i biti ono, što o sebi tvrdi, natprirodna, božanska.¹

Vrlo smo radi priznati, da ovo nije dokaz matematičke evidencije, nego da rađa samo izvjesnu spoznaju; ali spoznaju one vrste, koja isključuje svaku razboritu, opravdanu dvojbu. Tko je taj dokaz temeljito proučio, reći će mirne duše sa Hugonom a s. Victore (de Trin. I. 1. c. 2.): „Domine si error est, a te ipso decepti sumus, nam ista in nobis tantis signis et prodigiis confirmata sunt et talibus, quae non nisi per te fieri possunt.“² I bez sumnje treba reći, da pada sva povjest i sva sigurnost ljudske spoznaje, ako nas je i u ovom događaju prevario razum. Nijedna povjesna činjenica nije utvrđena, kao

¹ Isp. Schmid: Apologetik str. 116 sq. — A što, ako naturalist pored svega toga ne će da prizna natprirodno? Ništa, apologet mu ne može pomoći. Ako naturalist ostaje kraj svih činjenica, koje prirodno nikako ne može tumačiti, na svom principu „nema nego prirodno, natprirodno je iluzija“: apologet ne može s njim više računati ni raspravljati. On pripada vrsti tvrdovratih (isp. točka 12. d). Slijepcu od rođenja je nemoguće tumačiti spektrum, niti gluhaku polifoniju. Dosta je, ako mu se pokaže slabost argumenata, zbog kojih tobože ne će da prihvati natprirodno. Neka istumači n. pr. kako to, da je kršćanstvo prodrlo uza sve zgrade učenoga, moćnoga, iskvarenoga svijeta, a propovijedalo ga je dvanaest neukih i kukavnih, prezrenih i siromašnih Židova? (I. Kor. 1, 27 sq.). Tim ćemo uzbuniti njegovu dušu, a oslabiti otrov njegovih strjelica. U ovakom događaju treba da je apologetu dosta i to. — Isp. Lahousse: L'apologétique p. 77.

² Cit. Hurter. Comp. I. n. 139.

što je utvrđena povjest objave Božje, nijedan dokaz filozofije nije tako logički izveden, kako je izveden dokaz apologetički, nijedno iskustvo nije tako točno analizirano i tako minuciozno iskritizirano, kao što su unutrašnji i spoljašnji kriteriji objave Božje. Možemo dakle mirne duše zaključiti, da je svrhunaravnost objave Božje dostojna vjere (evidenter credibile).

No Bogu, koji se svomu stvoru očituje, svakako se treba pokoriti i volju njegovu izvršiti: očevidno treba istinu priznati (evidenter est revelationi credendum).

Dotle apologetika.

Kad je apologetika razlozima utvrdila „praeambula fidei“, i na tvrdi osnov postavila „motiva credibilitatis et credentitatis“: izvršila je ona svoju misiju. „Pius credulitatis affectus“ može ona pripomoći uzbuditi, ali je ta želja već subjektivna stvar svakoga pojedinca. A sama vjera: djelo je Boga i pojedinca. Apologetika vodi pred portal svetišta, ali u svetište ne uvodi! Razlog su dostojnosti vjere objavi Božjoj motiva credibilitatis, ali razlog vjere je sam autoritet Božji, koji je put, istina i život.

14. Iz svega, što smo dosad kazali o apologetici, lako je vidjeti, kako je teška zadaća pisati dobru apologetiku, a kako je istom teško očekivati, da će i najbolja apologetika donijeti obilnoga uspjeha.

Od pisca se traži veliki talenat, oštromna logika, duboko opažanje psihološko, široko znanje, i osobita sposobnost snaći se i prilagoditi publici, za koju piše. No i kraj svih tih osobina, ostaju argumenti apologetični tako duboki i visoki, da i od čitaoca traže ne samo znamenitu izobrazbu, nego i dobru volju uspinjati se strminama metafizičkih problema. I tako se događa, da prečesto i vrsne apologetike ne postizavaju svoga cilja.

Kako bi se tomu cilju što bliže primakli, jest drugi problem, koji muči moderne katoličke apologete: problem metode katoličke apologetike.

14. Teškoća pisati apologetiku.

II.

Bogoslovna je znanost cjelina spoznaja o Bogu. U sistem su te spoznaje poredane s pomoću najopćenitijih spoznaja ili s pomoću svojih načela, principa. Utvrditi i dokazati te principe jest zadaća posebne discipline, apologetike. Put ili način, kojim će to apologetika postići, zovemo metodom. (Methodus — ordo et modus, quo scientia aliqua tractatur).¹

Sam pojam metode kazuje nam, od koje li je znamenitosti ovo pitanje u svakoj znanosti, dakle i u apologetici. O njoj gotovo i zavisi sva korist i sav uspjeh znanosti. Može znanost biti natprirodna i izvanredne znamenitosti, njezin će uspjeh i djelovanje uvijek biti proporcionirano savršenosti pomagala, kojima se obrađuje i propagira. Ne smije se miješati vjera i znanost o vjeri ili religija i teologija. Katolička je vjera savršena, no odatle ne slijedi, da je i teologija prispjela na vrhunac svoga razvoja. Što više, kako se predmet teologije, Bog, u sebi ne da iscrpsti, prirodno je, da se i teologija može sve to više usavršivati. No baš usavršivanje znanosti zavisi o metodi, koju je znanost upotrijebila. Što je metoda prikladnija, to će se prije znanost razviti. Može se, istina, metoda i krivo upotrijebiti, pa znanost opet ne stigne svoga cilja. Ali to su obične ljudske zgrade napretku. Kad je jedamput znanost našla pravu i dobru metodu, ako se pojedinci i zalete krivim putem, baš dobro upotrebljavanje sigurne metode svratit će znanost na pravi put i otkriti neslućene visine i dubine. Eno su nam živ primjer eksperimentalne znanosti. Na njima se danas osniva sav praktički život čovječanstva, a do Bakona bile su u povojima tisuće godinâ. Ista se filozofija hranila samo vlastitom krvi — kako lijepo veli Msgr. Mignot, jer se služila jedinom deduktivnom meto-

¹ Isp. Egger: *Propaedeutika* n. 84 sq. *Enchiridion Theol. gen.* u. 485.

15. Znamenitost metode uopće.

dom. A kad je Bakon uveo, Galileji, Gassendi i drugi poprimili t. zv. analitičku metodu u prirodnim znanostima, stalo se drvo znanosti razvijati neslućenom brzinom, kao da je jedva jedamput presađeno na dobro tlo i prijatnu klimu. Ono tjera grane i grančice na sve kraje, i mi gledamo na svoje oči, kako raznovrsne, dosad i po imenu nepoznate, znanosti niču, naglo se razvijaju, cijepaju i dijele u druge nove tako, da se mi danas zapanjeni divimo pred 500 godina upravo nevjerojatnom razvoju ljudskoga duha, i smjelo gledamo u budućnost, kao da ona više za nas ne krije zagonetki.

Ako ovaj čudesni razvoj i napredak znanosti treba zahvaliti metodi, sasvim je prirodno, da su i teolozi stali razmišljati, ne bi li se i oni mogli okoristiti novom metodom, da i oni svoju zgradu podignu za jedan pod. I teologija treba da se pomiče naprijed, treba da upotrijebi moderna pomagala u obrađivanju vjerskih istina, da ne bude petrefakt, već ko i dosad, živa, centralna i najjača grana na stablu znanosti, koja se koristi razvojem i napretkom drugih grana. Toj je misli dao oduška pravim francuskim elanom Msgr. Mignot, nadbiskup u Albi, u znamenitom i glasovitom svom govoru o svečanom otvorenju katoličkog „Institut-a“ u Toulousi.¹

Pogotovu se apologetika, osnovna grana bogoslovlja ne smije identificirati s jednom stabilnom i kao vječnom formom ili metodom obrađivanja. Metodu određuje uvijek priroda znanosti i prilike vremena. Očevidno je dakle, da će se metoda apologetike mijenjati prema raznim prilikama lica i vremena, za koje se piše, da će biti raznovrsna prema zadaći, koju hoće da u prvom redu izvrši, da će biti raznolika prema poziciji prirodnih

Metoda apologetike napose.

¹ Isp. *Semaine religieuse de l' arch. d' Albi* Nr. 51. 1901. Njemački tekst vidi u: „Die neue Bewegung des Catholicismus in Frankreich.“ Von Prof. G. Gazagnol. München 1903. str. 5. sq.

znanosti, s kojih ona polazi, da utvrdi natprirodnost objave Božje. Bitno je dakle pravilo apologetike: ona se ima čvrsto držati osnovnih načela, koja joj propisuje njezina zadaća i koja ju vode; ali ona ne može postaviti ni odrediti neki strogo determinirani sistem, po kojem bi trebalo da se gradi. Istina, koju apologetika utvrđuje i brani, doista je uvijek ista, ali se pravac apologetike ne ravna po istini, o kojoj se radi, nego po vrstama stajališta, s kojega se ljudi protive toj istini, po vrstama napadaja, s pomoću kojih neprijatelji hoće da uguše tu istinu. To ište njezina četverovrsna zadaća. Priroda nam dakle apologetike kaže, da će ona biti drugojačija, kad pomaže doći k vjeri, druga, kad utvrđuje u vjeri, druga, kad uklanja zgrade k vjeri, druga, kad nastoji skloniti srce na vjeru.¹ Opet svaku od ovih zadaća trebat će izvesti na drugi način u drugim prilikama.

16. Apologetika se mijenja prema prilikama.

16. To nas uči već samo evanđelje.

Drugojačije vodi i utvrđuje Gospodin u vjeri pravednoga Josipa (Mat. 1, 20. 21.), drugojačije pobožnoga Simeona (Luc. 2, 26. 27.), drugojačije mudarce od istoka (Mat. 2, 2. 10.). Drugojačije uči on kneza židovskoga Nikodema (Iv. 3, 1.—22.), drugojačije ženu Samaritanku (Iv. 4, 7.—26.), drugojačije priprosti židovski puk (isporedi mnogobrojne priče), drugojačije svoje učenike (Mat. 5, Mat. 10 itd.). Drugo mu je vladanje prema grješnicima (carinicima Luk. 5, 27. Zakeju Luk. 19, 1., javnoj grješnici Luk. 7, 36.), drugo prema nedužnoj djeci (Mat. 18, 1; 9, 13.), drugo prema tvrdovratim farizejima (Mat. 12, 24; 23, 13. sq.), drugo prema požudnim saducejima (Mat. 22, 23.). Svaki put uči Gospodin u jezgri isto, ali svagda na drugi način, svaki put dokazuje isto, ali udilj drugim dokazima.

¹ Isp. točka 12.

Andrija i Ivan slušaju riječ: „Gle, jaganjac Božji!“ (Iv. 1, 37.) i već su učenici Isusovi. Natanael se obraća, kad upoznađe sveznanje Gospodinovo (Iv. 1, 49.); Savao istom, kad ga obasja svjetlost s neba i kad čuje riječi: „Ja sam Isus, kojega ti progoniš“ (Dj. ap. 9, 5.).

Tako i apostoli upotrebljuju drugo stajalište na dan Duhova prema Židovima (Dj. ap. 2, 22. sq.), drugo prema poganinu Korneliju (Dj. ap. 10, 34. non est personarum acceptor Deus), drugo u Areopagu (Dj. ap. 17, 22.).

I sv. oci i apologeti svih vremena ravnaju se prema prilikama svoga doba i prema licima, za koja ili protiv kojih grade svoje apologije. Kakav je napadaj, onakva je i obrana. Prema tomu, kakovu navalu očekujemo, prema tomu utvrđujemo već sada domaće utvrde.

Prvo doba kršćanstva našlo je protiv sebe u prvom redu rabinističku školu židovsku, a zatim filozofiju novoplatoničku, koja je poprimila oblik stoičkoga monizma (emanacionističkoga panteizma). Mimo to su bili načelni protivnici nevjerni epikurejci (materijalisti onoga doba) i politeistički puk. U Židova javljaju se razni mesije, u pogana najprije mladi pitagorejci, zatim restauracija starih misterija s pomoću orijentalne teurgije i magije, a napokon mladi platonici. Svi su ovi postavili sebi zadaćom, da u korjenu uzdrmamo društvo opet usprave i gotovo rasulo Židovstva i poganstva svim silama spriječe.

Plotin († 261), učenik Amonija Saccas, diže u svojim Eneadama ideal jedinstvenoga duhovnoga carstva na osnovu idejâ Platonovih; njegovi učenici Porfirije i Jambliho uznose poganstvo u idealne visine; dok se Hijerokle izrugiva kršćanima na najnedostojniji način.

Ovi dakle nastoje umnim načinom i restauriranom Platonovom filozofijom uskrisiti poganstvo.

Drugi, osobito Epikureji Celzo i Lucijan napadaju na kršćanstvo direktno. S pomoću Platonovih misli hoće oni da ga izvrgnu prijeziru, ruglu i odvratnosti svakoga misaonoga čovjeka.

Prema ovim prilikama zauzimaju svoje pozicije apologeti.

Na stajalište Židova stupaju Justin, Euzebije i drugi. Židovstvo je, vele oni, samo priprava za dolazak Kristov; u Kristu su ispunjena sva proroštva; kršćanstvo je dakle savršena objava Božja. Sa stajališta Platonove filozofije pobija poganstvo već Klement aleksandrijski; Euzebije pokazuje dodirne točke Platonove filozofije i kršćanstva; a Augustin gradi već potpunu kršćansku filozofiju s pomoću Platonovih misli. I doista sv. Oci lijepo su mogli istaknuti protiv politeizma ideju jednoga vrhovnoga bića, koje naslućuje Platon; protiv materijalizma vječne ideje Platonove, koje su zapravo bit stvari; protiv hedonističke težnje za uživanjem pravu duhovnu težnju Platonovu na najviše dobro, u kojem se jedinom stječe traženi, konačni mir i sreća. Sad nije trebalo drugo, nego pokazati, kako kršćanstvo na najsavršeniji način uznosi čovjeka i potpuno zadovoljava svakoj njegovoj potrebi; dosta je bilo podsjetiti, kako ono potječe od „ideala savršene kreposti“, za kakovim je Platon tako silno čeznuo, da ono nosi u sebi „sve oznake Boga, koji je došao, da nas pouči, kako da se vladamo“: i eto prednost je kršćanstva pred židovstvom i poganstvom očigledna, svakomu je na dlanu, da kršćanstvo ne može biti vjera ljudska nego zbilja božanska.

Tako je apologetična znanost prvoga doba na visini svoga vremena. I doista, svak je rad priznati, da je baš ta znanost izvanredno mnogo pridonijela tako naglom razorenju svesilnoga poganstva.

Kao što se ova prva epoka kršćanstva ponosi u prvom redu baš sjajnom svojom apologetičnom literaturom, tako se i drugi veliki period razvoja

ljudske misli u srednjem vijeku našao okom u oko prema kršćanskim velikanima, zatočnicima vječno iste religiozne misli. Nijesu kršćanski mislioci srednjega vijeka jednostavno iznova prokuhivali stečeno umno blago sv. Otaca, nego su, doduše na njihovoj podlozi, ali opet nezavisno proučili i kršćanstvo i misli pokretačice svoga doba.

Mauri su u Španiji razvili svoju kulturu, i na osnovu Aristotelove filozofije¹ sazdali raznovrsne panteističke sisteme. Avicenna i Averrhoes, glave su ovoga arapskoga aristotelizma. Učeni Židovi onoga doba, Gabirol i Maimonides, stali su im uz bok, i nastojali svoju ortodoksiju braniti više s pomoću Aristotelove, negoli novoplatonske filozofije. Dašto, jedni su i drugi htjeli pokazati, kako kršćanstvo nema sigurnoga osnova i da ga zato treba u ime znanosti odbiti.

Što će na to apologeti?

Sv. Anzelmo se još bori s pomoću Platonovih ideja, kako ih je razvio i kršćanstvu prilagodio sv. Augustin. Ali već Alberto Veliki uviđa, da se neprijatelj može uspješno odbiti samo onda, ako se zdrave i zrele misli Aristotelove unesu u kršćansku filozofiju. Njegov pak veliki učenik sv. Toma Akvinaški primi Aristotelovu filozofiju i metodu za osnovu, izluči sve panteističke misli, i prikaza kršćanstvo harmonički i sistematički kao velebn i gotički hram, koji je na temelju sv. Petra sagradio sam Isus Krist, Sin Boga živoga, koji nikada ne mogu prevladati vrata paklena.

U doba reformacije stala se isticati sloboda istraživanja sv. pisma. Apologija je morala da preuzme obranu crkvenoga autoriteta. Protiv Lutera, Melanctona i dr. ustaju svojim neumrlim djelima Bellarmin, Hugo Grotius i dr., da na osnovu protivničkom, na osnovu sv. pisma, dokažu autoritet crkvene hierarkije.

¹ Aristotelova se filozofija udomaćila iza propasti Grčke u Perziji. Ondale su je Mauri presadili u Španiju i tu na svoj način kultivirali.

Deisti zabacili su isto sv. pismo i priznali samo osnovnih pet istina vjere, tako zvanu prirodnu religiju.¹ Protiv njih dokazuju katolički teolozi autentičnost i historijsku vjerodostojnost sv. pisma. Protiv Cherburg-a, Collins-a, Tindala i dr. piše Huet, Paskal, Bergier i dr.

Tako vidimo u povjesti apologetične znanosti, da ona slijedom slijedi protivnike kršćanstva. Što više oni zalaze u tančine, što se oni više skreću s puta istine, što oni više poriču, to jače naglasuje apologetična znanost vječne i neoborive istine Božje objave. No da neprijatelja stjera u tjesnac, laća se njegovih principa — ako je ikako moguće — da ga apagogičkim dokazom dovede do apsurdna. Ona se ne sumnja o svojim principima, ali metodičkom dvojbom odstupa od njih na čas, samo da pokaže, kako bez njih čovjek ne može da ne zapane u najnezgrapnije protivurjeđe. Ona dakle mijenja spoljašnju formu, ali u biti ostaje uvijek ista, kako je vazda ista istacata i božanska istina, koju utvrđuje i brani.

17. Zahtijeva to i priroda predmeta.

17. Jamačno ne će apologet upotrijebiti istu taktiku, kad dokazuje božanstvo kršćanske objave budhistu, i kad to isto dokazuje moslemu ili Židovu; kad brani vjeru od napadaja skizmatika, heretika ili racionalista; kad hoće da pouči seljaka ili naučnjaka; kad mu je protivnik filozof ili prirodoznanac ili filolog; kad se hvata u koštac s empiristom, skeptikom ili evolucionistom i t. d. Što više, isti dokazi nemaju uvijek jednakoga dojma i dovoljne snage. Apologetika treba da pomogne vjeri, da utvrdi u vjeri, da ju odbrani, da djeluje na srce. No to se ne da reći uvijek i svakomu istim mislima i istim riječima.

Apologetika dakle treba da se ravna prema prilikama pojedinoga čovjeka ili pojedine generacije

¹ 1. ima Bog; dakle smo 2. dužni njemu služiti, i to 3. krepošću ili 4. pokorom, jer nas 5. iza groba čeka nagrada ili kazna.

ili bolje reći prema prilikama pojedinoga doba. Redovno ljudi neke generacije nose u glavnom iste misli. Redovno su istih potreba bilo utjecajem miljea, bilo pod dojmom uzgoje, koja je osječno ista. Ako dakle onaj, koji se protivi vjeri, mijenja svoju taktiku, oružje i poziciju, prirodno je, da i obrana uzme drugo stajalište, savršenije kalibre, zgodniji način. Inače je bitka već unaprijed izgubljena. Apologet mora da je u uskom kontaktu s duhom svoga vremena, on mora da je zagledao u dušu čovjeka, kojemu govori, on mora da čuti sav domašaj misli i čuvstava, koja rađaju ono ogorčeno protivljenje vjeri, on mora da zna, gdje je izvor svih tih naporanih trzaja protiv onoga svetoga vjerskoga čuvstva, koje nije sasvim ugušeno ni u kojem srcu. U svakom čovjeku ima težnja k Bogu, u svakom ima nešto dobro: ovo dobro treba otkriti i na tom osnovu dalje graditi. Jednom riječi apologet mora da je — moderan, on mora da iznađe takove motive, koji će se dojmiti, koji će se urezati u dušu, koji će potresti, ma i samo prolazno, i modernoga muža.

Dok su Bellarminove „Disputationes“ i Melchior Canovi „Loci theologici“ nesavladljiva utvrda protiv novotara 16. vijeka, postaju ta neprolazna djela bez vrijednosti u očima deista ili racionalista. Dok je „Summa contra Gentiles“ jamačno najdublja kršćanska filozofija, nema sumnje, da se savremenikâ mnogo više dojmio Chateaubriand-ov „Génie du Christianisme“ ili Lacordairove „Conférences.“ Moderni Mercier-ov „Cours de Philosophie“ veće je koristi u romanskim zemljama, negoli Augustinov velebni „De civitate Dei“ ili Tomina „Summa theologica.“ Svako doba hoće svoje. I ako apologetika ne zna ili ne može da shvati svoga doba, nastat će smetnja i pored najbolje osnove ili sustava. Potpuni neuspjeh rodit će gorkim razočaranjem. Primjer je tomu Francuska i Njemačka u 18. vijeku. Prema silnim enci-

klopedistima i pionirima „prosvjete“ nije se našao u ono doba muž, koji bi znao i mogao dostojnim načinom odbiti oštrice, koje su ovi nevjernici, zasićene otrovom sarkazma i skepse, zasjekli u katoličko srce. Da se, recimo, Voltairu mogao o bok staviti kakav katolički Paskal, a Kantu da se opr'o kakvi Toma ili Augustin: jamačno nikad nevjera ne bi tako zarazila ono doba, niti bi XIX. vijek mogao dobiti predikat antireligioznoga vijeka. Može se dakle reći, da znamenitost, korist i uspjeh apologetike gotovo više zavisi o stajalištu i taktici, negoli o detaljnom gradivu.

Racionalistički protestantski teolog Sabatier, mnogogodišnji profesor protest. fakulteta u Parizu, stekao je slavu ne samo u Francuskoj, nego i daleko preko granica kopna i mora. Pitamo li, zašto, odgovara nam učeni svijet: ne samo zato, jer je stilom osvojio kao na juriš čitaoce, nego u prvom redu zato, jer je svojim mislima, svojom metodom naučnjačkoga istraživanja, svojim shvaćanjem religioznog mišljenja i unutrašnjeg života ljudske duše — jer je u svemu moderan, na visini današnje znanosti i velike misli!¹

Isto tako priznaju Francuzi otvoreno, da se silni uspjeh znamenitoga djela abbéa de Broglie „Problèmes et conclusions de l'histoire des Religions“ imade pripisati jedino tomu, što se on odazvao izazovu Vacherotovu na O. Gratry-a, kojim je ovaj tražio, da se kršćanska objava upravo onako podvrgne kritici i analizi, kao budhizam i druge historičke religije.²

Jamačno, ako apologetika treba da bude optima via ad salutem — misli su znamenitoga, no istom nedavno na glas izašloga M. Brugère-a³ — ako ona mora da izgradi najpodesniji put k vjeri, jamačno

¹ Isp. P. Schanz: Tübing. Quartalschrift 1899. H. 1. str. 57. sq.

² Isp. P. Schanz: Ueber neue Versuche str. 89.

³ Revue pratique d'apologétique I. Nr. 9. p. 416.

će sva težina apologetičnoga problema biti u metodi. — G. Goyau nazvao je apologetiku vrstom „religiozne pedagogije.“ I pravo, jer apologetika ko i pedagogija ima metodu bitno psihološku, koja ide za tim, da osobine čovjeka razvije, koliko je to ikako moguće. Apologetika je više metoda, negoli znanost, veli de la Barre.¹ Ona se ne odlikuje biljegovom stalnosti poput drugih znanosti. Ona se ravna prema pozicijama, koje su zauzeli oni, kojima ona hoće da govori. U jezgri je ta znanost zavisna o taktici. Njezine metode bit će različite prema različnim prilikama. Ako li ista generacija pokazuje znamenite nianse u svom mišljenju, potrebno je, da apologet i u istoj generaciji promijeni metodu ili da je u tančinama ispravi i preuredi.

18. To je razlog, da je Guibert, Duilhé i dr. zovu umjetnošću („moins une science qu' un art“)², jer treba da poput umjetnika shvati i upotrijebi situaciju baš onoga momenta, ako hoće da uspije. Apologetika nije puka teorija, nego znanost, kojoj je cilj bitno praktičan. Treba dakle da se uvijek prilagodi novim potrebama, da zadovolji modernim težnjama, da odgovori na sve legitimne zahtjeve intelektualnog i moralnog života onih ljudi, za koje se piše, da bude u skladu, kako bi Brunetière kazao³ „avec notre mentalité contemporaine.“ Taj princip izriče već sv. Toma⁴, kad izlaže, kojim će on putem krenuti... „Mahumetistae et Pagani, non conveniunt nobiscum in auctoritate alicuius scripturae, per quam possint convinci; sicut contra Judaeos disputare possumus per Vetus Testamentum; contra haereticos, per Novum. Hi vero neutrum recipiunt. Unde necesse est ad naturalem rationem recurrere, cui omnes assentire coguntur...“

¹ Barre: La vie du dogme. Introd. p. VII.

² Revue pratique ib. p. 337.

³ Brunetière: Les raisons actuelles de croire p. 11.

⁴ Summa philosophica I. I. c. 2.

18. Apologetika treba da bude savremena.

I doista uvjeriti o nečem možeš samo onoga, koji te sluša; a da te sasluša, treba da govoriš s njim jezikom njegovoga srca, formom njegove izobraženosti, principima, koje i on prihvata, idejama, što ih imadeš s njim zajednički. Bolesniku daje se krepka, ali laka hrana, koju može da probavi; istom kad je ojačao, pitamo ga jelima, kojima se i mi hranimo. Iz grobne tame izvesti bolesnoga od očiju na žarko sunčano svijetlo, značilo bi ne posvijetliti njemu, nego ga zaslijepiti. Treba dakle i duševnom bolesniku, duhovnom slijepcu, pripomoći promišljenom taktikom, da se, kao dijete o majčinim rukama, uspinje sve polako više i više, dok se ne uspne do jasne svijetle visine, na kojoj se i mi grijemo. Apologet dakle mora proučiti i shvatiti duševno stanje modernoga čovjeka, da uzmogne iznaći, s koje će ga strane lakše umekšati, osvojiti i onda utvrditi u vjeri. On treba da pokaže, kako vjera ni malo ne dira u prirodu i njezina prava, već kako uzvisuje čovjeka i novo mu dostojanstvo natprirodno daje. Zato treba da apologet dobro pozna i valjano ocijeni, a nipošto a priori prezre ili zabaci, moderne tekovine znanosti.

19. a) Zato treba da visoko poštiva znanost i nju upotrijebi u svoju korist.

19. Znanost je saveznica vjere, ona jedina s vjerom ide zatim, da oplemeni i osvijetli čovjeka, da ga navede na put istine, dobrote i ljepote. Samo se maljušni ljudi plaše svijetla poput šišmiša. Velikani kršćanstva bili su prvi lučonoše, kao što je i Krist bio svijetlo svijeta. Kako su Klemet aleksandrijski i Origene na istoku, tako su Jeronim i Augustin na zapadu sabrali svu znanost svoga doba u Aleksandriji, Ateni i Rimu, da tim vijencem najljepšega cvijeća ljudskog uma okite oltar pravoga Boga. Tako je radio veliki Alberto i Toma Akvinatski, tako Bossuet i Paskal, tako treba da i moderni apologet prekopa sve blago silnoga znanja, što su ih kasniji vijekovi stekli, treba da to spoji i sljubi s kršćanskimi istinama, i tim da postane dostojan na-

sljednik velikih svojih prethodnika. Ne treba porugljivo govoriti ni o hipotezama, a kamoli o modernim teorijama, jer su tobože promjenljive. One su, ako se i dadu usavršiti ili će možda i pasti, vrlo korisne naučnjacima, da otkriju mnogu nepoznatu stranicu života i da koriste mnogoj praktičnoj potrebi čovjeka. I nesavršene teorije n. pr. o elektricitetu, iznijele su toliko čudesa, da bi se svak izvrgao smijehu, tko bi zbog nekih nedostataka zabacio cijelu znanost ove struke.

20. Što više, apologetu pripada pravo najšire slobode, kako mu je opet dužnost biti otvorenoga, širokoga pogleda. On ne treba da se boji prigovora „novotarijâ ili koncesijâ“. Za njega ne opstojе šablone ni škole. Što mu ide u račun, može i smije on da upotrijebi. Njegov je cilj otvorati nove putove, i zato njegovo oko mora da prozre i u kalejdoskopu raznovrsnih misli najpodesnije, ne bi li bliže primakao k svetinji istine svoje protivnike, nevjerni svijet. I sv. Oci idu često najoprečnijim stazama, gdje im to ne brane otvoreni članci vjere. A nigdje valjda nije bilo toliko slobode, koliko u teološkim školama srednjega vijeka. „Sciendum est“, piše sv. Toma „quod circa incoemptionem rerum . . . . in his quae de necessitate fidei non sunt, licuit sanctis diversimode opinari, sicut et nobis“.¹ Ne treba dakle ni moderni apologet da se veže za koju, možda već i zastarjelu, misao prijašnjih teoloških škola, kad se ne radi o dogmi, nego o bogoslovnom mnijenju. Pogotovu je slobodan, ako mu je uza to vrlo vjerojatno, manje više jasno, da će biti znanost sa svojim tumačenjem u pravu. Klasičan treba da je apologetu primjer Aristotela i Kopernika. Dok nije sv. Toma iznio ljepotu i najvjerojatniju istinitost filozofije Aristotelove, nijesu se kršćanski bogoslovi usudili prihvatiti ideje toga velikana. Tako je i velik

19. b) Zato je velika sloboda apologeta.

¹ Citira: Duilhé I. c. str. 95.

dio bogoslova zabacivao smjele teorije Kopernikove, dok nijesu svjetliji dusi očito dokazali, da su to istine, koje su jedno sigurne, a drugo nimalo ne smetaju vjerskim idealima. Apologet mora dakle da bude na oprezu, da se ne zaleti u presuđivanju modernih misli. Ako mu je s vjerskoga stajališta slobodno, neka skupi pamet i neka se odluči ma za najmoderniju, samo neka je razumnim razlozima utvrđena. Mi treba da govorimo ne samo jezikom Platona i Aristotela, nego i s pomoću moderne misli i modernih filozofskih pojmova. Nije moguće pomisliti, a kamoli dokazati, što više, bilo bi i blasfemno, a kamoli ne čovjeka nedostojno, no za napredak svakako izvanredno pogibeljno, ustvrditi, da ljudski duh nije ništa novo obreo od sv. Tome amo, da čitava filozofija od Kartezija do danas nije nijedne nove staze otkrila, da nije nijednog kamečka pridonijela k daljnjem razvoju umnih tečevina prošlosti, da i danas apsolutno stoji svaka i pojedina teza velikoga restauratora, besmrtnoga Stagirite. Ako je pak čovjek napredovao, zar nije apologet po prirodi svoga predmeta dužan prolistati svaku stranicu ljudskoga znanja i umijeća, ne samo da osvježi i popuni prošlost svoje struke, nego da se i on pomakne, kako su pokročile i znanosti, iz kojih on uzima svoje principe!? Jamačno apologet mora da se posluži zdravim rezultatima historičkih, filozofskih, prirodnih i socijalnih znanosti. Katolička religija nije poput feničke ili egipatske, kako lijepo veli Mignot (l. c.), za sve vijekâ vijekâ fiksirana na kamenu stupu da bude doktrina, koja više ne svijetli niti grije, spomenik, koji učenjak s mukom iskapa iz razvalina, a pored kojih prolazi drugi čovjek hladnokrvno, jer on svoj duh hrani drugdje, gdje je već našao svoj ideal. Naše se doba razlikuje od srednjega vijeka kao što se nebo Kopernikovo razlikuje od neba Ptolomejeva. Ne može dakle biti ni puka repristinacija misli onoga doba dorašla mišljenju našega

duha. Mora dakle i apologetika da kroči naprijed, da se razvija i usavršava s pomoću moderne znanosti. Ona mora da na osnovu njenu i na osnovu svoga prava u slobodnom razvoju dopre dotle, da bude savremena i jednaka jakoj modernoj misli.

20. Apologetika ne smije dakle nikad mirovati. Ona mora jednako pratiti moderni duh u njegovu razvoju, postupice koračati uporedo s modernom misli, sveder izbirati zlatna zrnca istine, koje ljudski um trudom i mukom iznalazi, pronicati u bit svakoga novoga problema, da uzmogne sa svakoga stajališta pokazati, kako su religiozne istine vječne i nepromjenljive. Prava od Boga objavljena istina jest ne samo univerzalna ili katolička po tom, što je za sve ljude, nego i po tom, što u svako doba može da obuhvati i usavrši sve ljudske misli. Apologetika mora dakle da u svako doba napipa žilicu i da nadoveže ondje, gdje koga boli. Ona mora da u modernom duhu otkrije ono, što je u skladu s vječnom istinom, ona mora da u idejama, koje gospoduju svijetom, obrete one kardinalne misli, koje pokreću sav napredak, a koje su opet u potpunom skladu s jezgrom misli naučavanih u božanskoj objavi. Samo će tako apologetika moći ostati na visini svoje zadaće, samo tako će ona stare religiozne istine izreći preciznije, samo tako će u starim i novim istinama otkriti dublji smisao i univerzalniji domašaj. Tim će i ona pridonijeti svojoj obol porastu, napretku i razvoju istine, koju je G. Bog povjerio ljudskom umu, da je traži i na svijetlo iznese. Tim će ona polučiti svoju bitnu zadaću, jer će pokazati, da između prirode i natprirodnoga, između vjere i znanosti, između uma i objave nema suprotivština. Ona će izvršiti glavni svoj zadatak, jer će polučiti perfektnu harmoniju između kršćanske vjere, koja hoće i mora da ostane sebi vjerna, i pravo izobraženim i zbilja naprednim ljudskim mišljenjem, koje ne može ništa žrtvovati od stečene

20. Apologetika treba da je progresivna.

istine. Do molitve je i milosti Božje onda, da se i u duši modernoga čovjeka opet uskrisi i utvrdi stara odanost Bogu, staro poštivanje Božjih zapovijedi, stara ljubav k crkvi katoličkoj.

A može li apologetika ovako napredovati?

Paskal je kazao, da crv rastoč nosi u sebi „un infini“. ¹ To će reći, naš um nemože nijedan objekt sasvim iscrpsti, ništa mi ne poznamo sasvim i savršeno. I zbilja, znanost kontrolira sve svoje spoznaje i s pomoću novih metoda upoznaje svoje objekte s nove strane, ispravlja prijašnje poimanje i stvara često puta sasvim novo. Mi upoznajemo redovno dijelak istine, a rijetko cijelu istinu. Ostat će dakle uvijek još nešto, što bi se savršenijim pomagala moglo još točnije odrediti.

Apologetika je niz spoznaja o Bogu i objavi Božjoj.

Sve naše spoznaje natprirodnih istina osnivaju se na više manje podesnim poređenjima, kongruencijama, analogijama. Mi izričemo natprirodne istine nesavršenim ljudskim jezikom. Dogme se osvjetljuju i utvrđuju filozofijom Platona i Aristotela. Zar se u

¹ Mignot: Semaine religieuse l. c. 817. Karakterističan je govor kardinala Mathieu-a u pariškoj akademiji o smrti glasovitog apologeta akademika kardinala Perraud-a (Revue prat. d' Apolog. p. 634. T. III. Nr. 34. 15./2. 1907.) . . . „le rôle de l' apologiste . . . Démontrer que la foi et la raison ne se contredisent point . . . rechercher dans une âme, dans une nation, dans une siècle, tout ce qui reste du sens divin, pour rallumer le feu qui couve sous la cendre; ne laisser jamais tourner contre soi, ni une idée juste, ni une passion généreuse; ménager le sentiment national; étudier son temps avec un esprit ouvert, un cœur compatissant, une sévérité impitoyable contre le sophisme et une miséricorde infinie pour les personnes; tirer de l' Evangile tous les bienfaits qu' il contient pour la société comme pour l' individu; enrôler au service de Jésus-Christ la liberté, l' art, le progrès sous toutes les formes; instaurare omnia in Christo, et sauver le monde par l' union intime de la science et de la charité: telles sont les nécessités de l' apostolat moderne.

modernoj filozofiji ne bi dalo naći možda ljepših misli i zgodnijih pojmova, kojima bi se dale poznate vjerske istine bliže primaci ljudskom umu. ¹ Zar se u bolje upoznatoj prirodi ne bi moglo otkriti podesnijih analogija, nego što su one, koje su skolastici uzimali iz Aristotelove fizike?

Apologetika polazi nadalje s principa prirodne spoznaje i upotrebljava prirodnu i filozofsku znanost, da osvijetli natprirodnost katoličke religije. Eto sama oznaka i zadaća ove discipline pokazuje, da ona može, što više, i mora rasti i napredovati u omjeru, u kojem se dižu prirodne i filozofske znanosti. Zar ne će, recimo, apologet danas iza orijaškoga napretka astronomije, biologije, anatomije, fiziko-psihologije itd. sasvim drugojačije izgraditi kozmološki i teleološki dokaz za egzistenciju Božju? Zar mu teleskop, mikroskop, pinceta i drugo oruđe ne daje sasvim nov materijal, o kom sv. Toma nije ni slutio? Zar ne će iza Kanta opreznije graditi svoju argumentaciju? Zar ne će iza Deskarta dublje zagledati u ljudsku dušu i savršenije izdjelati onu staru Augustinovu misao: „inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te“. ? Zar ne će danas iz fenomenalnoga razvoja poredbenih znanosti religijâ, iza tolikoga napretka antropologije i sociologije, iza tako silnog porasta psiholoških grana sasvim drugojačije biti obrađeno pitanje n. p. o podrijetlu religije i religijâ, o duši i tijelu, o neumrlosti itd. Zar ne će iza Spencera, Darvina, Du Bois Reymonda, Haeckela

¹ Isp. G. F. von Hertling: „Das princip des Catholicismus“. Freiburg 1899. str. 44 sq. Msgr. Mignot govoreć nad grobom velikog biskupa de la Rochelle Le Camus-a (Revue prat. d' apolog. p. 633. 15./2. 1907.) reče i ovo: „L' Eglise, immuable dans sa foi, n' est cependant pas immobile dans son enseignement . . . Certaines définitions elles-mêmes sont formulées en des termes qui ont besoin d' être expliqués, car les mots ont une histoire et ne sont pas éternels“.

trebati potpuno drugi pogled u nauku o postanju svijeta, života, kulture itd.¹

21. Ali treba da je i tradicionalna.

21. Jedno ipak ne smije apologetika smetnuti s uma. Metoda znanosti nije isto što i znanost sama. Zato se može mijenjati i usavršavati. Ali je metoda ipak tijesno spojena sa znanostu i često puta upravo o znanosti zavisna. Samo po sebi slijedi, da će drugu metodu upotrijebiti matematika, drugu fizika, drugu historija. — Apologetika je realna i praktična znanost, mora dakle da se razvija i prilagodi prilikama. Ali je apologetika ujedno i znanost idealna i spekulativna. Zato mora, da u jezgri ili u biti svojoj ostane vazda ista. — Metodu, koju su posvetili sveti oci i toliki veliki naučnjaci kršćanstva, ne smije ona naprosto prezreti. Potpun prijelom sa svom prošlosti bio bi revolucija, a ne evolucija znanosti. Pa kako se državna ili socijalna revolucija ili u vlastitoj krvi uguši ili jedva donša one plodove, koje bi i redovni razvoj donio bez ikakvih žrtava — ako i malo kasnije — tako pogotovu revolucija na znanstvenom polju rađa ili sterilnim fantazijama ili konfuzijom cijeloga duševnoga rada tako, da nikad nijesu plodovi u omjeru sa istrošenom duševnom umnom snagom.

Eno Bakon Verulamski je prekinuo štap nad svom prošlosti.² Znanosti za njega nema, jer nema prave metode. Sve, što je ljudski um dojako stvorio jesu idoli (tribus, specus, fori, teatri). Aristotel mu je sofist i antikrist, Platon zanesena budala (theologus mente captus), Hipokrat kramar, a svi zajedno: stupratores animorum, rerum falsores. Konsekventno valja prvi aksiom mudraca: receptas opiniones deponere — valja načiniti tabulam rasam. (Citiram po predavanju prof. Michel-a u Fribourgu.)

¹ Isp. moju studiju: „Dogmatika u srednjim školama“. Kat. L. 1905. br. 41. dalje.

² Isp. Baconov „Novum Organum.“

Isto je tako Descartes stao dvojiti o svem. Sigurnosti nema, znanje je dakle opsjena. Sve dojakošnje ne vrijedi ništa. Samo ono, što nađeš i izvadiš iz sebe, to doista jest.¹ Treba dakle srušiti sve, što su filozofi dojako našli, i sam iz sebe jednim mahom, na dušak stvoriti novu filozofiju.²

I jedan i drugi princip imao je u sebi dijelak istine: Bakonov, što je istaknuo znamenitost induktivne metode; peripatetici su je i skolastici na korist deduktivne dosta zanemarili; Descartes-ov, što je upozorio, kako bi se trebalo s većim marom posvetiti proučavanju ljudske duše; i na to su njegovi prednjaci kao zaboravili. Skolastici ovoga doba (XVI. i XVII. vijeka) zašli su u suvišnje dosadne i sterilne distinkcije i subdistinkcije. Te su ne samo njih kompromitirale, nego i diskreditirale cijelu skolastiku. Mimo to je baš u ono doba buktio revolucionarni duh, a taj je onu prirodnu opoziciju čovjeka protiv svega, što bilo zakonom bilo običajnim pravom egzistira, uzbudio i uvećao tako, da je revolucionarna katastrofa bila na vidiku.

Umnici su prihvatili svoju Marseljezu, i gle na groblju stare filozofije razli se razorna bujica u dva protivna pravca. Amo: empirizam (Bacon), koji je postupice i konsekventno doveo do deizma (Cherbury), do senzualizma (Hobbes), do skepticizma (Hume), do nihilizma (Hartman); onamo: racionalizam (Descartes), panteistički monizam (Spinoza), naturalizam (Rousseau), idealizam (Kant), pesimizam (Schopenhauer), i napokon opet nihilizam (Nietzsche). Jedna i druga struja svršila je dakle tim, da moderni (Brunetière i dr.) opet proglašuju bankrot znanosti i filozofije.

Kao što dakle povjest uopće i povijest svake pojedine znanosti napose, tako nas uči i povjest

¹ Jer o tom da dvojiš, dakle da misliš, dakle da jesi (cogito, ergo sum) ne možeš podvojiti.

² Isp. Descartes: Discours de la methode.

filozofije u krupnim crtama i u pojedinim sistemima, da se nikad i nigdje ne smije prosto zabaciti sva prošlost. Eto s Baconom i Descartesom počinje se žalostna epoka ljudske kulture, gdje je svaki htio iz sebe na dušak stvoriti filozofiju bez obzira na dojakošnju tradiciju. To se mora ljuto osvetiti, jer silom se iz duše ne da iskresati ništa. Bez prošlosti je duša i zbilja tabula rasa, a gdje ništa nema, tko će da štogod nađe! Bez prošlosti nema čovjek kazala, da sudi, je li njegovo mišljenje doista logično i istinito.

Istina je transcendentalna, ne zavisi uvijek o čovjeku, ne može se dakle ni silom isklesati ko kaki kip iz mramora. Prostdušni ni ne slute, koliko muke stoji jedna iskresana misao. Čovjek se po prirodi razvija postupice, tako da uvijek nadograđuje na djelo svojih otaca. — Napokon filozofija je osnov prakse. Nije ona samo spekulativna znanost, nego bitno utječe na društveni život, na moral, religiju itd. Što je dakle dopušteno Petru bit će i Pavlu.

To nijesu zaboravili Hobbes, Rousseau, Voltaire i dr., već su stali rušiti praktičke principe života, obitelji, države, društva, kako su Bacon i Descartes smrvili teoretičke. Posljedica je bila ne samo konfuzija i bankrot u materijalističkoj i idealističkoj filozofiji, nego i realna revolucija u Francuskoj, koja je zamalo poplavila svu Evropu.

Ako je „rušiti“ istinski princip, ne će biti valjda od onoga, reći će Marks, što je dopušteno „eliti“ („der höheren Zehntausend“) isključena ni „misera contribuens plebs.“ Dakle se s pravom kupi „profanum vulgus“ u socijalizam. A dok se teorije socijalističke ne provedu, upotrijebit će anarhisti po poduci Proudhona i Bakunina, guilotinu kao izvrsnu makinu za niveliranje, da poravna sve one, koji hoće da se više podignu.¹

¹ Spomenimo se samo Caserija (ubio Karnota 1894.), Luchenija (umorio Jelisavu 1898.), Brescija (ubio 1900. Humberta), Moral nedavno kušao Alfonza i t. d.

Ako dakle znanost poprimi princip, da treba s prošlosti obračunati, poriče u principu samu sebe. Ona mora svršiti sa nihilizmom u teoriji, a s anarizmom u praksi.

Pogotovu je teologija zavisna o mislima prošlosti. Ta njezin je pravi objekt objava Božja, usmenom ili pismenom tradicijom predana.

Ne može dakle ni apologetika, uvodna znanost i osnova teologije zatajiti prošlost, da ne bi počinila pravi salto mortale. I za tu nam istinu jamči povjest i razvoj osobito moderne apologetike, kako ćemo kasnije vidjeti. Dakle apologetika, ako i treba da bude progresivna, mora ostati i tradicionalna.

22. No nije li tu antinomija: progresivna apologetika da ostane i tradicionalna? Nipošto. Tradicija traje i onda, ako se korigira, reformira, usavršava. Ono, što je u njoj bitno, ostaje zauvijek. Ni u znanosti i filozofiji nije propalo sve, što su prošasti vijekovi sazdali. Ne će dakle, a ni ne smije propasti ni u apologetici. Bitni motivi *credibilitatis* (o tomu se radi u prvom redu) ostaju uvijek, dakle je metoda tradicionalna, no neprestano treba da apologetika otvora nove vidike, nova stajališta, novo svijetlo, dakle može biti, što više, mora da je i progresivna.

23. Tim je odlučeno i drugo konkretno pitanje, koju će metodu apologetika poprimiti: deduktivnu ili induktivnu, sintetičku ili analitičku. Induktivna ili analitička metoda je iza Bacona tako preuzela mah, da se danas gotovo ni ne smatra znanošću, štogod ne počiva na induktivnoj metodi, na eksperimentu ili empiriji. Kakogod je taj princip, ako se uzme ekskluzivno, pogriješan — i empirik počinje s nekom supozicijom, hipotezom, teorijom a priori, koju na to eksperimentom okuša i utvrđuje —, ne treba se ipak ni teolog žapati od njega. Poznato je, da već prvi stari peripatetički i skolastički spoznajni princip glasi: „nihil est in intellectu, quod prius non erat

22. Apologetika je i tradicionalna i progresivna.

23. Prema tomu je i metoda: analitička i sintetička.

AS-45

H.S. 42. 163.

317.

b

in sensu“ t. j. sva spoznaja potječe iz ćutilnoga opažanja.¹ Može dakle i apologetika bez straha poći induktivnom metodom. Prilike pak našega vremena zahtijevaju, da apologetika, kao uvodna i osnovna znanost teologije, upotrijebi analitičku metodu, ako je ikako moguće sasvim ili barem, gdje god to može. Ona mora da je progresivna, zašto dakle, da ne upotrijebi moderno oružje, kad god je to moguće. A svakako treba, a i lako joj je to moguće — ta ona polazi s rezultatâ prirodnih i filozofskih znanosti — u prvim principima, na kojima se osniva svaka religija. — Isto tako može ona lako upotrijebiti analizu ili indukciju i u svim istinama, do kojih se možemo prirodnim umovanjem uspeti. Takove su n. p. istine tako zvana praeambula fidei: ima Bog, jedan, osobni, stvoritelj svega; dužni smo njemu priznanje, poslušnost; ima duša, razumna, slobodna, neumrla; ima razlika dobra i zla; ćovjek je dužan dobro ćiniti, zlo izbjegavati; naš ćivot ima vjećni ćilj.

H.S. 176
Svakako je bila velika pogriješka skolastike, da je gotovo zaboravila, a svakako premalo upotrebljavala znamenitu metodu indukcije.² No bila bi isto tako velika pogriješka modernih, kad bi sasvim napustili dedukciju ili sintetičku metodu. Pogotovu se u to ne smije upustiti apologetika, ako hoće, da joj dokaz bude evidenter credibilis.

Indukcija (analit. metoda) ne rađa nikad apsolutne sigurnosti. Ista inductio per enumerationem simplicem stvara samo vjerojatnost, a uz neke prilike može da poprimi i znaćaj općene dućnosti. No apologetika treba tvrdi dokaz, jer se radi o zname-

¹ Dr. V. Grimmich l. c. str. 136.

² To je razlog, da srednji vijek gotovo nema obreta, dok se novi napredak baš tim uspjehom dići. Obretu su, kako dobro negdje opaća Windelmann, redovno stvar genija i sreće. Ne mogu se naućiti. Ćesto je slućaj, ćesto rezultat krivih premisa. No svakako, bez eksperimenta su nemogući.

nitim i ćivotnim problemima ćovjeka. Bit će dakle u apologetici uvijek nućna i deduktivna metoda, silogizam na osnovu logićkih aksioma suđenja, na osnovu principâ kauzaliteta, kontradikcije ili identiteta.

Treba dakle spojiti obje metode: analitičku i sintetičku, indukciju i dedukciju. Eto i opet dokaz, kako apologetika mora da bude progresivna, a mora da ostane tradicionalna.

Ali „moderni“ iza Kanta i Comte-a ne priznaju princip kauzaliteta, kao uopće ni metafizike.

Dopućtam, da je kantizam kućao obraćunati sa svim principima ljudskoga suđenja. Ali kantizam je, strogo logićki proveden, otvoreni skepticizam ili, bolje reći, agnosticizam ili nihilizam: ćovjek ne spoznaje ništa. No na tom polju ne možemo više naći zajednićke toćke s protivnikom, niti stati na njegovo stajaliće, a da ne porećemo sami sebe. Ne možemo prosto s njime ni govoriti, jer prva misao „ja“ suponira princip identiteta. Onima pak, koji ne tjeraju mak na konac već ostaju konsekventno nekosekventni kantovci, eno dokaza indukcije, koji svrćava s mišlju, da meću opaćenim pojavama opstoji neka zakonitost, dakle uzroćni vez; no ako opstoji uzroćni vez, opstoji i princip: svaka pojava mora imati dovoljan razlog. Na ovoj misli možemo sad graditi svoj klasićni deduktivni dokaz. I tako, eto nam tla utvrćena svestrano! Ne će biti zalićno, ako pripadom spomenem, da je uostalom i najmodernija filozofija uvidjela devastaciju, koju mora da donese ovaj destruktivni Kantov princip. Zato su ga stali napućtati, i ponovno traćiti metafiziku za osnov, samo je dovode, kako je i pravo, u jaću svezu sa prirodoznanstvom. Tako: Frohschamer, Paulsen, Wundt, Feldeeg, Wollff;¹ uzato Reinke, Esser, Claude Bernard, Barthélemy de Saint Hilaire i drugi.²

¹ Isp. Linzer Quartalschrift 1905. IV. Heft str. 830 i 831.

² Isp. Braig-Duilhé: Apologie str. 55, 59.

III.

Red je, da sad izbliže ogledamo razne vrste apologetikâ, ili bolje reći razne barem znamenitije metode.

24. Tradicionalna metoda.

24. Apologetika mora da svoj temelj položi u dnu ljudske duše, ona mora da utvrdi principe katoličke vjere. Svoj će dakle postupak urediti ona prema tomu, kakovih su načela protivnici, što oni poriču ili što dopuštaju. Prvi njeni novovjekski protivnici, protestanti, poricali su božanski ugled crkve; drugi, deisti i racionalisti, porekli su konsekventno ugled kršćanstva i natprirodne objave uopće; treći, naturalisti, monisti i ateisti, izveli su i treći logički zaključak i porekli egzistenciju osobnoga Boga i po tom istinitost svake religije uopće.¹

Prema tomu je predmet novovjeka apologetike bio, iznajprije u XVI. vijeku, dokazati božansko podrijetlo i ugled crkve; zatim je u XVIII. vijeku trebalo napose dokazati božansko podrijetlo i ugled kršćanstva i natprirodne objave uopće; napokon u XIX. vijeku valjalo je segnuti još dublje i učvrstiti iste temelje svake vjere dokazujući egzistenciju Božju i potrebu vjere uopće.

Stari su zvali prvi onaj dokaz: *demonstratio catholica*, prema tomu drugi: *demonstratio*

¹ Velimo, da su ovi izvodi logički. Evo zašto: ako protestanti s pravom poriču ugled crkve, treba reći, da je Krist, osnivač crkve, ili nemoćnik ili varalica ili nezalica; nemoćnik, ako se nije mogao tako brinuti za svoju vjeru, da je ljudi ne izvraćaju; varalica, ako je mogao, pa je ipak 16. vijekova dopuštao, da auktoritet učiteljstva crkve zavodi ljude, dok istom nije Luter otvorio svima oči; nezalica, ako bi i mogao i htio, ali nije znao, da crkva tako užasno zlo upotrebljava ljudsku savjest. No ovakav Krist ne može da bude Bog, dakle je onda ne samo crkva, nego i kršćanstvo uopće, dakle i svaka natprirodna objava laž i prijevara. Ali Bog, koji je od početka svijeta varao ljude, ne može biti Bog. Dakle nema ni Boga.

christiana, a onda su i moderni nazvali treći dokaz: *demonstratio religiosa*.

U jezgri je svojoj ova apologetika izrasla iz stare apologije, kako su je običavali sv. oci i apologeti graditi, da obrane i utvrde kršćanstvo protiv napadaja poganâ. Osniva se dakle na staroj tradiciji i nastavlja je. Zato je danas i zovu: tradicionalna metoda apologetike ili prosto, tradicionalna metoda ili tradicionalna apologetika.

Njezin je postupak u glavnom ovaj:

a) Svijet, priroda, svijest, događaji ljudskoga roda pokazuju nam tragove Božjega bića. dobrote, mudrosti, pravednosti, mogućnosti itd. Ima dakle Bog osobni, pravedni, sveti itd. Njega je čovjek dužan priznati i njemu se pokloniti. Potrebna je dakle prirodna religija ili religija uopće. (*Demonstratio religiosa*).

b) Čovjek je bez pomoći Božje biće nepotpuno, nesavršeno, bijedno. Čovjek se ne može ostavljen potpuno sam sebi ni upotpuniti ni usavršiti, ni usrećiti. Mora dakle, da se Bog — On je to mogao i kao dobar jamačno htio — očitovao čovjeku i natprirodnim načinom, da ga potpomogne i k cilju privede. Potrebna je dakle i pozitivna, objavljena religija. I zbilja knjige sv. pisma i usmena predaja jamče nam, da se Bog doista natprirodnim načinom očitovao po prvim ljudima, patrijarsima i prorocima (objava Božja staroga zakona), a najposlije po svom Sinu Isusu Kristu i po apostolima (objava Božja novoga zakona). Ima dakle objavljena vjera, vjera, koja se po svom ugalnom kamenu zove Kristova. (*Demonstratio christiana*).

c) No, kako se Bog morao pobrinuti za čovječanstvo svih vijekova, trebalo je da Krist osnuje društvo, koje će njegovo djelo nastavljati, koje će dakle do vijeka trajati i do vijeka nepogrješivo čuvati i naučavati objavljenu vjeru. Tu je zadaću Krist i povjerio — katoličkoj crkvi. Dakle katolička crkva

naučava istinitu objavu Božju. (*Demonstratio catholica*).

Prema tome (je pravilo vjere) odgovara kršćanin katolik na pitanje, što je dužan vjerovati: sve, što je Bog objavio i što crkva katolička predlaže vjerovati, bilo to u svetom pismu ili ne bilo.

Apologetika, kao znanost, koja daje razumni razlog zašto treba baš ovo vjerovati, ima po tom utvrditi ovo troje: 1. ima Bog; 2. taj se Bog objavio; 3. tu istinitu, natprirodnu objavu čuva i nepogrješivo naučava katolička crkva. Ako apologetika to dokaže, očita je dužnost, da svaki, koji to znade, mora vjerovati i pokloniti se katoličkoj crkvi.

Kakovim će razlozima apologetika to dokazati, koji će nas razlozi ponukati, da i zbilja prihvatimo vjeru i sve dužnosti, koje ta vjera sa sobom nosi, koji su to motivi (*credibilitatis*), da držimo objavu, u katoličkoj crkvi propovijedanu, dostojnom vjere?

Put, kojim treba ići k cilju u znanosti, zove se metoda. Pita se dakle, koju metodu da upotrijebimo? Koja metoda može objektivnog mislioca uvjeriti o natprirodnoj istini katoličke vjere? Koja je metoda tako nužna, da bez nje (bez tih motiva) ne bi apologetika postigla cilja t. j. dokazala svoje?¹ Koja je metoda danas najpodesnija? Kojim ćemo razlozima modernoga čovjeka najprije uvjeriti?

Ovo je kardinalno pitanje, koje raspredaju moderni apologeti.

Stara bi apologetika odgovorila ovako:

Ad 1. Egzistenciju Božju dokazat ćemo „*quinque viis*“; pet puteva vodi k Bogu, kako veli sv. Toma.

Kako nam n. pr. *Forum Romanum* dokazuje, da ga je morao po stalnoj osnovi graditi neki arhitekt, tako nam svijet i sve u njemu svjedoči, da ga je morao stvoriti neki svemogući Bog.

¹ Hoćeš li Ti i prihvatiti te razloge, to je drugo pitanje, i ne zavisi o samoj apologetici. Isp. točku 12. d.

Ad 2. Bog se objavio. Jamče nam djela i događaji, koji se bez natprirodnoga utjecaja Božjega ne mogu shvatiti ni protumačiti: povjest, čudesa i proroštva u starom i novom Zakonu. Da su se pak ta djela i događaji zaista zbili, svjedok su knjige sv. pisma i usmena predaja.

Kad ovaj čas govorimo o knjigama sv. pisma i usmene predaje, ne prosuđujemo ih kao božanska, inspirirana vrela, nego kao čisto ljudske sastavke. Kako dokazujemo, da je n. pr. „*De bello gallico*“ spis autentičan i dostojan vjere, tako utvrđujemo i historijsku vjerodostojnost knjiga sv. pisma.

Ad 3. Katolička crkva je religiozno društvo osnovano i organizirano od samoga Isusa Krista, Sina Boga živoga. Njegov je jedini zakoniti namjesnik na zemlji, i nepogrješivi učitelj čitave crkve, biskup rimski. To nam dokazuju i opet knjige sv. pisma novoga Zakona, usmena predaja i sama povjest katoličke crkve.

Kako dokazujemo, da je n. pr. Hrvatska bila nekoć nezavisna kraljevina sa svojim ustavom (županije, banovine) i da je po tom ban cijele Hrvatske zapravo potkralj, da je sabor državni, a ne možda provincijalni itd., tako utvrđujemo i organizaciju crkve, hierarhiju, liturgiju itd.

Odatle vidimo, da tradicionalna apologetika dokazuje tri činjenice: 1. ima Bog; 2. taj se Bog objavio; 3. taj je Bog, preko svoga Sina Isusa Krista osnovao crkvu katoličku. Razlozi, koje upotrebljuje, jesu: metafizički i historički. Prema tomu je i metoda u principu sintetička ili deduktivna; ona prolazi od općenoga, od utvrđenih činjenica ili principa, da izvede posebno; od neodređenih događaja ili načela, da dokaže točno određeni stavak. — Činjenice ili događaji, na koje se poziva, jesu u glavnom spoljašni (svijet i red u njemu, povjest židovska i kršćanska, čudesa i proroštva), zato i velimo, da tradicionalna apologetika upotrebljava

naučava istinitu objavu Božju. (*Demonstratio catholica*).

Prema tome (je pravilo vjere) odgovara kršćanin katolik na pitanje, što je dužan vjerovati: sve, što je Bog objavio i što crkva katolička predlaže vjerovati, bilo to u svetom pismu ili ne bilo.

Apologetika, kao znanost, koja daje razumni razlog zašto treba baš ovo vjerovati, ima po tom utvrditi ovo troje: 1. ima Bog; 2. taj se Bog objavio; 3. tu istinitu, natprirodnu objavu čuva i nepogrješivo naučava katolička crkva. Ako apologetika to dokaže, očita je dužnost, da svaki, koji to znade, mora vjerovati i pokloniti se katoličkoj crkvi.

Kakvim će razlozima apologetika to dokazati, koji će nas razlozi ponukati, da i zbilja prihvatimo vjeru i sve dužnosti, koje ta vjera sa sobom nosi, koji su to motivi (*credibilitatis*), da držimo objavu, u katoličkoj crkvi propovijedanu, dostojnom vjere?

Put, kojim treba ići k cilju u znanosti, zove se metoda. Pita se dakle, koju metodu da upotrijebimo? Koja metoda može objektivnog mislioca uvjeriti o natprirodnoj istini katoličke vjere? Koja je metoda tako nužna, da bez nje (bez tih motiva) ne bi apologetika postigla cilja t. j. dokazala svoje?¹ Koja je metoda danas najpodesnija? Kojim ćemo razlozima modernoga čovjeka najprije uvjeriti?

Ovo je kardinalno pitanje, koje raspredaju moderni apologeti.

Stara bi apologetika odgovorila ovako:

Ad 1. Egzistenciju Božju dokazat ćemo „*quinque viis*“; pet puteva vodi k Bogu, kako veli sv. Toma.

Kako nam n. pr. *Forum Romanum* dokazuje, da ga je morao po stalnoj osnovi graditi neki arhitekt, tako nam svijet i sve u njemu svjedoči, da ga je morao stvoriti neki svemogući Bog.

¹ Hoćeš li Ti i prihvatiti te razloge, to je drugo pitanje, i ne zavisi o samoj apologetici. Isp. točku 12. d.

Ad 2. Bog se objavio. Jamče nam djela i događaji, koji se bez natprirodnoga utjecaja Božjega ne mogu shvatiti ni protumačiti: povjest, čudesa i proroštva u starom i novom Zakonu. Da su se pak ta djela i događaji zaista zbili, svjedok su knjige sv. pisma i usmena predaja.

Kad ovaj čas govorimo o knjigama sv. pisma i usmene predaje, ne prosuđujemo ih kao božanska, inspirirana vrela, nego kao čisto ljudske sastavke. Kako dokazujemo, da je n. pr. „*De bello gallico*“ spis autentičan i dostojan vjere, tako utvrđujemo i historijsku vjerodostojnost knjiga sv. pisma.

Ad 3. Katolička crkva je religiozno društvo osnovano i organizirano od samoga Isusa Krista, Sina Boga živoga. Njegov je jedini zakoniti namjesnik na zemlji, i nepogrješivi učitelj čitave crkve, biskup rimski. To nam dokazuju i opet knjige sv. pisma novoga Zakona, usmena predaja i sama povjest katoličke crkve.

Kako dokazujemo, da je n. pr. Hrvatska bila nekoć nezavisna kraljevina sa svojim ustavom (županije, banovine) i da je po tom ban cijele Hrvatske zapravo potkralj, da je sabor državni, a ne možda provincijalni itd., tako utvrđujemo i organizaciju crkve, hierarhiju, liturgiju itd.

Odatle vidimo, da tradicionalna apologetika dokazuje tri činjenice: 1. ima Bog; 2. taj se Bog objavio; 3. taj je Bog, preko svoga Sina Isusa Krista osnovao crkvu katoličku. Razlozi, koje upotrebljuje, jesu: metafizički i historički. Prema tomu je i metoda u principu sintetička ili deduktivna; ona prolazi od općenoga, od utvrđenih činjenica ili principa, da izvede posebno; od neodređenih događaja ili načela, da dokaže točno određeni stavak. — Činjenice ili događaji, na koje se poziva, jesu u glavnom spoljašni (svijet i red u njemu, povjest židovska i kršćanska, čudesa i proroštva), zato i velimo, da tradicionalna apologetika upotrebljava

spoljašnje razloge ili spoljašne kriterije, kojima dokazuje dostojnost vjere natprirodne objave u katoličkoj crkvi. Ti su kriteriji objektivni, jer ne zavise o čovjeku. Oni stoje, prima li ih čovjek ili odbija. To su i kriteriji općene vrijednosti, jer ih svatko može lako raspoznati, i onda lako razlučiti pravu objavu Božju od krive. Ti kriteriji nose očevidnu biljegu natprirodnosti, jer — ako stoje — mogu potjecati samo od Boga. Dakle su i najsigurniji. Odatle i prednost, trajnost i vrijednost tradicionalne apologetike.

No sve ovo dokazivanje osnovano je na skolastičkoj filozofiji. Kako čitava ta filozofija pretežno gradi na intelektualnoj radnji ljudske duše i svoj osnov imade u metafizici, tako je prirodno i tradicionalna apologetika intelektualna, metafizička, skolastička. I zovu je tako.

Kadikad je moderni, a i fanatički skolastici, zovu i „matematičkom“. Ali je taj naziv očito ne ide. Već smo pokazali, da u cijelom apologetičkom dokazu nema i ne može biti matematičke evidencije. A lako bi se zbog toga naziva zamijenila naša tradicionalna metoda s onom protestantskom, koju je uveo Chr. Wolff, Carpsov, Schubert i dr. Ovu su ma i modificiranu doista htjeli presaditi k nama Günther i Hermes. S tom se metodom ne da spojiti sloboda čina vjere. Zato ju je katolička crkva i zbacila.¹

Zovu tu metodu i „filozofska“ i „znanstvena“. I s pravom, jer polazi s najviših principa ljudskoga mišljenja. I tko te principe priznaje, mora da i njoj prizna logičku dosljednost, odnosno sistematsku izgradnju svoga materijala na osnovu prvih principa suđenja. Ako dakle nije filozofija bankrotirala, ako znanost još uvijek postoji, možemo mi mirne duše tradicionalnu apologetiku nazivati filozofskom ili znanstvenom.²

¹ Isp. točku 12. ε.

² Isp. točku 13.

Ako je pak tradicionalna apologetika filozofska i znanstvena u pravom znamenovanju te riječi, svakako valja onda i reći: ta će apologetika moći objektivnog mislioca uvjeriti o natprirodnoj istini katoličke vjere, ta je metoda u jezgri svojoj dobra i valjana. Bit će dakle valjana i za naše doba.

I doista motivi, koje tradicionalna apologetika izlaže u prvom dijelu, tako su notorno poprimljeni i neodoljivi, da ih jednako čitamo u knjigama poganskih mudraca, kao i u sv. pismu staroga i novoga zakona.¹

Motivi, koje izlaže drugi i treći dio, isto su tako stari, kako je stara Božja objava. Prvo proročanstvo² drži čovjeka u vjeri, da ne očajava; patriarkalno obećanje³ spasava vjeru u rodu ljudskom; Mojsije i proroci⁴ dokazuju čudesima i proroštvima, da ih je Bog poslao, dakle da naviještaju objavu Božju; sam Gospodin Isus Krist poziva se, da mu vjeruju, na svoja čudesa i proroštva, koja su se na njem ispunila.⁵ Što više Gospodin kaže: „Da nijesam bio tvorio djelâ među njima, kojih nije drugi nitko tvorio, ne bi grijeha imali“. Na čudo različnih jezika, kojima su apostoli govorili,⁷ pokrsti se prvih tri tisuće ljudi, na čudo obrati se Savao,⁸ Kornelije,⁹ prokonzul Sergije Pavao,¹⁰ itd.

Sasvim je prirodno, da su se sv. oci, apologeti i bogoslovne škole ugledale u primjer Kristov,

¹ Ksenof. Memorabilia I. 4. Ciceron: De natura deorum II. 2., 37., 44. itd. Tuscul. disp. I. 29., 70., itd. Rimljanima 1., 19. Psalam 18., 2. Mudrost. 13., 1. Sравни: moju citiranu raspravu K. L. 1905. br. 42 str. 506.

² Protoevangelje I. Moj. 3. 15.

³ I. Moj. 12, 3, 22, 8., 26, 4., 28, 14, 49, 10.

⁴ IV. Moj. 16, 28. itd.

⁵ Iv. 5, 1—47, 10, 22—39; Mat. 11, 5. Luc. 18, 31. Marc. 2, 10.

⁶ Iv. 15, 24.

⁷ Djel. ap. 2, 1—41.

⁸ Djel. ap. 9, 1—30.

⁹ Djel. ap. 10, 11.

¹⁰ Djel. ap. 13, 12.

H.S. 172
voh. Rome 1907
sh. 174.

te do u najnovije doba i nije bilo druge metode do ove.

Da se ne bi tkogod od katolika posumnjao (našlo se, osim tradicionalista, i nekih apologeta francuskih), da li su ovi tradicionalni motivi i zbilja dosta jaki, da onoga, koji je dobre volje upoznadu s objavom Božjom ili ga utvrde u njoj: pozabavila se tim pitanjem i crkva u Vatikanskom saboru:¹ „Ut nihilominus fidei nostrae obsequium rationi consuetaneum esset, voluit Deus cum internis Spiritus sancti auxiliis externa jungi revelationis suae argumenta, facta scilicet divina, atque imprimis miracula et prophetae quae cum Dei omnipotentiam et divinam scientiam luculenter commonstrent, divinae revelationis signa sunt certissima et omnium intelligentiae accomodata . . . . . Ut autem officio veram fidem amplectendi, inaeque constanter perseverandi satisfacere possemus, Deus per Filium suum unigenitum Ecclesiam instituit, suaeque institutionis manifestis nectis instruxit . . . . . Ecclesia per se ipsa, ob suam nempe admirabilem propagationem, eximiam sanctitatem et inexhaustam in omnibus bonis fecunditatem, ob catholicam unitatem, invictamque stabilitatem, magnum quoddam et perpetuum est motivum credibilitatis et divinae suae legationis testimonium irrefragabile“.

Dvovrsne dakle motive navada koncil vatikanski. Prvi su spoljašnje činjenice, osobito čudesa i proštva. Ova prate objavu Božju i jasno očituju sve-mogućstvo i sveznanje Božje, mogu dakle biti naj-sigurniji i svakom najjasniji znamen, da se i zbilja Bog objavio.

Drugi je motiv crkva od samoga Sina Božjega utemeljena. I nju može svaki lako upoznati po očitim njezinim biljegama. Crkva je doista veliki i vječni motiv i svjedok Božje objave, jer njena povjest nosi

¹ De fide: sessio III. cap. 3.

na sebi pečat božanskoga podrijetla. Sve je u njoj čuderno i božansko: čudnovato raširenje, vječno trajanje, svetost mnogih njenih članova, preokret svijeta njenim djelovanjem, jakost i postojanost njenih mučenika. Tko sve to s povjesti u ruci prouči, mora da uvidi, da je ona istina. Samo je istinu mogao Bog u takvim olujama i nevoljama svijeta štiti i usprkos svih navala uzdržati, samo je istina mogla na ljude tako moćno djelovati, samo je istina mogla pobijediti i opačinu ljudske prirode i silu mogućnih tirana i spletke i neatost samih vjernika.

Tradicionalna dakle apologetika mora imati uvijek svoju silu i vrijednost. Njezine motive ili kriterije Božje objave razumije svaki i najneukiji, a opet ih ne može odbiti ni filozof ikoje škole, jer se osnivaju na nepobitnom svjedočanstvu: na svjetskoj povjesti od 2000 godina.

Zato je ta metoda apologetike i danas najpodesnija, da o istini katoličke vjere uvjeri i modernoga muža. Što više, ona je nužna. Ona se ne može i ne smije napustiti, jer inače apologetika ne će postići svoga cilja, ne će dokazati istinitosti natprirodne religije.

Razlog je ovoj tvrdnji lako iznijeti.

Osim ovih spoljašnjih motiva može biti samo još unutrašnjih. Dvovrsni su: negativni i pozitivni. Negativni: kad nauka nije u očitom protivuriječju s očevitim principima razuma ili sa sigurnim činjenicama iskustva (prirodnoznanstva ili povjesti); pozitivni: kad se nauka odlikuje svojom unutrašnjom uzvišenosti, ljepotom i skladnosti.

Sigurno je, da ovi kriteriji nijesu ni dosta objektivni, jer će ih svaki natezati na svoju ruku; nijesu ni za svakoga, jer nije svaki podoban da shvati uzvišenosti i unutarnju veličinu neke nauke, a niti da uvidi protivuriječje sa životnim principima; nijesu ni izvjesni, jer nikako ne dokazuju, da je nauka zaista od Boga; da je natprirodna, nego u

najboljem događaju jamče samo za to, da bi mogla potjecati od Boga, ali ne isključuju mogućnosti, da li možda ipak nije velebno djelo kojega genijalnoga muža.

Svjedočanstvo Duha svetoga, koji nam u duši govori i jamči za božansko podrijetlo neke objave, unutrašnje iskustvo ili čuvstvo, kojim čutimo, da je neka nauka i zbilja od Boga: i ne spominjem među pravim unutrašnjim kriterijima, ma da tako uče svi ortodoksni protestanti (Luter, Quakeri, de Pressensé i t. d.). Ne spominjem zato, jer je očividno, da je taj unutrašnji kriterij potpuno subjektivan, bez ikakove kontrole, sasvim bez dokaza. Fanatici, histerici i iluzionisti imat će ovakovih kriterija izobila, a razuman i trijezan muž ne će nikad biti siguran ni za najmanji. I iskustvo nas uči, da se i učitelji lažnih religija pozivaju na unutrašnje iskustvo, na riječ Duha svetoga u njihovom srcu. No tko će to da vjeruje!? Kriterij, koji mogu šarlatani zlo upotrijebiti, a kojim se ozbiljan čovjek ne može ni poslužiti — ne ide u naš posao.

Ne spominjem među unutrašnje kriterije ni onaj nekih modernih protestanata (Schleiermacher, Schopenhauer, Schultess i od katolika Scherer), koji vele, da se objava Božja očituje tim, što je u skladu s razumom, što nosi u sebi neki prirodni religiozni smisao, što odgovara potrebama religioznoga duha. Taj kriterij isključuje unaprijed svaku natprirodnu objavu, jer dopušta samo ono, što može razum prozreti i dokučiti. Ne isključuje mogućnosti, da ta nauka potječe od umnoga čovjeka. Ostaje potpuno subjektivan. Ne može dakle roditi nikakove izvjesnosti.

Zato s pravom veli 3. kanon koncila vatikanskoga: ¹ „Si quis dixerit, revelationem divinam externis signis credibilem fieri non posse, ideoque sola interna cuiusque experientia aut inspiratione privata homines ad fidem moveri debere, anathema sit.“ ²

¹ Sess. III. de fide.

² Isp. G. Lahousse: De vera religione p. 142 sq.

25. Ipak, krivo bi shvatio, tko bi držao, da je crkva u vatikanskom saboru htjela odobriti samo metodu tradicionalne apologetike, kao da se ne bi uz one motive dalo naći i drugih, ma za čas, za posebne prilike, barem u to ime, da priprave duh na prave dokaze, koje spominje koncil.

Odredbu koncila vatikanskoga treba shvatiti od prilike onako, kako valja tumačiti i encikliku velikoga restauratora filozofije sv. Tome Akvinatskoga, Leona XIII. — Enciklika njegova „Aeterni patris“ g. 1879. nije išla za tim, da se filozofija velikoga učitelja „Škole“ prosto kopira, nego da se na njezinu temelju dalje gradi. Sam papa veli, da ta filozofija treba korekture radi razvoja prirodnih znanosti. „Papa hoće“, tumači, Ollé-Laprune, ¹ „da se u naše doba čini, što je sv. Toma činio u svoje: ne da se Toma prosto ponavlja, da se kopira, da se pokradi ili proširi, da se stavi u formule doduše podobne, da se pridrže, ali formule mrtve, da tomističko papagajstvo zamjeni druga vrsta papagajstva; nego on hoće da mi Tomu studiramo iz temelja, da se hranimo njegovom jezgrom, da nas prožmu njegovi principi, i da onda pokušamo s pomoću naših znanosti, kojih u njegovo doba nije bilo, stvoriti novu enciklopediju, kršćansku filozofiju, gdje će se smiriti razum i vjera u sjajnoj i moćnoj sintezi.“ Tu je zadaću sebi i postavio neoskolasticizam ili neotomizam u svim zemljama. ² On prati moderne misli,

¹ G. Fonsegrive: Le catholicisme p. 75.

² Dr. Commer: Jahrbuch für Philosophie u. specul. Theologie; Dr. Gutberlet: das Philosoph. Jahrbuch; filozofska škola u Fribourgu u Švicarskoj (Manser, Michel), Thomas-Akademie u Luzernu (Kaufmann), Tübinška katolička škola (Schanz, Schell, Weber, Braig i dr.); Revue Thomiste i Annales de Philosophie chrétienne u Parizu i t. d. Pokret je taj zahvatio čitavi katolički svijet s ove i one strane Oceana. Najznamenitiji su mu reprezentanti profesori u „Institut supérieur de philosophie“ u Louvainu, koji izdaju i svoj znamenit organ „Revue Néo-scolastique“: Mercier, de Wulf i dr.

H.S. 380
 prima dobro, a staro, što se u skolastici ne da održati, napušta. Tu se ne zabacuje naprečac moderna znanost i filozofija, nego se ispituje i nevaljano pobija. Tako se Tomina filozofija preporuča i mnogim tekovinama (osobito prirodoznanstva i psihologije) obogaćuje, popunjava i osvjetljuje. Tu nema stagnacije, nego vlada neprestani porast. Zato ta moderna kršćanska filozofija i uživa znamenit glas i u nevjernih učenjaka. „Pogrješka je skolastike 16. i 17. vijeka bila“, veli Mercier,¹ „da se nijesu obazirali na znanost svoga doba; oni su nju prezirali, nijesu bili s njom u dodiru, zato se znanost nije obazirala na njih. Da su radije mjesto odgovora à priori na mnoga pitanja (n. p. o formi, prirodi i gibanju nebeskih tjelesa; o utjecaju zvijezda na imaginaciju, o generaciji aequivoca i t. d.; u teologiji: konjunkturalne dedukcije o uvjetima stanja naturae purae, o detaljnom načinu, kako su prvi roditelji bili kušani i t. d.) kazali: ignoramus, bili bi sebi i nama prištedili mnogu gorku. Znajmo biti čedni i ne težimo za tim, da znamo na sve dati točan odgovor. Nije moguće, da genij XIX. vijeka samo tlapi i sanja. Budimo uvjereni, da nijesmo mi jedini posjednici istine, i da istina, koju mi znamo, nije istina cijela cjelcata²... Priznajmo dobro u protivnika; ma i bilo šarlatana, ima i čestitih

H.S. 44
 „173“
 „314“
 H.S. 43
 „obnovio“
 „ostalo“

² Extrait de la Revue Néo-scolastique 1900. p. 43. „Le bilan philosophique du XIX. siècle.

³ Ayon la persuasion que nous ne sommes pas seuls en possession de la vérité et que la vérité que nous possédons n'est pas la vérité entière p. 46. Prekrasno govori o tom i B. Allo (Revue du Clergé Français T. XLVIII. 15./X. 1906. p. 337 sq. osobito p. 347.) u članku: „Nos attitudes en face de la vérité: „Une vérité (nouvelle) ... elle se fait ordinairement des ennemis, et parfois beaucoup moins d'amis. Parmi les amis ... il en est presque toujours aussi quelques-uns qui lui font un accueil moins chaud qu'ils ne devraient, parce qu'elle les trouble et leur fait peur. C'est un fait. Toute vérité qui se découvre risque d'effrayer en même temps qu'elle séduit.“ Odatle borba des intellectuelles et des militants (konzervativci i napred-

H.S. 43
 „modernizacija“
 „crkva“

radnika. Ima istine (prirodne) i kod drugih, ne samo u katolika! Da je danas sv. Toma živ, bavio bi se on — kako se onda bavio sa Averroës-om, Siger de Brabant-om, Pierre Olive-om — sa Kantom, Spencer-om, Comte-om...“

I sam papa Leo XIII. jamči nam, u pismu od 4. novembra 1889. kardinalu Goosens-u, da je ovo shvaćanje njegove enciklike ispravno.¹

Ovom nasumce ovećom digresijom hoće da se kaže, kako prvi autoriteti modernoga tomizma ne vide u skolastici sve samo pusto zlato, nego otvoreno priznaju, da u kojećem treba preporoda.

Isto bi tako bilo pogrješno tvrditi, da je povodom odredbi vatikanskoga sabora zatvoren put svakoj novoj ili drugoj metodi u apologetici (dojako skolastičnoj ili tradicionalnoj), nego što je ona ondje označena. One dekrete treba shvatiti samo pozitivno, a ne i ekskluzivno. Hoće oni dakle da reknu: 1. da je tradicionalna metoda s pomoću spoljašnjih kriterija valjana; 2. hoće da osude upotrebljavanje samo i jedino unutarnjih kriterija; 3. hoće da osude sve one sisteme, koji spoljašnje kriterije zabacuju (tradicionalizam, ontologizam, deizam, progresionizam).

Vrlo lijepo izlaže opseg i domašaj ovih dekreta znameniti apologet Schanz u već spominjanoj studiji „Apologetik und Dogmatik“.² Kruti tradiciona-

njaci!). Ipak: „Tout ce qui ne progresse ni en profondeur, ni en étendue finit par tomber dans le monde minéral.“ Zato je pravo, da se rasplete taj čvor ovako: „La solution... elle ne consiste pas à se proscrire ou à s'ignorer mutuellement, mais à pratiquer une mutuelle tolérance fondée sur la confiance dans la vérité d'autrui, comme la tolérance ordinaire est fondée sur le respect de la liberté d'autrui... Quand on aime la vérité, il ne faut pas avoir peur des aspects ou des applications de la vérité pour cela seul que d'autres les ont saisis avant nous et mieux que nous.“

H.S. 43
 H.S. 44

¹ Isp. Fonsegrive: ibid. 74.

² Isp. Tübing. theolog. Quartalschrift 1889. Hft. I. Jednako kao Schanz shvaća Vaticanum i L. de Ridder (Nouvelle Revue

lizam poriče mogućnost prirodne spoznaje Boga; dakle sve religiozno znanje crpemo mi po predaji iz natprirodne objave. Deizam tvrdi nasuprot, da Bog nemože nikako više utjecati na svijet, pošto ga je stvorio; nije dakle moguće, da bi Bog čovjeka podučavao bilo u čem, ni u vjeri. Prirodnim upotrebljavanjem umnih osobina, nastavlja sad progressionizam i postepenim razvojem dolazi čovjek sam iz sebe do spoznaje istine i dobra. Ne tako, kaže ontologizam, nego čovjek spoznaje Boga u sebi, kao prvu istinu neposrednim zrijeanjem. Da ove zablude osudi, rekao je vatikanski sabor:¹ „Eadem sancta Mater Ecclesia tenet et docet, Deum rerum omnium et principium et finem, naturali humanae rationis lumine e rebus creatis certo cognosci posse“... can. 1. S. q. d. Deum, unum et verum, Creatorem et Dominum nostrum, per ea, quae facta sunt, naturali rationis humanae lumine certo cognosci non posse, A. S.

Ovim je kanonom crkva naznačila samo krajne granice, između kojih treba da se kreće apologetika: između tradicionalizma i ontologizma. Prirodno dakle možemo spoznati Boga i to iz stvorenjâ; a nije baš nužna natprirodna objava (tradicionalizam), niti Boga upoznajemo neposrednom unutrašnjom intuicijom (ontologizam).

No između ova dva ekstrema može biti više puteva, a nije tradicionalna metoda jedini. Svakako je u prvom redu zadaća filozofije, da udari temelje vjeri. Ali filozofija se može mijenjati. Ona se može zanimati čas više za spoljašnje, čas više za unutrašnje pojave; ili sad više stvarnim, sad više for-

théologique — Novembre 1906.) u članku: „L'apologétique ou la défense de notre foi et de ses dogmes aujourd'hui et autrefois.“ Vatikan — veli on — nije odredio koju metodu treba slijediti: ascendentnu ili descendentnu, ako se dokazi i izbrajaju redom metode descendentne. Isp. Revue prat. d' Apolog 1./1. 1907. p. 441. T. III. Nr. 31.

¹ Sessio III. de revelatione cap. 2.

H.S. 316

malnim pojavama. Razum nije jedina moć čovjeka, logika nije jedino pomagalo, da se utvrdi neko ošvjedočenje pogotovu u vjerskim pitanjima. — To je jamačno razlog, da ni kanon ni doktrina ne kažu, da mi Boga spoznajemo baš „quinque viis“, putem intelektualnim, metafizičkim. Nije dakle propisano, da mi baš na taj način dokazujemo, ako možemo možda i drugojačije. I doista češće nego na ovaj način saznajemo mi po nekoj prirodnoj svijesti, da Bog jest (natürliches Gottesbewusstsein); a ta svijest nastaje bez učenih refleksijâ, čim čovjek shvati mudrost, koja se zrcali u stvorenom svemiru i čim oćuti svoju duhovnu i ćudorednu zavisnost (38). Redovno pak dolazi čovjek do spoznaje Boga uzgojem, dakle tradicijom. Tradicionalni element je u povjesti religijâ oćigledan. Umjereni tradicionalizam¹ nije osuđen (42.) Isto tako je osuđen ontologizam, ali nije osuđeno svako unutrašnje iskustvo. Samo se po sebi razumijeva, da ćeš Boga najlaglje upoznati, ako proučiš čovjeka, koji je slika Božja. U ostalom i čovjek je „creatura“ (49.) Moguće je dakle spoznati Boga; ali kako, to nije precizno definirano (52.) Svaka sigurna spoznaja ne mora biti baš na osnovu silogistićke demonstracije. Po Platonistićkoj patristićkoj i najnovijoj teoriji ne upoznajemo mi sve izvjesne spoznaje jedino razumom, kako skolastići hoće (50.) Zato kanon i ne upotrebljava rijeć „probari, demonstrari“, nego „cognosci“.

Iz svega slijedi, da vatikanski sabor polazi dođušê sa stajališta skolastićke filozofije (i prema tomu tradicionalne apologetike), ali da nije bio nakan zabaćiti i novije pravedne misli, zato je birao izrićaje, koji dopuštaju i drugo tumaćenje (52.) Po tom dakle nije zabaćena ni eventualno druga metoda, koja bi isti predmet dokazivala ne intelektualistićki, nego

¹ Umjereni tradicionalizam stoji na ovom principu: Kako svoj izobrazbi tako i aktualnoj spoznaji Boga jest povod: poduka i uzgoj.

H.S. 162

„ 164

„ 162

H.S. 161

„ 163

„ 179

„ 315

H.S. 42317

H.S. 161

H.S. 162

„ 164

H.S. 62 } eventualno voluntaristički ili mistički (polazeći s psihološkoga stajališta: volje, čuvstva, unutarnjih osjećaja). Dašto, ova metoda ne bi smjela prezreti dojakošnju intelektualnu.

Isto je tako, nastavlja Schanz (53 i 54.) s kriterijima revelacije (motiva *credibilitatis*). Crkva je imala na oku i osudila je racionaliste i pijetiste, koji zabacuju spoljašnje, a prihvaćaju samo unutrašnje kriterije. Crkva nije izbrojila svih kriterija, niti je kazala, da unutrašnji ne idu u posao uz spoljašnje i povrhu spoljašnjih. U kanonu trećem se ne govori o tom, kako dolazimo k vjeri, nego su jedino odbijeni oni, koji poriču spoljašnje dokaze. A u doktrini (cap. 3.), gdje je o tom govor, izriekom se spominje nutarnje djelovanje milosti Božje. A milost djeluje ne samo na razum nego i na volju, dakle treba, i kad je govor o motivima, misliti ne samo na spoljašnje činjenice, nego i na unutrašnje iskustvo. Vjera je djelo milosti i čovjeka, čitavoga čovjeka, volje i srca, a ne samo logičkoga umovanja.

Nije dakle ni u ovom dijelu, u dokazu za istinitost Božje revelacije u katoličkoj crkvi, zabranjena druga koja metoda, osim dojakošnje. Ako pak prilike vremena iziskuju, da se pokuša i na drugi način djelovati na nevjerni svijet, bit će to ne samo dopušteno, nego i u potpunom skladu sa željom crkve, koja hoće, da znanost vjere raste, da napreduje i da se razvoju ljudskoga duha prilagodi. Jamačno je tradicionalna metoda jednostavnija i sigurnija, ali opet treba priznati, da ona danas ne uvjerava onako, kako je moćno djelovala nekoć, kad je sva znanost bila u silogističkoj formi.

Istina je, da baš neprijatelji vjere ne priznaju metafizičkih dokaza i natprirodnih činjenica. Ali baš zato i treba da apologeti razmišljaju, ne bi li se njihovom srcu primakli drugim putem, da ih onda, kada su ih predobili, konačno osvoje tradicionalnim motivima.

26. Ne mora čovjek onako pesimistički suditi o modernim prilikama, kako ih crno riše duboki i zaslužni apologet A. Weiss.¹ Ipak svak, tko je zagledao malo u svijet, mora da prizna, da mi doista živimo u religioznoj krizi. Moderna kultura kao da je sebi postavila zadaćom, da će kršćanstvo pretvoriti u neki *mixtum compositum* svih mogućih filozofema. Moćno se doduše javlja odavle i odanle, iz nervoznoga kaosa protivuriječnih misli, i težnja onamo gore u pravu domovinu, težnja na sjedinjenje s Bogom, ali čini se, da vrijedi ona psalmiste: „Tenebras magis dilexerunt quam lucem!“ Težnja na neumrlost, eshatološka pitanja ne umiču s vida modernom duhu, kraj sve njegove religiozne neatosti. Što više! Čovjek bi rekao, da se nikad nijesu toliko raspredala religiozna pitanja kao danas. Ali, na žalost, baš zato, jer je nestalo vjere u autoritet crkve, svaki hoće da bude sam autoritet, i svak odgovara na te vječne probleme, kako je njegova volja. Vjerovati ne znači danas čvrsto držati za istinu, što je Bog objavio, nego što tko mnije, da je njemu podesno.

Svaki izbira (*αἰρεταί*) sebi po volji, što njemu prija. Svaki stvara sebi svoju vjeru. No to nije više kršćanstvo, već herezija. Dosta kad i Paulsen, filozof protestantski, mora da prizna: „Ako treba pojam kršćanstvo uzeti u starom znamenovanju i ako treba iz kršćanstva izlučiti sve one, koji ne drže više čvrsto za istinu staru ispovijest, tad se više moderni život ne može zvati kršćanskim“. Strauss je na pitanje: „Jesmo li još kršćani?“ odgovorio: „Ne“. I pravo kaže!² Što ćemo više, kad čitamo, da povjednik stolne crkve (protest.) u Bremenu u svom

¹ „Religionsreformen u. Reformreligionen. Historisch politische Blätter 1903“. str. 241.

² System d. Ethik str. 122. Cit. Weiss: „Zeitfragen u. Zeitphrasen“. Linzer Theol. prakt. Quartalschrift 1903. I. strana 10).

oprosnom govoru veli: ¹ „U božanstvo Kristovo ne vjerujem. Ako ima štogod onkraj groba, i ako bih kada ondje sreo Isusa, gledat ću mu u lice bez zabune. Ako ne bih bio sretan, da on mene milo pogleda — ne ću žaliti sebe, već njega“. Može li biti većega preziranja, jače odvratnosti, veće mržnje na kršćanstvo?

Može! Moderno doba tako je sazrelo u svom antireligioznom duhu, da je moglo roditi nesretnoga poluludaka Nietzsche-a. Užasna je karakteristika našega doba, da su mnogi u tom očajniku stali obožavati Antikrista. Ne usudujem se reći, ali sve izgleda da bi njega mogli označiti tipom našega duha i vremena. Njegovi aforizmi zasjekli se u dušu (kao da su izvađeni iz nje!) modernih, i mi slušamo u raznim varijacijama ne jednom zgodom njegove krilatice: „Istina je stara baba! Nema istine! Sve je slobodno! Bog je mrtav! U zlu je jakost čovjeka! I najveće zlo je nužno u korist Nadčovjeka!“ Danas dakle nije više ni isti Strauss, taj najveći razarač kršćanstva iza Voltaira, reprezentant modernoga bezvjerstva, kako ga još god. 1889. prikazuje F. Duilhé de Saint-Projet, ² nego smo na žalost pali još za jedan korak niže, da se nademo u potpunom nihilizmu Nietzscheovu. Neki poređuju (Hilty i dr.) naše doba s onim u vrijeme Augusta, Tiberija, Kaligule. Ali nema li Kepller pravo, kad veli: „bitna je razlika: staro je neznaboštvo tražilo Boga, a moderno ga odbacuje!“ Duilhé karakteriše svoje doba s dvije riječi (str. 88.): „skepticizam i fetišizam; sumnja o istini ideala, a praznovjerno čašćenje empiričkih znanosti“. Evolucionist Pfeleiderer obara danas tu karakteristiku, kad veli: „Da možemo i šta stalno znati, to je iluzija, koje se moramo čuvati“. Tako i Paulsen, Carneri i dr., dapače i naš Dr. G. Gaj:

¹ Evang. Lutter. Kirchenzeitung 1894. str. 349. Cit. Weiss: Hist. polit. Blätter 1903. str. 336.

² Apologie str. 154 sq.

„Samo umna ograničenost može ustvrditi, da ima objektivno neoborivih znanstvenih zasada“. U moralu je isto tako, jer su svi pojmovi: dužnost, krepost, pravo, opačina itd. relativni i subjektivni. H. Spenzer veli: „Slabiji nemaju prava na opstanak; silno je željeti, e bi što brže iščeznuli“. Tako i Häckel i dr. ¹ Bitna je karakteristika našega doba općeni evolucionizam. Mjesto vječnih principa stare metafizike zauzele su evolucionističke teorije na svim poljima ljudske spoznaje. Sve je relativno, apsolutne istine nema: *πάντα ἕει!* I dobra nema, nego samo u subjektivnom znamenovanju te riječi, koliko je što korisno. Vječnost je prema tomu dakako zabačena, a cilj je moderne duše ovaj saeculum. S Tyndallom veli svijet: „sve je prije nas, sve iza nas — čama!“ Smrt je ono, što je bilo prije mene: ne biti, ništa. Nadomjesti dakle težnju na onaj život tim, da iscrpeš, da izživeš život s ovu stranu groba! Cilj je dakle života: sekularizam, a principi, misli vodilje: relativizam s obzirom na istinu, utilitarizam s obzirom na dobro. Sve su to konsekvencije monističkoga shvatanja svijeta, koje se očituje sad u formi materijalizma ili panteizma, sad u formi naturalizma, racionalizma ili spiritualizma. Idealist Kant i pozitivist Comte dotjerali su konačno do istih rezultata, kao ono Bacon i Deskartes, do potpunoga nihilizma. ²

27. Tko ne shvaća težinu i veličinu zadatka, koji ima da izvrši apologetika! Ona treba da i da našnjemu naraštaju pokaže istinitost kršćanske objave u katoličkoj crkvi, a ovamo je taj naraštaj tako zaražen skeptičkim idejama, da je gotovo nemoguće naći osnovu, na kojoj bi se mogao zapodjeti razgovor s njim. Protestanti i heretici raznih boja poricali su pojedine kršćanske istine ili crkveni autoritet.

¹ Ovo iza Pfeleiderera cit. po „Hrvat. Straži“ 1905. str. 591. i 592.

² Isp. točku 21.

27. Kolosalna je zadaća moderne apologetike.

No lako ih je bilo suzbiti autoritetom sv. pisma, koje su općeno priznavali. Deisti i racionalisti 18. vijeka zabacili su i sv. pismo. Ali i s njima se moglo izaći na kraj, jer su sveto držali barem pet istina t. z. prirodne religije. Danas je palo i to podnožje. Što više, moderni poriču i posljednju slamku, za koju bi se apologet mogao prihvatiti, da nadostavi svoje izlaganje. Oni ruše i jedinu još supoziciju apologetike: realnost svijeta i sigurnost ljudske spoznaje. Što će apologet sada? Uzeli su mu svako tlo, o koje bi se mogao uprijeti poput Arhimeda, da navrne svijet na staru stazu vjerovanja. Kako će se apologet prikučiti modernome čovjeku, da ga povrati k vječnoj istini? Kako će mu progovoriti njegovim jezikom, da ga moderni razumije? Kako će naći neku zajedničku točku, s koje će razviti svoju operaciju, kako napipati žilicu, da onda, nadoveže baš ondje, gdje moderni čovjek boluje? Kako će mu naći lijek, koji ovaj bolesnik može da prokuha, da njegova bolest krene na bolje, i da onda, jačim lijekovima i snažnijom kranom okrijepljen, napokon potpuno ozdravi?

Eto iznaći nove putove, koji bi mogli modernoga čovjeka privesti k staroj vjeri ili barem vjernika oboružati, da ga modernizam ne obmami i prevlada, to je gorostasna zadaća moderne apologetike.

I doista, vječno živi duh Kristov u njegovih nasljednika, nije zamro ni pred tim Sizifovim poslom. Kolosalna je zadaća modernoga apologeta! Ali u jednu ruku, riječi prvaka apostolskoga *ἔτοιμοι εἰς πρὸς ἀπολογία*¹ u drugu one samoga Gospodina „dat će Vam se u onaj čas, što ćete kazati . . . on (Duh sveti) će Vas svemu naučiti:“² pobuđuju i sokole katoličke naučnjake na razmišljanje i na rad, ne bi li ipak i u modernoj misli iskresali koju varnicu,

¹ I. Petr. 3, 15.

² Mat. 10, 19.; Iv. 14, 26.

da zapale zublju vjere, koja će obasjati i one „koji sjede u tminama i u sjeni smrti.“¹

Mučna je to i golema rabota. Istina stoji mnogo truda. Pogriješiti je ljudski. Savršena se istina rijetko rodi čista i jasna kao sunčana zraka. Ona treba da prodire oblake, a tu se lomi i slabi, dok iza mnogih omiljavica napokon ne zasja u potpunom sjaju. Iskustvo uči, da zabluda kao sjena prati duh u njegovu razvoju. Do velebnih vidika dolazi se mučnom strminom. Noga se i nehotice oklizne. Koliko li se turista ne surva s polovice puta na podnožje Pilata, Rigija ili Mont-Blanca! Koje dakle čudo, ako su i katolički naučnjaci u tegobnom svome poslu, ako su i mnogi apologeti u plemenitom zanosnom pregnuću zašli i stramputicom! „A vaincre sans peril, on triomphe sans gloire“ pobijediti bez pogibli, znači slaviti bez slavlja“, veli Corneille. Ne smijemo se zanijeti za svakom novom misli, da poput noćnih lepira ne izgorimo na žarkom plamenu, ali nam se opet nameće jasna dužnost, da ne bježimo pred svakim pokretom poput sovâ, što uzmiču pred danom: „Ispitujte sve; što je dobro pridržite“, uči nas apostol naroda.² Pogotovu je to lako katoličkom apologetu, kojemu je na ruku crkva, siguran vodič, koji će ga mahom pomoći, da strmim putem ne muči s nova mukâ, koji će ga pridržati i svrnuti na pravu stazu, da se ne surva nego doista uspne na visine velebne božanske istine.³

¹ Luc. 1, 79.

² I. Tes. 5, 21.

³ Ne smeta zato crkva katoličkog apologeta u njegovu radu. Ona mu je samo kontrolom, kažiputom, ravnalom, koje kaže granice zablude. Unutar tih granica je apologet autonoman, kao i svaki drugi naučnjak u svojoj struci. Autoritet je crkve, kako lijepo veli Msgr. Mignot (l. c. 816.) teologu ono, što je astronomu teleskop. Bez toga bi se obojica izvrgla pogibli lične konjektуре i subjektivne impresije, a znanost bi im bila bez sigurnosti, trajnosti i znanstvenog ugleda.

Ako se dakle i u novijoj apologetici nailazi na stramputice, dapače i na onakove, koje je crkva izrijekom osudila, ne smije se odatle zaključiti, da je zato nevaljao i novi pravac, kojim su apologeti pošli. Može i najbolja metoda krivnjom lošega upotrebljavanja ne donijeti očekivanog ploda. Svakako se ne da poreći, da nove prilike iziskuju nov način utvrđivanja i obrane starih vjerskih istina. A možda nije ni pravac, kojim su moderni apologeti pošli, ako ga lučimo od očita zastranjivanja nekih pojedina, kriv, ako i je na oko krivuljast! Da vidimo!

28. Nevaljale ili barem nepodesne metode.

28. Iz onoga, što smo kazali o zadaći apologetike, slijedi, da su svakako krive metode: tradicionalistička, ontologistička, pijetistička,¹ matematička Wolffova i racionalistička Hermesa i Günthera.²

Kako one prve obaraju djelovanje razuma u činu vjere, tako ove posljednje uništavaju slobodno pristajanje za objavljenom istinom. One hoće, da je vjera nužni učinak predaje, gledanja, utjecaja Božjega, a ove, da je vjera nužni učinak čisto filozofskoga dokazivanja.

Isto tako ne će biti za naše prilike podesna dojakošnija teološka metoda.³ Moderni će joj okrenuti pleća radi njenoga teološkoga principa, s kojega polazi.⁴

¹ Isp. toč. 25.

² Isp. toč. 12. e, f.

³ Isp. toč. 8. i 13.

⁴ Razumijeva se, da je drugo „medulla“, „enchiridion“, „compendium“ pisan za bogoslove, a drugo apologetika pisana za moderne skeptike. Isto tako ne valja zaboraviti na razliku „apologije“ i „apologetike“ (isp. točku 2.) Ako u priručnoj knjizi za bogoslove i u apologiji, pisanoj za vjernike i nevjerne, i može da i mora da bude razloga teoloških i racionalnih — i radi cilja djela i radi kratkoće prostora — nije ovakovo miješanje zgodno u apologetici pisanoj za nevjernu publiku današnjega naraštaja. Čim ovi vide, da knjiga polazi s teoloških principa, ne će u nju više ni zagledati, jer drže, da je to sve skupa samo circulus vitiosus.

Apologetika dakle za širu publiku treba da stupi na razna stajališta prema cilju, koji je namislila stići. Ne može dakle da upotrijebi samo teološku metodu. Ona ne smije zabaciti tradicionalne dokaze,¹ ali može — u današnjim prilikama i mora — pripravljati teren za njih i drugim putevima.²

Kompendij treba da je jezgroviti izbor svih vrsta dokaza, puteva i metoda, kratak, ali potpun, jasan i prijegledan. Ne treba zaboraviti, da će ga predavati i popunjavati profesor teologije osvjedočenom katoliku.

Nasuprot je zadaća i metoda apologetike za širu publiku sasvim druga. Evo kako je riše kardinal Perraud (Revue pratique d' Apologét. 1906. p. 132.) „Boriti se protiv vjerskih zabluda, upotrijebivši njihovo oružje i udarajući ih njime; protiv lažne, tjesnogrudne, strastvene znanosti istaknuti nauku vjerno, vedroga čela, širokog vidika, bez lične probiti; ne puštati, da se neprijatelj okući i stalno smjesti bilo na kojem polju ljudskoga znanja; treba poslati misionare u sve znanosti, kako su apostoli pošli u sve narode, da sve osvjetle svijetlom objave . . ., laćati se te neprestane borbe u svim prilikama, stvorili razni vijekovi i razne civilizacije, prilike, kakve mu drago . . . dakle boriti se, tu na tlu sv. pisma i bibličke egzegeze, tamo na polju filozofije, povjesti ili prirodnih znanosti; što više . . . pratiti modernu misao u njezinu razvoju i ne dopustiti, da antikiršćanska znanost konfiscira domenu socijalnih i političkih znanosti, i da monopolizira revoltantni razum protiv vjere“.

¹ Isp. toč. 24.

² Isp. toč. 25.

Tradicionalna metoda, kazali smo, ne smije se zabaciti. No tim nijesmo rekli, da se ne bi smjelo odustati od spoljašnjeg oblika tradicionalne apologetike. Mi ne smijemo poreći vrijednost spoljašnjih kriterija, ali ne stoji, da mi moramo i danas te motive oblaćiti u staro sredovječno ruho. Raspored dokaza, silogistička forma, tvrda i suha dijalektika, latinski jezik, ukratko svi nedostaci kasnije skola lastike, neka odpadnu. Te su forme mrtve, moderni ih ne trpe i od njih se odvrćuju, zašto dakle, da ih ne ostavi i apologet. Msgr. Latty zove latinski jezik teškim o dije- l o m, u kojem se moderni duh ne može lako kretati. Ona vrijedi „als Gala — aber nicht als Gehrock“ (Isp. Gazagnol l. c. p. 70.) Isto tako Msgr. Mercier u svom „Bilan philosophique“ (l. c. 46.) i uopće svi moderni bogoslovi i katolički filozofi. U Njemačkoj se i ne predaje drugojačije, nego materinjm

*Te last. jezik
vkladan 1905
sh-173*

*H.S. 42
172
178*

29. Temelji novih metoda.

29. Derutne religiozne prilike našega doba¹ izazvale su potrebu, da danas apologeti nastoje dokazati istinitost kršćanstva ne direktnim putem, dokazima u jezgri metafizičkim, poput tradicionalne apologetike, nego da idu k tomu cilju krivuljom okolišeći. Oni nastoje pripremiti tlo metafizičkim argumentima putem psihološkim, analizirajući dušu čovjeku.

Bilo nama drago ili krivo, modernima se metafizika ne mili. Dugi lanac strogih logičkih dedukcija ne može da nervozni duh XX. vijeka probavlja. Moderni vole aforističku misao, psihološku analizu, induktivni dokaz, utvrđeni fakat. Ako dakle apologet hoće, da ga i moderni sluša, treba da se ugodi s ovim zahtjevima modernoga čovjeka.

XX. vijek prihvaća samo one spoznaje, za koje mu jamče ili unutarne (psihologija) ili spoljašnje (prirodoznanstvo i povjest) iskustvo.

α) Psihološka metoda.

α) Sva je filozofija danas gotovo koncentrirana u psihologiji.

O svem se mogu posumnjati, reče Descartes, samo ne o tom, da sumnjam, dakle da mislim; da „ja“ mislim, dakle da jesam. Cogito, ergo sum. Iz ove misli, iz sebe, iz „ja“, iz analize duše, treba sad izvesti svu filozofiju. Za Descartes-om se doista i povelala moderna filozofija. I eto, kao što se filozofija srednjega vijeka ponajviše bavila objektom, tako se moderna zanima gotovo jedino subjektom! Stari su slabo reflektirali na unutrašnjost čovjeka, već su više promatrali objektivnost pojava, da pokažu, kako našim subjektivnim mislima spolja odgovara baš takav objekt. Moderni su se zagledali previše u subjekt, pa im je objekt izmaknuo s vi-

jezikom čitava teologija, isto tako u nekim francuskim, i u svim belgijskim i švicarskim fakultetima. Ako i polako, ipak popuštaju u tom punktu već i sami Isusovci (Isp. Ch. Pesch: Theol. Zeitfragen I. str. 79—81.)

¹ Isp. toč. 26.

dika (Kant i dr.), i oni su stali nahoditi spolja samo fenomene.

Ali misao, koje nema bez objekta, dovela je već mnoge do uviđenja, da subjektivnim idejama mora da bude osnov i uzrok u realnim bićima.¹ (Maine, de Biran, Ravaisson, Boutroux, Bergson, Hannequin itd.) Misli nema bez realnoga objekta (bića); misao je tu; mora dakle da egzistiraju i realna bića! Ima dakle zbiljni realni svijet.²

Stari su tvrdili, da se prvi principi sudjenja ne dadu strogo dokazati. To su dakle apriorni sudovi. Moderni su iza Kanta zabacili sve apriorne sudove. Samo opažanjem, iskustvom, vele oni, može se roditi neki sud. Ima dakle samo aposteriornih sudova.

Ali i u tom je punktu više prepirka o riječi nego li o pojmu. Tako zvani dokaz za aksiome nije ni danas strogi logički dokaz, nego samo analitička refleksija o aksiomu. Tom refleksijom uviđa čovjek, da je aksiom u kontaktu s našim bićem, da je gotovo dio našega bića, da izlazi iz nas. Dakle je realan, objektivno vrijedi.

Ali to biće, koje nam jamči vrijednost aksioma, vele dalje moderni, nije samo intelekt, čisto i jedino misao (intelektualizam starih), nego i volja i djelovanje čovjeka (voluntarizam modernih). Što više, biće se ljudsko i ne upoznaje nego istom u volji, djelovanju, životu individualnom i socijalnom.³ Ni tomu ne će stari prigovarati. I oni su priznavali volju i djelovanje bitnim izričajem ljudske duše ako i treba priznati, da toga nijesu tako jako isticali.

Moderna je idealistička filozofija radi ekscesivnoga subjektivizma većine svojih zagovornika teško zabasala. Ali već iz ovo nekoliko skiciranih misli

¹ Isp. Fonsegrive I. c. p. 73.

² Ne da se poreći, da bi bilo teško održati ovo umovanje pred kritikom stroge filozofije: ima tu jaka doza ontologizma.

³ Fonsegrive ibid.

vidjeti je, kako nitko ne može poreći, da je ona jače istaknula i upozorila na mnoge činjenice duše, na koje stari nijesu ili mislili ili ih barem nijesu dosta pazili.

S ovim treba da računa apologetika. Njoj je jednako, da li postizava svoj cilj s pomoću metafizike ili s pomoću psihologije, na osnovu logičke dedukcije ili psihološke analize, putem intelektualističkim ili voluntarističkim. Drugim riječima apologetici je isto, da li svoju svrhu postigne spoljašnjim ili unutrašnjim kriterijama.¹ Može dakle apologetika poći novim pravcem, sa stajališta utvrđenih činjenica moderne filozofije. Može upotrijebiti tako zvanu psihološku (nekoć se zvala mistička), immanentnu, ascendentnu, voluntarističku metodu.

β) Prirodno-znanstvena i historička metoda.

β) Drugi moderni izvor spoznaje jest spoljašnje iskustvo: prirodnoznanstvo i povjest. Iza Bacona i ne priznaju mnogi drugo što pravim znanjem, ni pravom znanosti, već što se jasno čita u knjizi prirode i u autentičnim dokumentima prošlosti. Empirizam i kriticizam idoli su, ili kako zgodno reče Duilhé de Saint-Projet, fetiši modernoga čovjeka. Na tom su temelju protivnici vjere sazdali sve svoje teorije, kojima misle oboriti objavljenu istinu kršćanstva.

Ima u tim znanostima mnogo zabluda, mnogo samovoljnih hipoteza, mnogo nedokazanih teorija, mnogo neutvrđenih činjenica. Ali ima i mnogo zrnca istine.

Istina ne može biti istini suprotna. Zašto dakle ne bi i apologetika stala na istinske i nepobitno dokazane činjenice prirodnoznanstva i povjesti, i s toga stajališta pokazala, kako natprirodna objava nije u protivuriječju sa sigurnim činjenicama prirodnih znanosti i povjesti? I to su stari „negativni kriteriji“ apologetike.

¹ Svi se oni učeni nazivi dadu svesti na ove stare teološke termine.

Može dakle apologetika, a u mnogim događajima i mora da upotrijebi taku zvanu prirodnoznanstvenu i historičku metodu.

Ipak se traži: 1. da moderni ne preziru i ne zabacuju stare tradicionalne metode, spoljašnjih kriterija; 2. da priznaju ovim unutrašnjim kriterijima prve i druge vrste, pozitivnim i negativnim, samo relativnu, subjektivnu, preparativnu vrijednost, a ni pošto apsolutnu, objektivnu, decizivnu.¹

γ) Da budem nešto potpuniji, pripominjem još γ) **Supranaturalistička i egzemplarna metoda.** dvije vrste modernih apologetika: supranaturalističku i egzemplarnu. Po svojoj ideji pripadaju ove obje dvije zapravo u psihološku metodu, jer grade na dubljem poznavanju ljudske duše.

Nijesu nama potrebni dokazi, vele supranaturalisti.² Čovjeka ne osvaja sklad s prirodom, s razumom, s njim samim, nego ono, što nadilazi njegove sile, što ga stavlja u čudo, što ga zanosi na žrtvu i samozataju. Čim prestaje neponjatno, gubi se i religioznost. Ludost i sablazam zapanjuju i oploduju dušu. Čovjek vjeruje ne iz razloga, nego protiv njih. Zato su odlučna čudesa i mučenici. Ne bi svijeta osvojila teološka mudrost ni čudoredna uzvišenost morala, da ne bi tajna vjere i tajanstvenosti križa, da ne bi nauka o istočnom grijehu, inkarnaciji, spasenju, sakramentu (Bougaud.). Teže je, čini se, danas vjerovati u Boga kršćanstva, nego li u kršćanske tajne (De Broglie). Pravi nevjernik nije razum, nego srce. Ne spotiču se ljudi o natprirodne vjerske istine, o tajne. To su im utješljiva obećanja. Prirodne zapovjedi dekaloga ih odbijaju. (P. Weiss, Hilty).

Mnoge su ovo istinite misli, ali je očito zabluda, na paradoksima graditi neku znanost. Koliko su ove ideje opravdane, upotrijebit će ih psihološka metoda, a svakako je zabluda, osuđena već u koncilu vati-

¹ Isp. toč. 24.

² Tako izlaže Dr. H. Schell: Apologie I. str. XIX. Padeborn 1902.

kanskom, da čovjeku nijesu potrebni dokazi, da vjeruje.¹ Tajanstvenost, uzvišenost, nedosežnost kršćanstva svakako je za mnogoga moćan (unutrašnji pozitivni) kriterij. Apologetika će ga upotrijebiti, ali nikako u onoj ekskluzivnoj formi, kako je to zamislio inače veliki i znameniti apologet E. Bougaud u svom „Le christianisme et les temps présents“.²

Egzemplarna apologetika³ polazi od principa „exempla trahunt“. Uzori života kršćanskoga osvojiti će svijet i predobiti ga za kršćanstvo. Treba pokazati karakterâ, živih licâ, velikih ljudi, koji su u sebi inkarnirali kršćanstvo. Ideje su se preživjele. Želimo ljudi! Već smo siti misli! Devetnaesti vijek je doživio previše znanstvenoga podražaja. Zato ga putem umovanja ne ćeš predobiti“. Autonomni, nesebični moral je danas jaka poluga (Tolstoj, Egidij, Lehman). Treba uzora kao Franjo Asiški, Seiler, Hofbauer. Život je pravi dokaz.⁴

Sve su to jake i lijepe misli. Ali vrijede i moćnim faktorom postaju istom onda, kad je razum priklonio svoje priznanje, kad je pravi spoljašnji dokaz stvorio osvjedočenje. Isus Krist je najuzvišeniji ideal, bezbrojni sveci uzor su savršenosti, pa opet nije zato svijet ni za njih živih ni kasnije bio skloniji evanđelju. Velike ljude stvaraju velike ideje. Što nema osnova u razumu, jest i ostaje samovolja i slučaj. I druge vjere imadu velikih ljudi. Ne može dakle ova vrsta apologetike, ako se uzme kao jedina dobra, utvrditi kršćanstva. No dobru njezinu stranu treba upotrijebiti, kako su to činili već i dojakošnji apologeti, kako to zapovijeda i koncil vatikanski, kad se poziva na svetost crkve kao dokaz njezinoga božanskoga poslanja.⁵

¹ Isp. toč. 12. a.

² Bougaud: Le christianisme I. p. 35. Paris 1891.

³ „Apologetique vivante“: I. Guibert. Revue pratique d'apologetique I. N. 8. p. 337. sq.

⁴ Isp. Schell ibid.

⁵ Isp. točka 24.

30. Treba da sad napose još koju kažemo o t. z. psihološkoj metodi.

Pravi je njezin otac Blaise Pascal. On je već formulirao naše moderne misli, veli V. Giraud.¹ Što više, čini se, da njegove „Pensées“ i nijesu drugo nego nedovršena apologija.²

Stajalište, koje zauzima Paskal, očituje nam on sam u ovoj misli:³ „Ljudi preziru religiju. Oni je mrze i boje se, da li nije i istinita. Da se to izliječi, treba početi tako, da se pokaže kako religija nije nipošto suprotivna razumu; zatim, kako je časna, dakle i dostojna poštovanja. Nato je treba prikazati tako, da omili i da dobri i čestiti ljudi poželeva, e bi bi bila istinita. Napokon će se pokazati, da zbilja i jest istinita.“⁴

Treba dakle početi s čovjekom, treba analizirati ljudski duh, treba istresti sav sadržaj („de retourner la corbeille“, kako reče Descart) ljudske duše, pa će se jamačno naći na dnu (ljudske duše) mnogi problem, koji vapi za odgovorom, mnogi nedostatak, koji se prirodnim putem ne da ispuniti, mnoga rana, koja ne zarađuje, nego živi i krvari, mnoga zagonetka, koju čovjek po svojoj prirodi ne može da odgonetne (n. p. problemi: odakle čovjek, zašto baš takav, čemu živi, odakle zlo i t. d.). Ali čovjek ne može ostati miran, nego će biti tjeskoban i očajan, ako mu se zagonetka ne odgonetne. Prirodnim putem mu je to nemoguće.

Ako ne može priroda, ne bi li moglo u pomoć priteći natprirodno?

Eto ljudska duša i natprirodno našli su se. — Sad treba primaći duši kršćanstvo u svoj njegovoj

¹ Revue des Deux Mondes 1. VIII. 1905. Cit. Revue pratique d'Apol. I. N. 9. p. 421.

² Edg. Janssens: Un problème „Pascalien“. Le plan de l'apologie. Revue Néo-Scolastique XII. N. 4. 1905. p. 419. sq.

³ Pensées. Edition de Brunshwig p. 414.

⁴ Revue pratique d' Apol. ib. 421.

30. Psihološka metoda.

H.S. 39

H.S. 318

H.S. 161

H.S. 315

ljepoti i uzvišenosti. I gle! Ne samo da ono nije protiv razuma i srca, nego ono jači dušu, umiruje osvjetljuje! Nužna je sad želja, ne bi li sve to bila istina!

Tim je preparatorni put dovršen. Ovako spremnomu čovjeku neka sad objektivna tradicionalna apologetika dokaže svim svojim aparatom natprirodnost kršćanstva. I nevjernik će upoznati, da se ono natprirodno, za čim je onako zagonetno i nesvjesno vapila njegova duša, doista i nalazi u crkvi katoličkoj. „Nul n' est hereux comme un vrai chretien.“¹ Dakle je vjera katolička natprirodna!²

Tradicionalna metoda polazi od kršćanstva, kao spoljašnje činjenice, i nastoji ga približiti našoj duši. Natprirodno dolazi spolja i salazi u našu dušu. Zato Brugère zove tu metodu extrinsečnom, descendntnom (méthode extrinseque, methode descendante). Ova nova polazi iz nas i uspinje se progresivno do natprirodnoga. Konsekventno može se nazvati intrinsečnom, ascendentnom (méthode intrinseque, ascendante). — Mi ostajemo (in-manere) u sebi, no kušamo otkriti dodirne točke između sebe i natprirodnoga. Zato se zove i metoda imanencije (méthode d' immanence).

Ne treba se plašiti toga naziva, veli Demau.³ Upotrebljivanje ga je posvetilo. Ne znači to (kako Blondel tu riječ upotrebljava), da u čovjeku ne može biti ništa, što ne bi iz njega izašlo i što ne bi u njem već prije bilo kao u klici, koja se s vremenom razvila; nego znači, da opstoji realna harmonija između onoga, što jest u čovjeku, i onoga, što mu pridolazi spolja (između čežnje, što je u čovjeku, i njenoga ispunjenja objavom); da je subjektivno

¹ Pascal: Pensées. Cit, Janssens l. c. 452.

² Isp. X. Demau: „Une méthode apologétique.“ Revue pratique d' Apol. l. N. 10. p. 436 sq. Daije: A. Pacaud: „L' oeuvre apologétique de M. Brugère.“ Revue ib. 417. sq.

³ l. c. 439.

stanje čovjeka nepogriješivo, kad očekuje i predviđa nešto objektivno, što onomu stanju odgovara.

Ova metoda pripravlja čovjeka i vodi ga polako do praga vjere. Ona ne osvjeđava, niti ide za tim, da čin vjere bude silogistički zaključak njezinih dokaza. Ona hoće samo to, da pobudi nevjernika na razmišljanje, da analizom vlastite duše poželi i nađe odgovor na religiozni problem, koji je svakomu čovjeku imanentan. Ona priznaje, da je čin vjere djelo razuma i ličnoga osvjeđočenja, ali ističe i drugu stranu, da u činu vjere izvanredno mnogo odlučuje i volja (želja). Nije dosta znati, treba i htjeti. A kad hoćeš, lako je onda osvjeđočiti razum.

Čovjek prihvaća istinu svom svojom dušom, čovjek vjeruje cijelim svojim bićem. Kad si dakle pripravi povoljnu duševnu dispoziciju „un état moral“, kako bi reko kardinal Newman — prvi veliki katolički zagovornik ove metode iza Paskala — kad je tu izvjesna želja vjerovati, kad ti živo želiš naći dokaze, koji će te osvjeđočiti: bit ćeš i pristupačan intelektualnim dokazima, stat ćeš vjerovati, jer si već prije ljubio vjeru.¹

Ova dakle metoda pripravlja u prvom redu volju, srce, da bude sklono vjeri. Zato ju i zovu metodom voluntarističkom.

I učeni kardinal Dechamps, koji je tako živo utjecao u vatikanskom koncilu, da su po njegovoj redakciji izbrajali spoljašnje kriterije crkve,² iznosi potrebu ovakove psihološke metode u današnjim prilikama. „Da se duha nevjernikovoga dojmi veliki spoljašnji kriterij (činjenica), koji daje crkva, treba

¹ „Nous croyons parce que nous aimons. L' ame divinement éclairée, voit dans le Christ le véritable objet qu' elle désire aimer et adorer, l' objet qui correspond à ses propres affections, et elle met sa confiance en lui, elle croit parce qu' elle l' aime“ — veli Newman. Brémond: Newman, Psych. de la foi p. 291. Cit. Revue prat. l. c. p. 439.

² Sess. III. c. 2.

ga“, veli Dechamps“, pripraviti“. ¹ „Tu će službu, disponirati duh da uvidi i prihvati objavljenu istinu, ovršiti unutrašnja činjenica (kriterij). Ta unutrašnja, psihološka činjenica jest u jednu ruku potreba, koju čovjek čuti, da odgovori na najznamenitija i najviša pitanja o svom cilju i putu, koji ga k njemu vodi; u drugu ruku nemoć ljudskoga razuma, da sâm zadovolji ovoj potrebi, ili da pruži ljudima dosta zgodnu, općenu, potpunu i izvjesnu spoznaju barem prirodne religije. Eto dakle, mi očekujemo od Boga, da nam kaže, što ćemo i na ova pitanja o našoj svrsi! Ta činjenica, ta potreba, to očekivanje objave to pouzdanje da objava negdje i egzistira, pripravlja čovjeka, da potraži, gdje je ona zapravo, da onda od nje same nauči, što je. Kad mi konstatiramo i analiziramo ovu činjenicu savjesti, pripravljamo mi tlo za demonstraciju, ali ne demonstriramo još ništa. Mi tim samo disponiramo čovjeka, koji je dobre volje, da vidi i upozna spoljašnju činjenicu. Činjenica sama svojim biljegama dokazuje svoje božansko podrijetlo. Ukratko: decizivno dokazuju spoljašnji razlozi, ali njihov uspjeh zavisi o ovoj pripravi unutrašnjoj“.

Psihološka metoda ne ide zatim, da jednim udarcem apologetičkih argumenata osvoji indifrentnog i nevjernog čovjeka. Ona se brine u prvom redu, kako će uzdrmati njegovu bezćutnost, probuditi njegovu svijest, ganuti ga, da nešto više oćuti, a onda da i nešto više — misli. Paskal veli, da je cilj njegova velikoga djela, pokazati ateistu, kako protivurijećja čovječje duše, koja se prirodno ne dađu ukloniti, nestaju jedino u natprirodnom svijetlu i harmoniji, koju rađa u ljudskoj duši kršćanstvo! ² On sam počinje tim, da dubokom studijom pokaže

¹ Isp. Lahousse: L'apologetique I. c. 35.

² Janssens I. c. 428.

i mizerni kal, u kojem se valja čovjek, i uzvišenu steru, na koju teži njegov duh. ¹ Tu autonomiju, veli on, može istumaćiti jedino teorija o padu čovjeka s primitivne savršenosti i sreće u sadašnju biednu sudbinu. Drugim riječima: samo kršćanstvo svojom naukom o istočnom grijehu tumači nam oprečnosti čovjeka, a samo kršćanstvo svojom naukom o spasenju daje nam nadu i utjehu, samo kršćanstvo vraća čovjeku pravi smisao za život. Mimo to, dodaje Pascal, ima kršćanstvo i kršćanska religija i drugih sigurnih znakova, „que le choses qui sont reçues dans le monde pour les plus indubitables“ ² svoga božanskoga podrijetla: tako proroštva, čudesa itd.

Ugledajući se u velikog učitelja, ³ tražili su i kasniji apologeti osnove za izgradnju svojih djela u ljudskoj duši, životu i djelovanju. Tako imamo danas raznovrsnih pokušaja psihološke apologetike. Ipak sve imadu u jezgri konačno isti, ocrtani skelet.

Čovjeka možeš uzeti na oko kao biće individualno i kao biće socijalno.

Lacordaire ga promatra sa socijalne strane, i izgrađuje svoju apologetiku ovako: Čovjek je sam sebi najbliži, ali je po svojoj prirodi i biće društveno; no društvo je biti svojom protivno egoističkim težnjama čovjeka; ono zahtijeva od njega žrtve i odricanje, ono traži da čovjek metne u zaborav samoga

¹ Ibid. 444. „L'homme se trouve placé entre les deux abîmes des infinis mathématiques: l'infiniment grand et l'infiniment petit.“

² Ibid. 442.

³ „L'idée mère de l'apologie de Pascal, dit M. Vinet, fut de partir de l'homme pour arriver à Dieu“. „C'était là — dit M. V. Giraud (Revue des Deux Mondes I. VIII. 1905. Clt. Revue pratique I. c. 417.) — „une vue de génie très féconde en lointaines conséquences, et qui fait de Pascal, dans l'histoire de l'apologetique un nom aussi considerable que celui de Socrate dans l'histoire de la philosophie“.

sebe. Tu antinomiju ne možemo ukloniti nikako drugojačije, već ako potražimo nešto natprirodno što će nadopuniti ljudsku prirodu, i tako unijeti u život čovjeka sklad i mir. Ovu zadaću, ovaj prirodni zakon ispunja najsavršenije katolička vjera. Dakle je natprirodna, božanska.

Kad prōmatraš čovjeka individualno možeš se pozabaviti ili pojedinom njegovom osobinom ili čitavim njegovim bićem. Ako duboko zaviriš u ljudsku dušu, uvijek ćeš obresti neki nedostatak, neku potrebu nadprirodnoga dometka. Ovaj će istom nadopuniti čovjeka i toliko ga barem smiriti, da ne očajja i ne klone duhom.

Nevjerni će na ovaj način uvidjeti, da sama naša priroda zahtijeva natprirodno („le besoin d' un surcroit) Nevjerni će gledati na svoje oči, kako mi sami sebi nijesmo dovoljni, kako nama treba više, nadprirodne pomoći, da uopće živimo prirodno. Tim se ne veli, da je natprirodno u nama u klīci, da je bezuslovno nužno, da ga mi produciramo, nego samo to, da je naša priroda takova, te smo mi podobni natprirodno spoznati i prihvatiti. „Il est (le surnaturel) indispensable en même temps qu' inaccessible à l' homme“, veli lijepo Blondel.¹ Pravo vele moderni filozofi: čovjek je autonoman. Ali ova autonomija suponira i zahtijeva realnu heteronomiju. Da ostanemo zbilja nezavisni, a ne posta nemo robovi materije, treba da se netko spolja umiješa, da nas pomogne i duh naš da zadovolji. Tako je „natprirodno“ u neku ruku duši imanentno (kad ga eto duša traži i treba). To „imanentno natprirodno“ reklamira „natprirodno transcendentno“.²

Nije dakle „natprirodno“ nikakovo strašilo, niti se smije doista moderni filozof tako malo pouzdavati u natprirodnu religiju. Natprirodno — o čem

¹ Revue pratique d' Apol. I. c. 437.

² Isp. Demau I. c. 437.

moderni ni čuti ne će¹ prikazuje se po ovoj metodi kao nešto i ako ne bezuslovno nužno, a ono svakako vrlo skladno i podesno ljudskoj prirodi. Ovo „natprirodno“ ne pritište duše, niti je čim god mori, ne treba se dakle plašiti od njega; ono diže, usavršuje, umiruje dušu, bilo bi dakle vrlo željeti, da ga nademo, ako ga ima. Chateaubriand² obradio je u to ime estetičku težnju čovjeka i pokazao, kako je jedino natprirodna religija, kršćanstvo zadovoljilo uzvišenim ovim duševnim potrebama na svim linijama.

P. Bourget analizira isto tako ljudsku bol, i pokazuje poput Bougaud-a,³ da strašni problem boli i nevolje može odgonenuti jedino kršćanstvo. Znameniti filozof Ollé Laprune⁴ uzima pred oči cjelinu ljudske duše i pokazuje immanentne zahtjeve razuma, volje i čuvstva. Ovi mogu naći svoje zadovoljstvo i mir jedino u kršćanstvu. Samo treba istražiti zakone života i svak mora vidjeti — veli on⁵ kako bez „natprirodnoga“, bez kršćanstva nema života. Čovjek znade razliku dobra i zla, pozna zakon činiti dobro, kroza nj upoznaje zakonodavca, svoje dužnosti k Njemu i k svomu bližnjemu. No čemu sve to, kad je po sebi nemoćan zadovoljiti ovim dužnostima. Treba mu pomoć i to pomoć, koja će ga moćno i sigurno pratiti u svim prilikama života. Takovu može pružiti samo Bog. — Oj, kad bi je htio dati! — No sad eto na krš

¹ Paulsen n. pr. kaže: Mi nijesmo nepristupni istini, ako nam se dokaže. Ali o dvjema stvarima neka nam se i ne pisne o natprirodnom, šutkac — to je sljeparija; i o čudu — ni java, to je napadaj na današnju znanost! O. A. M. Weiss citirao ga u predavanju g. 1903., ali djela nijesam dospio pribilježiti.

² Le Génie du Christianisme.

³ Le Christianisme et l. t. l. p. 440 sq.

⁴ Le prix de la vie; Les sources de la paix intellectuelle.

⁵ Isp. Pesch. Theol. Zeitfragen I. p. 101. sq.

ćanstva! Ono ti tumači postanak onoga procjepa, u kojem čovjek vječno pišti poput guje, lebdeći između dobra i zla, ali pokazuje i na izvor, otkud ćemo unapredak crpsti živu snagu za dobro. Kršćanstvo čini, da se zagonetke i protivurječja ljudske prirode gube, kršćanstvo diže i jači čovjeka, kršćanstvo liječi i tješi. Dakle mora da je istina.

G. Fonsegrive¹ raspreda svoje misli ovako: Moderni ne priznaju metafizike. Ista znanost, ako hoće da im kaže apsolutnu istinu, čini im se sumnjivom. Oni su zadovoljni, da žive usred prirode, koju si podlažu obretima i industrijom. Stalo njima do budućega života, do ideala, istine, svetosti, kreposti, umjetnosti: samo neka se živi, ugodno živi! Dobro. Stavimo se na to stajalište. Otuda nas ne mogu protjerati, niti našega umovanja prezreti. A mi ćemo korak za korakom osvajati nove pozicije i oboriti njihov indiferentizam i nevjerstvo. Kako? „Simplement montrer que la vie ne peut être véçue sans une doctrine de la vie, puis que cette doctrine de la vie le christianisme et spécialement le catholicisme est seul capable de la fournir“. (p. 10.) Pokazat ćemo, da život treba nauku o životu (cilj). Toga pak nema već jedino u katoličkoj vjeri. Treba dakle duboko zaroniti i analizirati nužne uvjete života ćutilnog, intelektualnog, moralnog i socijalnog. Paralelno treba izložiti kršćansku dogmu, da se vidi, kako su u ovoj objavljenoj vjeri realizirani svi oni raznovrsni uvjeti života. Iz ove paralele jasno će izbiti misao, da jedino kršćanstvo zadovoljava svim potrebama, svim aspiracijama čovjeka (p. 11.). Katolicizam je u tako divnom skladu sa potrebama ljudskoga života, te je očito, da su njegovi zakoni ujedno i zakoni toga života. Autor dakle katolicizma ne može biti drugi nego autor života (p. 12.). Sad nastavlja Fonsegrive

¹ Le catholicisme et la vie de l' esprit. Paris 1899. Lecoffre.

i raspravlja detaljno ovu temu u povodu glasovitih djela: E. Clay: L' Alternative, M. Blondel: l' Action, Hürrel-Mallock: Vivre: la vie en vaut elle la peine? i već spomenutih djela Ollé Lapruné-a (p. 13 sq.).

31. Bilježim odmah ovdje, da Fonsegrive izričkom veli, da se ovom metodom služi od nužde, da pripravi i predobije nevjernika. To je njegova taktika, no on tim ne napušta starih argumenata (p. 9.). Ne bi dakle vrijedio protiv njega prigovor, kao da iz njegove argumentacije slijedi, da je kršćanstvo prirodna religija, dok su mu zakoni isti kao i zakoni prirode. Isto vrijedi za Ollé-Lapruné-a¹ pogotovu za Newmana, Deschamps, Demau-a i dr.

Svi ovi smatraju psihološku metodu onim, što doista i jest: pripravom za objektivnu i tradicionalnu, akomodiranjem prilikama vremena, taktikom u naše doba nužnom. A nikako joj ne daju apsolutne vrijednosti, kao da bi ona mogla direktno i bez spoljašnjih tradicionalnih kriterija dokazati natprirodnu istinu katoličke vjere. Oni ne tvrde, da čovjek nosi u sebi imperativnu nuždu „natprirodnoga“. „Natprirodno“ ostaje ono, što je.² Ali ne smije se zaboraviti, nego valja jasno istaknuti, kako analiza duše očituje, da je revelacija moralno potrebna i zato, da čovjek sigurno upozna i prirodnu religiju.

Tu su tezu imali već i stari dobri kompediji fundamentalke. Hurter veli na pr.:³ „Ad cognoscendas omnes ordinis moralis veritates aliquot Dei adiutorium divinaque revelatio necessaria est humano generi“. A i Vaticanum⁴ kaže: „Huic divinae revelationi tribuendum quidem est, ut ea, quae in rebus divinis humanae rationi per se impervia non sunt,

¹ Lahousse: L' apologétique p. 48.

² Kad bi bilo „natprirodno“ apsolutno nužno čovjeku, onda bi ono bilo nužni zahtjev prirode; dakle bi bilo prirodno.

³ Compend. l. n. 14. Thesis III.

⁴ Sess. 3. c. 2.

31. Je li psihološka metoda dopuštena sa stajališta dogmatičkoga?

M

in praesenti quoque generis humani conditione ab omnibus expedite, firma certitudine et nullo admixto errore cognosci possint“.

Većina dakle do jako spominjanih apologeta priznaje jednako, što dalje veli koncil: „Non hac tamen de causa revelatio absolute necessaria dicenda est, sed quia Deus ex infinita bonitate sua ordinavit hominem ad finem supernaturalem, ad participanda scilicet bona divina, quae humanae mentis intelligentiam omnino superant“. Sam kardinal Deschamps izlaže tako svoje mišljenje, kad su ga bili krivo shvatili, kao da on zabacuje staru metodu i konfundira natprirodno s prirodnim.¹ Baš zato, da tu razliku očito iznese, prihvaća Brugère distinkciju Suareza i i Ripaldu: „supernaturale late sumptum“ i „proprie, stricte supernaturale“.² Natprirodno u širem značenju te riječi jest po tom ona pomoć Božja, koja se čovjeku daje mimo prirodni red, da postigne neki prirodni cilj. Strogo natprirodno (ne samo s obzirom na način, kojim se daje, nego i s obzirom na samu stvar) zove se onaj cilj i ona pomoć k tome cilju, koji biti svojom nadilazi prirodu i sve njezine moći.³ Kad čovjek ne može — veli sad Brugère — odgovoriti na probleme, koje mu zadaje priroda, kad nađe u sebi zagonetki i antinomija, vapi on za višom natprirodnom pomoći, da mu se ti životni problemi odgonetnu. Čovjek dakle traži ili nosi u sebi zahtjev na „natprirodno“: „postule un surcroit, postule le surnaturel“. Ali to „natprirodno“ nije natprirodno u strogom i pravom značenju te riječi, jer ne nadvisuje prirodu,

¹ Lahousse: I. c. p. 39.

² Revue pratique d' Apolog. I. c. 422.

³ Tako i Hurter (Compendium II. n. 360.): Dividitur supernaturale b. in supernaturale secundum substantiam seu entitatem, et supernaturale secundum modum, quod continetur bono quidem naturali, sed quod modo confertur, qui excedit vires et exigentiam naturae, ut sanitas miraculose restituta.

već samo s obzirom na način, kojim se daje. No ni to „natprirodno“ nije apsolutno, nego samo moralno nužno.

Ne tvrde dakle ovi apologeti, da je „strogo natprirodno“ nužni zahtjev čovjeka. Konzequentno slijedi, da niti idu za tim, niti mogu ići, da na osnovu duševnih potreba strogo dokažu potrebu, odnosno istinu kršćanstva. Oni ne konfundiraju natprirodno kršćanstvo s prirodnim potrebama, red svrhunaravni s redom naravnim. Ne otimaju dakle kršćanstvu karakter njegov natprirodni.

„Nema u duši — veli Brugère¹ — nužnoga zahtjeva na strogo natprirodno, ali opet ima neka težnja (želja, molba), na natprirodno u širem značenju („un appel vers le surnaturel large“) te riječi. No ovo je disponira, da veselo primi i strogo natprirodno. Kad se dakle duši predoči činjenica kršćanstva, konkretna realizacija strogo natprirodnoga, duša se ne čudi, jer je već po prirodi kršćanska (anima naturaliter christiana — Tertulijan), jer je već prije bilo u njoj tragova natprirodnoga.“

32. Brugère drži, a tako i Gratry i de Broglie, 32. U čovjeka nevjerojatnim, da Bog ne bi u dušu stvorenu za ima neka prirodna težnja na natprirodno, usadio i nekih predispozicija i aspiracija.

Ta misao nije nova. Schmid² izlaže u vrlo dubokoj i temeljitoj raspravi (str. 176.—223.), kako je od Klementa Aleksandrijskog do Ch. Denis-a³ uvijek bilo, i to znamenitih zagovornika misli, da se u dnu ljudske duše krije neka podobnost za natprirodno i neko čeznuće za njim. Poznata je ona sv. Augustina: Fecisti nos ad te et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te.⁴ Ta je misao bila osnov mistike

¹ I. c. 423.

² Dr. A. v. Schmid: „Apologetik als spekulative Grundlegung d. Theologie. Freiburg 1900.“

³ Denis: Esquisse d' une Apologie philosophique du Christianisme. Paris 1898.

⁴ Confess. I. c. 1.

srednjega vijeka. Prvi joj je jači impuls dao sv. Bernardo, a osobito je razvio sv. Bonaventura.

Stvorenja su, veli sv. Augustin dobila od Boga moći i osobinâ (*rationes seminales*), da svako djeluje prema svojoj prirodi po stalnim prirodnim zakonima. Ipak, Bog može sa stvorenjima učiniti još i drugo što povrh onoga, za što su dobila po prirodnom redu moći i osobinâ. Stvorenja dakle imaju u prirodi svojoj i tu osobinu, da se pokore volji Božjoj. Tu osobinu stvorenja zove andeoski učitelj po sv. Augustinu: *potentia oobedientialis*, *potentia obedientiae*¹ = moć pokornosti. Kad Bog ushtije može ih on svojom slobodnom voljom uzdići na stanje i djelovanje, za koje su po samim svojim prirodnim silama sasvim nemoćna. Po Božjoj dakle moći (volji) može čovjek težiti na natprirodno. — Ali, kaže sv. Toma, stvorenja čeznu i po prirodi svojoj za dobrim, kao za svojim ciljem (*appetitus naturalis*). I to ne samo besvjesno (*appetitus innatus*), nego i aktualno (*appetitus elicitus*). Ovo se očituje u djelovanju prirodnih moći duše, kao čežnja razumna i slobodna: *Appetitus elicitus*, *sensitivus*, *rationalis*, *voluntarius*. Čovjek može na sve ove načine čeznuti ne samo za prirodnim dobrom, nego za najsavršenijim ciljem uopće. To mu je prirodno. No nije mu dano, u čem baš jest to „najsavršenije“: da li u ćutilnom uživanju ili znanosti ili kreposti ili u čem drugom.

Ako čovjek iz učinaka upozna Boga kao prvi uzrok, roditi će se i ostat će u njem prirodna čežnja, da taj prvi uzrok upozna i to što bolje i savršenije.

¹ *Agens primum . . . potest quamlibet creaturam reducere in actum aliquem altiozem actu, in quem reducitur peragens naturale; et haec (potentia) consuevit vocari potentia obedientiae s. Thomas p. 3. q. 11. a 1. Cit. Hurter: Compend. II. n. 361. Isp. Dr. A. Bauer: „Religija naravna i svrhunaravna.“ Katolički List 1903, str. 160.*

Ova prirodna težnja čovjeka za Bogom nije još za nj spasonosna ni zaslužna (*nec opus salutare nec meritorium*).¹

Može li čovjek prirodnim razumnim težnjem (*appetitus elicitus*) težiti za natprirodnim gledanjem Boga? „Gledati Boga“ znači upoznati Boga u njegovoj biti. Za to je ljudska priroda po sebi i i u sebi nemoćna. To će reći, čovjek nije podoban da iz sebe djeluje i izvede natprirodno, takova želja nadilazi sve prirodne sile i vlastitosti. Takova je težnja, vele skolastici, neuspješna (*inefficax — unwirksames Streben*). Nije ta čežnja ni apsolutna. A ne može ni biti baš zato, jer nije u moći, a ni u jasnom pojmu ljudske duše. Bit će dakle samo uvjetna: ako Bog hoće, ako je Bog doista baš taj cilj odredio (*conditionalis appetitus — bedingungsweises Streben*). — Po samoj prirodi svojoj nije čovjek određen na to da „gleda Boga.“ — U tom smislu uče teolozi, da u čovjeka nema prirodne težnje (*appetitus naturalis innatus*) za gledanjem Boga.

Ne veli dakle Toma, da je nužni postulat ljudske prirode „strogo natprirodno“ (gledanje Boga — *visio beatifica*). To su istina htjeli izvesti iz njegovih principa Bajani, Janzenijevci, Paskal i dr. Ali bi to slijedilo

¹ 1, 2. q. 3, a. 8. Isp. Schmid l. c. 183. Prirodno teženje (*inclinatio, appetitus naturalis, innatus*) zovu skolastici ono teženje bića, koje pretječe svaku spoznaju, koje je biću prirodno, i ide za prirodnom njegovom svrhom. Ako teženje ide za određenim, spoznanim dobrom, zovu ga *appetitus elicitus*. Ako je spoznaja dobra, za kojim biće teži, samo oćutna, zove se teženje *appetitus elicitus sensitivus, animalis*, oćutno teženje; ako li je spoznaja razumna, zove se *appetitus elicitus intellectualis* ili *voluntarius*, dakle razumno ili slobodno htijenje. — Sve ove vrste teženja zovemo prirodno aktualno teženje za razliku od natprirodnoga, koje u čovjeku nastaje pod natprirodnim utjecajem milosti Božje. — Čovjek dakle može težiti za Bogom, najsavršenijim spoznanim dobrom, kao za svrhom svojom u redu prirodnom. Isp. Dr. A. Bauer: l. c. str. 178.

samo u onom događaju, kad ne bi bilo moguće nikakovo drugo stanje čovjeka osim natprirodnoga. No objava nas uči, da je moguće i da doista ima (n. pr. za djecu bez krsta) status pure naturalis. U tom stanju može čovjek uživati prirodno blaženstvo, stigao je dakle prirodni cilj. No ako čovjek može stići neki prirodni cilj, prirodno blaženstvo, „najsavršenije“, onda jamačno ne zahtijeva njegova priroda bezuvjetno i uspješno natprirodni cilj, dakle ne će biti ni protivurjeđe u prirodi, ako taj natprirodni cilj ne stigne, niti će zato biti potpuno nesretan.¹

No ipak teži čovjek nekako na natprirodno, kad želi po mogućnosti najsavršenije upoznati Boga (appetitus naturalis elicitus). Čovjek naime podoban je svojim umom segnuti tako daleko, kako daleko seže i pojam bića i pojam dobrote. Na osnovu prirodne težnje za dobrotom uopće (appetitus naturalis innatus) može čovjek i razumnim težnjem (appetitus naturalis elicitus) težiti za svakim dobrom, koje je spoznao. Dakle i za Bogom, kojega je na osnovi prirodnih učinaka upoznao kao dobro. Spoznaja hoće da bude što savršenija, čovjek dakle teži i na to, da najsavršenije upozna Boga t. j. da ga upozna u njegovoj biti. — Može dakle u nama nastati i prirodna želja, da bismo spoznali — gledali — samu bit Božju. No čovjek zna, da to nadmašuje njegovu prirodu, zato ta težnja ostaje uvjetna i neuspješna. — Istom iza objave, kad sazna, da ga je Bog doista odredio za taj cilj po svojoj beskrajnoj milosti, teži čovjek za tim „gledanjem Boga“ željom apsolutnom i uspješnom: onda mora ostati nesretan, ako je ne poluči. Ali ta je težnja čisto natprirodna. (Isp. Dr. A. Bauer l. c. str. 179.).

¹ Tu je govor o čistoj prirodi i o njezinim osobinama bez ikakova obzira na objavu Božju. Iza objave Božje dakako da je stvar sasvim drugojačija. Danas nema više „status pure naturalis“, nego samo status naturae reparatae.

Sv. Toma dakle razlikuje trovrstu težnju na „natprirodno“: a) prirodnu besvjesnu, b) prirodnu aktualnu i c) natprirodnu aktualnu. Tako naučaju i sv. Bonaventura i Duns Scotus.¹

Kasniji skolastici i mistici razdijelili su se u tri tabora: 1. jedni su pristali za svojim velikim učiteljima i prihvatili one sve tri težnje. Amo idu: Skolastici uopće, a od Tomista: Soto, Valentia, Bellarmine; 2. drugi su tomisti napustili „prirodnu težnju“, ali su pridržali b) i c): prirodnu aktualnu i natprirodnu aktualnu. Tu se spominju: Ferrara, Cajetan, Suarez, de Ripalda i dr. Napokon 3. od znamenitijih zabacuje Gabrijel Vasquez a) i b), dakle svaku prirodnu težnju i dopušta samo natprirodnu, jer, kaže, Bog daje uvijek milosti, da ovakovu natprirodnu aktualnu težnju uzbudiš.² Istim su pravcima pošli i moderni bogoslovi: Za (a) prirodnu dvovrstu i natprirodnu težnju vojuju n. pr. Schmid, Scheeben, Kleutgen; za (b) prirodnu (ali ne i za prirodnu) i natprirodnu: Schätzler, Vacant, Kranich, Sestili; samo za (c) natprirodnu riješio se Gundisalv Feldner.³

Najznamenitiji su se dakle bogoslovi i prošlosti i sadašnjosti riješili pristati za mišlju, da čovjek nosi u sebi neku aktualnu težnju na natprirodno. Ali je ta težnja uvjetna, a nipošto djelotvorna ili uspješna. Nije natprirodno u čovjeku kao u svojoj klici (virtus seminalis), te bi se moglo s vremenom iz njega ruzviti; niti je tako u čovjeku, da bi se čovjek s vremenom mogao natprirodnomu dovinuti (causa efficiens ili kao da je debitum meriti); niti je tako u ljudskoj prirodi, kao da ga je Bog dužan čovjeku dati (debitum naturae).

¹ Schmid 185.

² Schmid l. c. 187, 188, 191.

³ Schmid l. c. 195—200. Po onom, kako Lahousse S. I. pobija Laberthonnière-a (isp. L'apologetique l. c. 62 sq.) čini se, da je i ovaj znameniti apologet, koji tako prati moderni razvoj ove znanosti, pristao i u tom punktu za tradicijama svojih prethodnika.

I zbilja, ako čovjek onako pravo uzme, nije jasno, zašto ne bi čovjek nosio takove težnje u svom srcu. Nije to Boga nedostojno, ako je čovjeka za natprirodno stvorio, a nije čovjeka nedostojno, kao i sve druge moći, koje je od Boga primio.

H.S. 321 } U drugu ruku čovjek teži po prirodi svojoj na umom spoznano dobro. Ako je dakle upoznao Boga i dobio neki pojam o natprirodnom, kako mu se ne bi i nehotice, a kamoli iza razmišljanja (elicitus appetitus) uzbudila čežnja na to svakako nepojatno savršeno dobro!

Iskustvena je činjenica, da natprirodno (kršćanstvo) zaista godi i zadovoljava ljudsku dušu. Dokaz je tomu, što se na tisuće neiskvarenih i prostodušnih neznabožaca obraća i krsti, jedva što im je jezgra kršćanstva izložena. Mora dakle, da čovjek nosi nešto u svojoj duši, što onako požudno upija natprirodno, kao okorjela zemlja što upija ljetnu kišu. Da nema u čovjeka one čežnje, vapaja i očekivanja, bio bi indiferentan na glas o natprirodnom, kako je more indiferentno spram u nj bačene soli.

Nije na odmet ni ta historička činjenica, da su ne samo stari filozofi (Sokrat, Plato i dr.) nego gotovo sve poznatije religije ili očekivale utjehu od natprirodne objave ili svoje sisteme gradile na nekoj tobožnjoj objavi. Kad bi ljudskoj duši bilo natprirodno sasvim tuđe, ne bi lažne objave n. p. Muhameda, Budhe, Zoroastra, spiritista itd. mogle naći toliko odziva.

Napokon možemo to izvesti i odatle, što je faktički naše sadašnje stanje status naturae lapsae ili status naturae reparatae. Potomstvo koje pale dinastije teži vazda natrag na prijestol (n. p. Bonapartovci u Francuskoj). Ako je pak Bog u svojoj providnosti odredio, da se koji potomak doista i vrati, bit će ta težnja kao nagon, koji će se besvjesno javiti kod prvog podražaja kao n. p.

i nagon uzdržanja vrste (rasploda). Čim dakle bogoslov dopušta, da je Bog čovjeka odredio za život vječni i iza pada, mora dopustiti i to, da u čovjeku klije težnja na natprirodno, ako je možda inače i ne bi imao. H.S. 324

33. Sad se pita: može li čovjek na osnovu 33. Dakle vri- ove unutrašnje, mističke težnje, dakle na osnovu jede unu- unutrašnjega iskustva, upoznati, bila na koji način trašnji krite- da li je neka religija doista natprirodna, božanska? riji, samo ne Drugim riječima, pita se, ima li i vrijede li što god ekskluzivno. t. zv. unutrašnji, pozitivni kriteriji, na kojima bazira kako smo vidjeli, moderni pravac apologetike?

Na osnovu ovoga, što smo malo prije kazali,¹ bit će očito odgovor jestan. Čovjek ima prirodnu aktualnu težnju na natprirodno. Ne će mu dakle biti najednako, da li se ova težnja ispunjava ili ne. Ako dakle neka religija potpuno zadovoljava ljudsku dušu tako, da to čovjek u dubini svoje duše baš i čuti, mora da je to iskustvo barem donekle, u nekom stupnju znak, da je njegovoj čežnji za natprirodnim udovoljeno, dakle da je i religija, koja je udovoljila, doista natprirodna, božanska, istinita. H.S. 322

Ako dakle kršćanstvo zadovoljava ljudsku želju za istinom, za mirom, za dobrim; ako zadovoljava više težnje čovjeka, i odgoneće zagonetke i antinomije života; ako čovjeka diže i daje životu vrijednost; ako nosi utjehu, volju za život i plemeniti rad: jamačno ćemo smjeti zaključiti, da to kršćanstvo može potjecati jedino od izvora istine, dobra, sreće, dakle od Boga. H.S. 320

I sam je Krist priznao vrijednost ovakovoga zaključivanja. „Ako tko bude htio tvoriti njegovu volju — veli On² — upoznat će po nauci, je li ona od Boga, ili ja sam od sebe govorim.“

Najbolji je argumenat, koji se doima srca. Ovo poređenje ljudskih težnja, osobina i prava s evan- H.S. 164

¹ Točka 32.

² Iv. 7, 17.

deljem može se dojmiti i najkrućeg nevjernika. Zašto dakle da se ne upotrijebi?

Svaki dan možemo čuti od sirote, potištenog, nesretnika, kako mu je vjera jedina utjeha. Sadržaj dakle vjere djeluje na njegovu dušu. Zato on vjeruje, zato on ne bi nipošto odustao od vjere. Zapravo dakle u praksi odlučuju subjektivni razlozi.

HS. 164
HS. 169
HS. 314
Vjera je djelo lično, individualno, slobodno. Što će koga ganuti teško je reći. Newmanu privede u crkvu povjest dōgmâ; Manninga spoznaja, od kolike je moći i nužde katolička hierarhija; Chateaubrianda veličina i duhovna ljepota liturgije; de Maistre-a ono božansko i nadljudsko u crkvenoj povjesti; Brunetiëra poredenje crkvene nauke s protivničkom literaturom; Bourget-a problem boli; Heckera demokratizam kršćanstva i t. d. Redovno se dakle vjeruje iz unutrašnjih razloga, iz onih, o kojima reče Paskal, da su drugi nego li razlozi razuma. Stvoriti ovakovu dispoziciju srca, da čovjek bude onda pristupačan razlozima uma, zadaća je unutrašnjih kriterija. Zašto dakle, da ih ne bismo upotrijebili?

Sv. oci ih i kako iscrpljivo izlažu. Već prva apologija, poslanica Diognetu, riše zanosnim poetskim stilom prednosti kršćanstva pred židovstvom i neznabožachtvom.¹ Sv. Atanazij u prvoj spekulativnoj apologetici „Oratio adversus gentes“ i „Oratio de incarnatione verbi“, iznosi ideju spasenja i pokazuje, kako je ta božanska misao (kršćanstvo) u skladu sa bijednom ljudskom prirodom.² Sv. Augustin (De civitate Dei) pokazuje na osnovu sadržaja i povjesti poganstva i kršćanstva, kako je ono ništetno, a ovo božansko.³ Što je dobro u poganstvu da se nalazi i u kršćanstvu, ali u uzvišenoj formi i mjeri

¹ Brück: Lehrbuch d. Kirchengeschichte str. 75. Mainz 1888.

² Schmid: l. c. str. 25.

³ Schmid: str. 26.

(n. pr. nauke Platonove). Posljednji i najbolji patriistički apologet Teodoret iz Cira, gotovo je sasvim moderan, kao da piše za naše prilike. On u svojoj „Terapeutici neznabožackih bolesti“ (*Ἑλληνικῶν θεραπευτικῆ παθημάτων*) postupa pravom psihološkom metodom. Iznajprije pokazuje on bijedno stanje poganstva religije, da poganina od nje odvraća; zatim ističe, kako se dobra zrnca poganstva nalaze u savršenijoj formi u kršćanstvu, da poganina na kršćanstvo upozori i k njemu privuče; kad se ovako rodila želja za čistom istinom, crta on živim bojama uzvišenost i ljepotu kršćanstva, da čitaoca osvoji i zanese; a napokon mu istinu kršćanstva dokazuje spoljašnjim razlozima.¹

Kako su skolastici i mistici priznavali vrijednost unutrašnjim kriterijama, slijedi već odatle, što su princip o težnji na natprirodno onako živo uzeli u obranu. Uostalom baš je zadaća mističke teologije bila, da idealne, nadoćutne istine, osobito Boga, upozna na osnovu unutrašnjega gledanja i vjerskoga iskustva. Petar de la Cavaleria pisao je još 1450. g. protiv Židova i Saracena popularnu apologiju s osobitim obzirom na unutrašnje kriterije.²

Zašto dakle ne bi i danas mogla apologetika poći ovim pravcem? I nužno je da pode. To istu prilike vremena, to je potrebno radi modernih nevjernika, to je nužno, jer se mnogi moderni spoljašnjih kriterija žapaju. Sve smo to već prije izložili.

Ipak, uvijek treba da ima na umu moderni apologet: 1. da ovi unutrašnji kriteriji ne dokazuju istinitosti, nego samo vjerojatnost kršćanske objave; da su subjektivni i relativni, te se mogu lako i zlo upotrijebiti, a svak ih može i na svoju religiju nategnuti (n. pr. protestanti, pseudomistici); da nijesu

¹ Isp. Schulte: „Theodoret von Cyrus als Apologet.“ Wien 1904. Recenz. u. Theologische Revue V. 5. 1906. str. 146.

² Isp. Schill: Theol. Principienlehre str. 19.

sigurni, a samo inteligentnijim pristupačni; i zato 2. da se nikako ne smiju zbaciti ili prezreti spolašniji kriteriji i metafizički dokazi; ovi su jedini objektivni i izvjesni i svakomu na dohvat; apologet bi dakle zbacivši ove 3. nužno zapao u kantizam ili pseudomisticizam ili fideizam; a onda 4. pretjeravajući postulate ljudske prirode zbrkao red prirodni i natprirodni i zapao u racionalizam.¹

34. Neke zabluge u psihološkoj metodi.

34. Psihološka je dakle metoda dobra u svojoj jezgri. Što više, u naše doba, koje stavlja toliku znamenitost na unutrašnje iskustvo, svakako je nužna, da pripravi osobito nevjernike i uvede ih pred portal katoličke crkve.

Mnogi su ipak ekscesivno pretjerali njezinu vrijednost, i zašli stramputice. Nijesu imali na oku netom spomenuta četiri uvjeta. Već Paskal zabacuje pod utjecajem kantizma metafizičke dokaze za egzistenciju Božju.² — Uzato se nije mogao oteti janzenizmu, te je svoj dokaz konstruirao tako, kao da je postulat prirode na „natprirodno“ apsolutan i djelotvoran. Nije dakle uzeo na oko, da je moguć i status naturae purae. Napokon je postavio i dilemu: „što je nama korisnije, vjerovati u egzistenciju Božju ili nevjеровати,“³ a ta dilema vodi u čisti fideizam.

Vrlo zaslužni Msgr. Bougaud tako se zanio za psihološkom metodom, da je tradicionalnu nazvao ne samo nepodesnom (peu propre), nego i vrlo nepotpunom (très incomplète).⁴ Harmonija kršćanstva i ljudske prirode je njemu tolika, da se dogme i misteriji nalaze u ljudskom srcu (l'homme n'a qu'à descendre dans son propre coeur). Oni su najviši zanos moje duše, mojih potreba, težnja, želja, koje

¹ Isp. točka 24. i 25.

² E. Jannssens l. c. 443.

³ Jannssens l. c. 445.

⁴ Isp. Le christianisme et les temps presents l. p. 32. 35. Paris 1891.

se dižu u beskrajnost. — Ako je tako, onda kršćanstvo prestaje biti natprirodno, jer je prosto izljev zanosne i velike ljudske duše. Misterija prestaju, natprirodni cilj i milosti — sve su to nužne potrebe čovjeka. To je već čisti racionalizam. — I sa koncilom vatikanskim se kosi Bougaud, kad onako slabo cijeni tradicionalnu apologetiku. Ta koncil veli o čudesima i proroštvima: „signa sunt certissima et omnium intelligentiae accomodata.“¹

Još je Bougaud zašao i u misticizam ili supranaturalizam ili transcendentalizam,² kad je rad tajanstvenošću kršćanstva osvojiti nevjerna srca. Treba istina dati volji i srcu određeno mjesto, ali opet pusta retorika, estetika i moralizovanje nijesu dosta, ako nijesi zadovoljio razum i umnim razlozima stvorio jako tlo za voluntarističke izljeve.

Najglasovitiji je danas zagovornik metode imanencije, filozof Maurice Blondel.³ Iznajprije zabacuje Blondel sve dojakošnje tradicionalne metode: i prirodoslovnu i historičku, pogotovu tradicionalnu metafizičku. Sve to ne vrijedi ništa. Danas vrijede Kantovi principi. Valjani su i na nje se treba obazreti. Centrum ljudskoga života je djelovanje (l'action). Ono ide za tim, da u čovjeka obistini ideal čovjeka.

Ako dakle to unutrašnje djelovanje analiziraš, otkrit ćeš uvjete i zahtjeve, na koje čovjek teži, sreću, za kojom ide. Tom psihološkom analizom stupio si na tlo modernoga mišljenja i najmoderniji mora da te sasluša. Ovo dakle polje treba da apologetika iscrpe. Modernoj je filozofiji osnov ima-

¹ Sess. 3. cap. 3. de fide. Isp. Lahousse: L'apologetique l. c. p. 45.

² Isp. 29. γ.

³ Njegova znamenita djela: „L' action“ i „Lettre sur les exigences de la pensée contemporaine en matière apologetique et sur la méthode de la philosophie dans l'étude du problème religieux. Voir „Annales de philosophie chrétienne, Tome XXXIII et Tome XXXIV. Cit. Lahousse l. c. p. 54. sq. Pesch l. c. 108, Schanz: Über neue Versuche p. 120.

nencija. Filozofija imanencije je ovo: Čovjek je autonoman i autohton; istina je za nj samo ono, što on sam iz sebe iznese. Ako hoćeš pravo upoznati čovjeka, zađi u njegovu dušu i analiziraj. Niti dodaji, što unutra ne nađeš, niti što vadi, što unutra nijesi našao. Zapravo čovjek ne prima u sebe ništa spolja, osim ako u njemu već i jest na neki način u klici. Ni historičke činjenice kršćanstva, ni tradicionalna pouka, ni dužnosti, koje nam kaže, uopće sve što znamo o kršćanskoj objavi, sve to ne koristi ništa, ne može u nas, ne možemo ih prihvatiti, ako nijesu na neki način već u nama, ako nema u nama podloge, kojoj su ove spoljašnje pojave samo nastavak.

Katoliku je nasuprot kršćanstvo natprirodno. Ono se ne može iz čovjeka razviti, jer nadilazi njegove moći. Kako ćemo dakle ukloniti ovo protivurjeđe, kako modernomu pokazati potrebu kršćanstva?

Zagledajmo na osnovu imanencije u ljudsku dušu. Savjest nam veli, što čovjek treba da radi, ako hoće, da ga njegovo djelovanje usavrši, a samosvijest nam opet kaže, kako smo sami po sebi nemoćni, da stignemo željeni cilj. Čovjek čuti imperativnu potrebu, da ga više biće pomogne i spasi. To će biti, ako mu pruži onaj dometak, koji njegovoj prirodi treba. Tako filozofija imanencije pokazuje potrebu transcendencije. Mi ne možemo izbjeći pitanju o našem posljednjem cilju. Što mi više napredujemo, to više čutimo, kako sami sebi nijesmo dosta. Tako nas vlastita autonomija goni na to, da zahtijevamo heteronomiju. Naše srce teži i zahtijeva Boga. Kušajmo ispunjati zahtjeve savjesti i života, djelujmo, i vidjet ćemo, da ne možemo biti bez Boga i njegove milosti. Ovaj zahtjev duše rodio je sve vrste praznovjerja od fetišizma do monizma i lažnoga obožavanja umjetnosti, domovine, čovječanstva. Sve te zablude dokazuju, da čovjek treba Boga. Zato ili on sam sebe proglašuje bogom bez Boga ili

protiv Boga; ili hoće postati bogom kroz Boga ili s Bogom.

Sami po sebi nijesmo mi podobni izbjeći moralnoj propasti. Zato teži ciela naša priroda na ono, što nam kršćanstvo pruža. Naše potrebe susreću se s kršćanstvom kao sa starim znancem i nužnim prijateljem.

Tako pokazuje analiza našega djelovanja potrebu Boga i njegove milosti. Tako nas filozofija pripravlja i dokazuje nuždu i istinitost kršćanstva, jer jedino kršćanstvo našim potrebama zadovoljava. Tako uviđamo potrebu natprirodnoga, i eto nas pred portalom kršćanstva.

Mnogo imade u Blondela zlatne istine. Ali principi su očito nevaljali. Čovjek nije apsolutno autonoman, nego zavisan ne samo o Bogu, nego o čitavom miljeu, u kojem se kreće. — Tko tu autonomiju ekscesivno uzvisuje, poriče istom Bogu pravo utjecati na čovjeka. Zar Bog ne može čovjeku ništa saopćiti ili propisati, što već ne izlazi iz ljudske prirode? — Ako je tako, onda „natprirodno“ u strogom znamenovanju te riječi ne egzistira. Čudo prestaje.¹

Bog mora nužno ispuniti ljudske zahtjeve, jer su to zahtjevi njegove prirode (Baj, Quesnel, Pistoja!). Ista „milost“ nije više natprirodna, jer je nužna.

Metoda dakle imanencije shvaćena u ovom znamenovanju, očito je čisto racionalistička. Ali se mnoge misli dadu vrlo korisno upotrijebiti, kako smo vidjeli, da čini Demau i dr.²

Još bismo mogli spomenuti engleskog državnika i filozofa Artura Balfour i francuskog akademičara F. Brunnetière-a. Ovaj je znamenito Balfourovo djelo preveo u francuski, uvodom popratio

¹ Blondel i veli: „Il n' y a sans doute, si l'on va au fond des choses, rien de plus dans le miracle, que dans le moindre de faits ordinaires“ Lahousse p. 58.

² Isp. točka 30.

i u glavnom pristao za njim.¹ Dvovrsne su naše spoznaje, veli Balfour: racionalne i iracionalne. Racionalne stječemo iskustvom i umovanjem. Iracionalne nameće nam autoritet (čovjek, društvo, uzgoj, navike itd.). Većina naših spoznaja potječe od autoriteta. Mi ih prihvaćamo ma se i protivile razumu. A prihvaćamo ih, jer su nam nužne za život. I kršćanstvo spada u vrstu iracionalnih spoznaja. Ali iskustvo uči, da ono jedino zadovoljava potrebe čovjeka. Što više, one su nužnije negoli istine reda fizičkoga. Bez kršćanstva ne da se protumačiti svijet i njegove zagonetke. Vjera i znanost ne mogu sebi protusloviti. Znanost je uopće bankrotirala.

Očito je neistinit princip Balfourov, da je znanosti vjera iracionalna. Mi primamo nešto kao istinu, istom kako smo uvidjeli, da je tako. Znanost se osniva ne na autoritetu nego na principima, koje dokazuje druga znanost. Vjera nije iracionalna, nego supraracionalna. Ako je kršćanstvo nužno, onda je prirodno. Ako je samo autoritet baza vjerovanja, onda je vjera slijepa, pusta navika i plod uzgoja.²

Brunnetière je uostalom pisao i drugih djela, koja bi mogla biti osnov vrsne katoličke apologetike. Tako n. pr. njegovi „Aktualni razlozi vjerovanja“³ hoće da pokažu, kako mi trebamo intervenciju natprirodnoga, promatramo li čovjeka filozofski, moralno ili socijalno, kritički ili historički (p. 21.). On se izjavljuje ovdje otvorenim i uvjerenim katolikom („ce que je crois, non ce que je suppose ou ce que je imagine, et non ce que je sais ou ce que je comprends, mais ce que je crois . . . allez le demander à Rome!“ p. 57.), koji samo izbija razloge, koji ga nukaju, da se pokloni misterijima katoličke vjere („Tout ce que je puis donc faire devant le mystère . . . c' est

¹ Les bases de la Croyance, Paris Montgredien et Cie.

² Isp. Lahousse: De vera religione 284 sq.

³ „Les raisons actuelles de croire. Paris 1902. Bloud.

d'expliquer les raisons que j' ai de m'incliner p. 59.“). Izrađivao je on i formalnu modernu apologiju,¹ o kojoj se strogi Lahousse S. J.² vrlo pohvalno izjavljuje i s velikim pouzdanjem očekuje drugu i treću etapu njezinu. U štampanom prvom svesku veli Brunnetière u jezgri ovo: moral je nuždan; bez vjere je nemoguć; njemu potrebna vjera nije dosta da bude „prirodna“ ili „individualna“ nego „socijalna i natprirodna“; takovom se u povijesti pokazala vjera katolička. Ali, dodaje Brunnetière, to ne dokazuje ni transcendentnost ni božanstvo katolicizma. To je samo staza k vjeri (chemins de la croyance). Zato će on u drugoj svesci odbiti poteškoće, koje su na putu k vjeri i dokazati autentičnost evanđelja i revelacije (druga etapa) dokazati transcendentnost i božanstvo kršćanstva.³

Vrlo je srodan Brunnetièreu poljski katolički naučnjak, prof. univ. u Krakovu, Dr. Marijan Zdzienhowski. Odan vjeri i sv. Stolici bilježi u svom djelu „Pestis perniciosissima“⁴ mnogu zrelu misao, koju bi vrlo korisno mogao upotrijebiti katolički apologet. Obara se na one, koji staroj metodi hoće da pripisu neku matematičku silu⁵; zauzima se za egzemplarnu apologetiku (7); ističe znamenitost psihološke moralne (socijalne) metode za naše doba (64); akcentuira, kako je bitna zadaća apologetike privesti k vjeri i crkvi sadašnji nevjerni svijet (63). To da se naprije može postići: a) ako se prihvate istinski elementi u modernoj filozofiji izlučivši zablude (63), kako to zagovara A. Ehrhard u svom znamenitom djelu: „Der Katholizismus u.

¹ „Sur les chemins de la Croyance: Première étape: De l' utilisation du Positivisme. Paris: Perrin.

² L' apologetique p. 79.

³ Nije nam za sada još poznato, kako je i je li uopće plemeniti Brunnetière dovršio prije prerane svoje smrti ovu apologiju.

⁴ Njem. preveo H. Glück. Wien 1905.

⁵ Str. 9. l. c. „Pestis perniciosissima“.

W. L. Horn 1902
str. 174

das XX. Jahrhundert“, i b) ako katoličku teologiju i filozofiju bude prožela i vodila ljubav, snošljivost, fini ton, susretljivost itd., kako to toplo preporuča Msgr. G. Bonomeli (38). Znanost i krepost osvaja i najtvrdovratijega i najiskvarenijega muža. — Pogreška je Zdziechowskoga, što je previše zauzet za ideje Kantove (61. 64. i t. d.), i što konsekvantno premalo cijeni metafizičke dokaze tradicionalne apologetike.

35. Prirodno-znanstvena metoda.

35. Moderni su apologeti, kako vidimo, upregli sve sile, da odbiju oštrice, koje je filozofija naperila na katoličku religiju. Subjektivnom psihologijom htio je neprijatelj uzeti tlo natprirodnoj objavi. Pravom, objektivnom psihologijom dokazuju apologeti, kako je duša po prirodi svojoj kršćanska.

I spoljašnje iskustvo, prirodnoznanstvo i povjest, hoće moderni da dignu protiv natprirodne objave. No ni na toj ih poziciji apologeti ne ostavljaju u miru.

Moderno je društvo palo žrtvom Molohu prirodnih znanosti. Gotovo bi se smjelo reći, da je prirodnoznanstveni monizam jedina znanost i jedina religija većine i otmene inteligencije, i poludivljih masa socijalnih demokrata i nihilista, i egoističnih bankara i epikurskih plutokrata. Mora dakle moderni apologet pogledati okom u oko prirodnu znanost, da pokaže, kako je monizam i pozitivizam zabluda a ne istina, loša filozofija (spekulacija) a ne prirodna znanost. On mora da očuva širu publiku od mistifikacije, kao da je prirodna znanost oborila natprirodnu religiju. On mora da pokaže neupućenim slojevima naroda, kako su priroda i objava dvije knjige istim Božjim prstom ispisane, kako dakle između njih ne može da bude suprotivština. On mora da pouči, kako je drugo istina i znanost, a drugo hipoteza i teorija; drugo sv. pismo i dogma, a drugo teološko tumačenje i nagoviještanje pojedinih katoličkih naučenjaka; drugo istina, a drugo odijelo, u koje je bila u razno doba obučena.

Od Boga objavljena istina ne može biti suprotna sigurnim činjenicama (istinama) prirodnih znanosti. To je apologetički aksiom, negativni kriterij, mora dakle da ga apologet obradi sa svim modernim aparatom. Treba da se vidi, kako je kršćanska istina vječno ista, kako joj ne mogu nauditi nikakovi obreti, nikakav napredak tehnike, nikakav novi pogled u prirodu ili ljudski život. Što više, baš taj golemi napredak u svim granama ljudskoga znanja pomaže, da se s pomoću obilatoga gradiva moderne kulture, ne samo deduktivno nego i induktivno, dadu, mnogo otmnije i zanimljivije, konstruirati pozitivni i negativni dokazi osnovnih istina vjere uopće i katoličke napose.¹ Apologet mora da pokaže, kako prigovori protiv katoličke religije tobože iz prirodnih znanosti nijesu zapravo iz prirode, nego ili: iz primišljaja (supozita) učenjaka, njegova krivog shvaćanja, netačnog konstatiranja, krivog zaključka; ili su opet ne protiv religije nego protiv krivog shvaćanja ili tumačenja ili izlaganja teologa. Apologet mora da pokaže granice vjere i prirode, bogoslovne i prirodne znanosti, istine i hipoteze. Tako će nestati svakog nedorazumka, bit će uklonjene zgrade k vjeri, i naučnjak ili inteligentan čovjek ne će imati razloga, da otpadne od vjere ili da je potanje ne stane proučavati.

Proglasiti, da je znanost „bankrotirala“, kako reče Brunnetière,² ili da „ne vrijedi ništa“, kako tvrdi Balfour (Le Bases de la Croyance), značilo bi izvrnuti se homerskom smijehu. Ovakav paradokson može sebi priuštiti genij imena Brunnetiérova ili Balfourova, ali nipošto katolički apologet. Tko bi pak ozbiljno tako sudio, jamačno bi dokazao, da je zrio samo za nojevu filozofiju ili puževu obranu! Prirodnoznanstvena metoda u apologetici — tako se običaje

¹ Isp. moju studiju: Dogmatika u srednjim školama. Kat. List. 1905. br. 42. i dalje.

² Revue des Deux Mondes. Janvier 1895.

zvati ovaj netom opisani rad apologetični — od izvanredne je znamenitosti. To je jasno svakomu, tko zna, koliki se ugled priznaje experimentalnim znanostima. Apologet treba, da je na visini svoga doba, ako neće, da se zaplete u kućine u tim pitanjima. On mora da ima širok vidik i dobro shvaćanje; mora da zna dobro razlikovati hipotezu od činjenice; mnijenje od istine; treba da ima neko — rekao bih — vizionalno oko, kojim će donekle već unaprijed gledati, koje li će mišljenje prevladati u budućnosti, da ga kasniji obreti i dublja tumačenja ne desoviraju. To se, na žalost, desilo bogoslovima srednjega vijeka, kad su tako usko spleli Bibliju s Aristotelovim i Ptolomejevim mišljenjem o svemiru.¹ Danas je prirodna znanost navrnuta ili u idealistički panteizam, koji prije ili kasnije prelazi u materijalizam, ma da ima evolucionističko obilježje. Kršćanin ne može biti indiferentan, kako znanost shvaća univerzum. Čovjek hoće da ima jedinstven pogled na svijet. Zato je i svaka religija imala neku kozmologiju: i orijentalci i Grci i stari Zakon. Prirodna znanost nije samo eksperimentalna. Ljudski um nužno traži općene poglede, i zato iza eksperimenata dolazi spekulacija. Treba dakle, da se apologetika znade okoristiti napretkom znanosti, to više, što su činjenice ovih znanosti također osnovke i pretpostavke, s kojih ona dokazuje vjerske istine i tumači Bibliju. I sam Leon XIII. u enciklici „Pro-

¹ Krivo bi dakle apologet shvatio svoju zadaću, kad bi mislio, da mu je prva briga nastojati, kako će biti u skladu s modernom prirodnom znanosti. Bila je velika pogriješka skolastike, da se onako tijesno svezala s dnevnim mišljenjem o univerzumu. To je bio razlog, da su držali, da sa Ptolomejevom misli pada i misao sv. pisma. Zato moderni egzegeti i napuštaju konkordističku teoriju tumačenja sv. pisma, da s modom znanosti ne moraju mijenjati i svoja tumačenja. Već Duilhè (l. c. 106.) preporuča idealni konkordizam, a najmoderniji vraćaju se sasvim idealnoj teoriji n. pr. Lagrange, Zapletal i dr. Isp. Revue pratique d'apolog. str. 20. squ.

videntissimus“ 18. XI. 1893. o sv. pismu, toplo preporuča studij prirodnih znanosti, jer su znamenito pomagalo, da se odbiju navale na vjeru.

Svi su ti, a i drugi, momenti doprinijeli, da se moderni apologeti vrlo zanimaju za prirodne znanosti. Bezbrojne su studije i monografije o pojedinim pitanjima biologije, antropologije, kozmologije. Dosta je spomenuti imena Braun (Über Kosmogonie), Pesch (Die grossen Welträtsel), Fleischmann (die Descendenztheorie), Gutberlet (der Mensch; Der mechanische Monismus), Hazert (Antworten der Natur), Ranke (der Mensch), Wassmann (die Entwicklungsllehre), Nyss, Wigand itd. Najznamenitije i najpotpunije prirodnoznanstvene apologije jesu: francuska od Duilhèa de Saint-Projet i njemačka od P. Schanza.

Duilhè¹ proučava spekulativne rezultate empiričkog istraživanja, da pokaže, kako istinski rezultati prirodnih znanosti nijesu protiv theističke filozofije i kršćanstva (str. 29.) Metoda mu je vrlo jednostavna. On izlaže u svakom problemu: 1. što je u vjeri, što u znanosti gotova činjenica, definirana, strogo dokazana istina; 2. što je još neizvjesno, što još treba ispitati, što je još prepušteno slobodnoj raspravi; 3. što je u svakom punktu svakako neistinito, što se protivi zbiljskim činjenicama, crkvenoj nauci, vjeri i znanosti (str. 151.)

Schanz hoće da pobije, kako sam veli,² u prvom dijelu svoje apologije³ glavnoga neprijatelja kršćanstva: monizam. On ga pobija 1. teoretički na spoznajnom polju, pokazujući, kako je kriva supozicija monizma, da se nadčutilne istine, (Bog, sloboda, neumrlost) ne dadu spoznati; 2. prirodnoznanstveno, dokazujući, kako je monizam neznanstven. I to a) jer cijele kozmologije ne možeš pro-

¹ Njemački prijevod s dodacima i uvodom od C. Braiga. Freiburg 1889.

² Ueber neue Versuche st. 70. i 145. i drugdje.

³ Schanz: Apologie de Christentums. I. Gott u. die Natur.

tumačiti bez višeg uzroka, bez osnove i bez cilja; sam monizam ne može umiriti pitanja uma i srca, koji trebaju viši odgovor, negoli ga daje monistički mehanizam; b) jer sam evolucionizam nije dovoljan, da se protumači organski razvoj svemira; i napokon 3. treba odbiti monizam, jer uništava sve ideale, sav moral, sav socialni poredak, sve uvjete dostojnog ljudskog življenja.

Po tom je udesio i sadržaj. Odmah, kako je utvrdio općene pojmove, raspreda on: početak i konac bića (§ 6.), zatim: život (§ 7.), biljka i životinja (§ 8.), životinja i čovjek (§ 9.), cilj i svrha (§ 10.), krepost i plaća (§ 11.) egzistencija i bit Boga (§ 12.), duša (13.), monizam (14.), stvaranje (15. i 16.), sistem svemira (17.), jedinstvo roda ljudskoga (18.), starost njegova (19.) i potop (20.).

Iz svega ovoga jasno je, da t. zv. prirodnoznanstvena metoda nije i zapravo ne može biti neka metoda apologetike. Apologija ili apologetična znanost nužno je treba. Ali graditi formalnu apologetiku nije njom moguće. Ona je samo negativni kriterij, a taj ne može nikad ništa pozitivno dokazati. Neka je kršćanstvo u najboljem skladu s prirodnom znanosti, odatle ne slijedi još nipošto, da je kršćanstvo istinita natprirodna objava. Odbiti prirodnoznanstvene prigovore, ne znači još ni iz daleka: dokazati apsolutnu istinu katoličke vjere. A posse ad esse non valet illatio, rekli su stari peripatetici. I protestantizam i moslemizam i budhizam ne mora da se kosi s prirodnom znanosti, no tko će odatle izvesti, da su to istinite objave Božje!

Ipak je nužno upotrijebiti tu metodu, jer ruši one teške zgrade, koje mnoge inteligente odvraća od natprirodne istine kršćanstva. I ta dakle metoda pripravlja samo put k portalu svetinje.

Dobro dakle opaža Schanz, kad veli, da je Duilhé jamačno jednostrano shvatio svoju zadaću

apologije ograničivši je „jedino“ na stajalište prirodnoznanstva.¹

36. Neprijatelji katoličke vjere nijesu propustili ni povjesti, da je ne bi upotrijebili kao oružje protiv kršćanstva. Bezbrojni su nikli prigovori što protiv starog Zakona, što protiv crkve; koje protiv sv. pisma, koje protiv života i rada crkvenih službenika; sad protiv koje institucije, sad protiv historičkih temelja crkve. Pogotovu su sistematički i gotovo triumfalno stali napadati na kršćanstvo, pošto se osnovala i stala gojiti poredbena znanost religijâ. I ozbiljne argumentacije i volterijanski sarkazam i prostački inzulti čuli se sa svih strana zbog toga, što crkva tobože usurpira sebi monopol Božje objave, a eto nije drugo nego nužni razvoj religiozne svijesti čovječanstva.

36. Historička metoda.

Ipak, kako nijesu mogli u prirodnoznanstvu, tako ne mogu ni u povjesti naći razloga protiv istinitosti kršćanstva. Ali sustavno kritiziranje i čisto naturalističko stajalište, koje su zauzeli, stvorilo je napokon neku racionalističku atmosferu, koja je sprečavala ljudima pristup k natprirodnoj vjeri. Tradicionalni

¹ Über neue Versuche str. 78. No usudio bih se primjetiti, da Duilhé nije mislio to reći onako uopće za apologiju, već da je tim htio označiti samo svoje stajalište i zadatak, koji je on sebi postavio u ovom djelu. I doista na strani 29. veli on ovako: „apologetički studij treba da se danas u prvoj liniji zanima za „prirodne znanosti.“ Riječi „jedino“ dolaze u uklopljenoj rečenici, koja hoće da kaže pravac njegova djela, a ne pravac apologije uopće. U njemačkom prijevodu (francuskog teksta nemam na žalost pri ruci) glasi cijeli odlomak ovako (str. 29.): „die apologetischen Studien müssen heute in erster Linie — wir werden in den nachfolgenden Vorträgen einzig diesen Gesichtspunkt festhalten — auf die Naturwissenschaften eingehen.“ Ch. Pesch (Theolog. Zeitfragen 1. str. 86.) citira ovu uklopljenu rečenicu, kao sasvim nezavisnu ovako: „In den nachfolgenden Vorträgen werden wir einzig diesen Gesichtspunkt festhalten.“ Duilhé nije to tako rekao, niti je riječi „einzig“ potcrtao.

sistem dokazivanja katoličkih vjerskih istina počinjao se sa sudovima aprionima; nasuprot se sva novovjeka znanost razvila na aposterionim premisama, koje su utvrđene pozitivnim metodama.

„Scire est mensurare“ rekao je Kepler.¹ I doista je Bacon proveo revoluciju u znanosti, jer iza njega ni ne vrijedi kao znanost, već što se daje mjeriti, brojkama i očiglednim jamcima dokazati. Iskustvo nije privilegij pojedinaca, kao n. pr. spekulacija, nego je pravo svih ljudi. Što svi mogu jednako iskusiti, to ne mogu da i ne priznaju istinom. Iskustvo biva u prostoru, ali i u vremenu. Zato je priroda jedna, a povjest druga strana zbiljê. Tekovine dugih iskustva čovječanstva nama su temelj daljnega rada. Na tom se osniva razvoj i napredak. Povjest uči razlikovati istinito od neistinitoga, trajno od prolaznoga. Povjest diže čovjeka k višoj moći, osvjedočava o potrebi izjednačenja na onome svijetu. U povjesti vidiš općeno mišljenje ljudi (sensus communis). Već je Aristotel označio općeno i nužno kao biljegu istinske filozofske spoznaje. Zadaća je filozofije reći u obliku umne istine ono, što uči ljudski um uopće. Prezirati dakle povjesno iskustvo značilo bi prezirati iskustvo prošlosti. To bi bila jednaka pogriješka, kao i prezirati iskustvo, što nam ga daje priroda. To bi nužno dovelo do fantastičkih misli, do idealističke filozofije Hegela, Fichte-a i dr. Povjest je dakle moćno pomagalo za obranu viših istina. Zato vidimo, kako već sv. Augustin gradi filozofiju povjesti ili bolje reći teodiceju na osnovi povjesti (De civitate Dei).²

Nije dakle apologete ponukalo samo to, što se krivo upotrebljavala povjest, nego i to, što je povjest tako znamenit faktor u ljudskom životu, da su živo prionuli uz proučavanje povjesti uopće i povjesti religije i kršćanstva napose. To nastojanje nužno je zahtijevalo, da su u svom studiju upotre-

¹ Schanz: Über neue Versuche str. 12.

² Isp. Schanz: l. c. 154 sq.

bljavali i historičku metodu. Zato i vidimo, da je ona prva od svih i u staro (Euzebij) i u novo doba (Chateaubriand).

Ovu metodu traži uostalom i priroda samoga kršćanstva. Ono je osvanulo u vremenu. Osnovano ga lice, koje pripada par excellence u centar povjesti. Činjenica, koja ima utjecaj na razvoj ljudskoga roda više nego sva prošlost prije toga. Osnovano je s pomoću događajâ, koji su zapanjili čitav svijet i koji su odjeknuli od istoka do zapada, od sjevernog do južnog stožera. Ono je Božja pozicija, a nije ljudska spekulacija.¹ Dakle povjesna činjenica, koja se kritički i ne da upoznati drugojačije nego na osnovu historičkoga istraživanja. Mora dakle apologetika i zbog toga razloga proučiti i prikazati kršćanstvo, ako hoće da pokaže, kako mu je izvor božanski. Ona mora prikazati pripremu, osnivanje, raširivanje, trajanje i život kršćanstva. Istom kad su strogom historičkom metodom utvrđene sve ove činjenice, smjet će filozof izvesti daljnje logičke zaključke.

Pogotovu je danas znamenita historička metoda. Danas se i ne radi o drugom, nego o pitanju: Je li Bog govorio; je li naučao kršćansku religiju, je li osnova o religiozno društvo, jezgrom u onoj formi, kako ga gledamo u katoličkoj crkvi. Iza Baura i njegove tibiške škole nastavio je Harnack sa Delitschem i dr. razarati ove temelje kršćanstva svojom t. zv. „kritikom“ historičkih vrela kršćanstva. Čudo im je legenda, proroštvo halucinacija, sv. pismo sastavljeno od bogzna koga, crkva utemeljena od petrinista i pavlovaca, pod presijom panteističkih gnostika i t. d.

Kolika je tu zadaća apologete! On je dužan odbiti racionalističku kritiku i egzegezu, on je dužan dokazati božansku instituciju crkve i apostolsko podrijetlo svega onoga, što je bitno u kršćanstvu.

¹ Hettinger: Lehrbuch der Fundamentaltheologie str. 28.

Životna je njegova zadaća opravdati autoritet sv. evanđelja i uopće dokazati historijsku istinitost knjigâ sv. pisma. To su mu, osim djela otačkih, jedine povjesničke isprave iz prvoga vijeka kršćanstva. Ako dakle te ne utvrdi nesumnjivim argumentima, podgrižen mu je korjen svega nastojanja.

Sve to treba da apologet obavi onolikom ljubavi, pedanterijom i kritičkom strogosti, kolikom zlobom, lakomislenosti i nekonsekvencijom napadaju na to protivnici katolicizma. Apologet treba da strogo luči kritiku od teologije, povjest od filozofije povjesti, činjenicu od njena tumačenja. On treba da iznajprije hladno, mirno i objektivno skupi činjenice, zatim ih poreda, a onda sustavno izloži. Ništa ne smije on umetati ni spolja ni snutra. Suho i bez smoka treba činjenice prikazati u svoj njihovoj golotinji. Što će iz toga biti, to njega ov čas nije brige. Kad je kritiku i sistematiku svršio, valja pristupiti k intepretaciji. Tu je prva literarna, koja se izvija iz samih događaja. Onda istom filozofska i teološka. On treba da sve to tumači uprav tako nepristrasno, kako bi tumačio nešto, što se njega ni izdaleka ne tiče. Prešutjeti ne smije ništa. Izbjeći ni kojoj primjedbi. Bog naših laži ne treba. Istina mora izaći na vidjelo. Neka bude dakle uvijek stroži protiv nazora, koje sam zagovara, blaži i više popuštajući onima, koji su protiv njegova mišljenja. Jednom riječi: stajalište i metoda apologeta treba da je u svemu ista, koju zauzimaju i njegovi protivnici, samo stroža, objektivnija, mirnija i istinitija.

Često će biti dosta, mirno izložiti kršćansku istinu na osnovu objektivnih činjenica, da svijetlo natprirodne objave zasja u punom sjaju. Prikaz života Kristova, uzvišene ideje, za koje on polaže glavu svoju, dostojanstvo i ljubav, kojom se on žrtvuje, tragični i uzvišeni način njegove smrti; sve to ne može da ostane bez dojma na ljudsko srce. Ono čisto čovječansko i opet uzvišeno božansko u istom

licu privlači neodoljivo. Ne treba uzeti, veli Schanz,¹ posebnu osobinu u čovjeku za natprirodno, da se kršćanstvo protumači. Ono vrijeme (dogadaji) vodi k vječnomu, razumno vodi do nadrazumnoga. Ne privlači, kako hoće supranaturalisti,² neponjatno i nerazumno u kršćanstvu, nego istinito i uzvišeno! To djeluje na necivilizirane narode i inteligentne danas, baš kako je nekoć djelovalo u masi židovskoga puka³ i u visoko učenom Areopagu.⁴ Zato mnogi učeni bogoslovi zagovaraju metodu vrsne ekspozicije kao najbolju apologetiku za mnoge, osobito danas, slabo poučene katolike i nevjernike. Tako P.L. Péchenard;⁵ tako veliki Bosuet; tako i sam koncil tridentski, kad stavlja kleru na dušu, da prema dohvatu govori, i na ruke mu daje znameniti svoj „Catechismus Concilii Tridentini.“

Kako su čudesa i proroštva, život, smrt i uskrsnuće Kristovo, osnivanje i širenje, trajanje i djelovanje crkve sve same historijske činjenice, očito je, da je historička metoda stara, kako je stara kršćanska apologija uopće, dakle da je uvijek bila bitni dio tradicionalne apologetike. Danas je samo zato mnogo znamenitija, jer treba da s obzirom na racionalističku kritiku, na poredbenu znanost religija i općeni kritički studij povjesti stupi na novi sasvim naturalistički temelj i da upotrijebi nova moderna pomagala, da ostane na suverenoj visini i bude poštovana i od najljucjeg protivnika.

Ta težnja katoličkih naučenjaka rodila je krasnim plodom. Danas je u bogosloviji najbogatija literatura bibličkih i povjesnih znanosti. One pripravlja

¹ Über neue Versuche 94.

² Točka 29. γ.

³ Djel. ap. 2, 41.

⁴ Djel. ap. 17, 34.

⁵ „De la nécessité de l' Apologetique“ Revue pratique d' Apologétique I. n. 1. p. 7. sq.

⁶ Duilhé de Saint-Projet: Apologie p. 152.

materijal za apologetičku i dogmatičku struku. I pravo je tako. Apologetika je i dogmatika sinteza, koja se kao kruna stavlja istom, kada je analiza skupila kamečke za izgradnju bogoslovne katedrale.

Ali već danas može povjest apologetike zabilježiti dvije krasne sinteze, koje su nikle na novoj historičkoj metodi. U jezgri su iste sa tradicionalnom metodom, ali im je zamišljaj genijalan, a izvedba originalna i sasvim moderna. To je apologetika neumrloga Abbéa de Broglie i nacrt moderne historičke apologetike od P. Alfarica. Oni su upotrijebili jezgru elemenata tradicionalne metode, spoljašnje kriterije, ali su ih grupirali prema novim prilikama, začiniili modernim rezultatima kritike i komparativne znanosti religijâ, i tako udarili neprijatelju ravno među oči.

Svoju metodu, koju su nazvali metodom „transcendencije“¹ izlaže sam de Broglie u predavanju 16. XII. 1880. à l'Institut catholique.² Izradio ju je u besmrtnom djelu: *Problèmes et conclusions de l'histoire des Religions*.³ A priprava za to djelo bile su isto tako znamenite dvije knjige: „Le positivisme et la science expérimentale.“ 2. Vol.⁴ Ta su djela tolike znamenitosti, da se i svjetska čisto racionalistička i evolucionistička „Revue de l'histoire des Religions“ s najvećom pohvalom o njima izjavila.

Positivisti zabacuju spoznaju svake substancije, svakoga posljednjega uzroka, dakle i dušu i Boga. Svaku prirodnu pojavu smijemo i trebamo svesti samo na njezin zbiljski uzrok, koji ju je determinirao. Tako valja izlagati i religiozne pojave. De Broglie dokazuje u svom preparatornom djelu (*Le positi-*

¹ Isp. A. Pacaud: *Revue praque d' Apolog.* I. c. 417.

² Sa drugim njegovim posthumnim člancima izdao je i ovo predavanje s naslovom „Transcendance du Christianisme“ njegov drug Abbé C. Piat: „*Religion et Critique.* Paris 1897. Lecoffre p. 109. sq.

³ Paris 1897. IV. Edition. Putois Crettè.

⁴ Paris 1880. Palmé.

visme etc.), da razum ima potpuno pravo pridržati i tvrditi temeljne istine substancije i uzroka. Uostalom, veli on, pozitivistički se princip daje jednako upotrijebiti, kad je govor o čudesima i činjenicama objave, kao i u drugim pojavama čisto prirodnim. Naš je duh navikao na iskustvo. I vjera je posljedica iskustvene spoznaje, da je Bog govorio. Zbiljski uzrok te spoznaje jesu čudesa i druge činjenice objave, kojima se nikada ne može naći prirodni uzrok. Kad je dakle čovjek čudesa shvatio i spoznao, mora da prihvati natprirodni uzrok, koji jedini može da nam te činjenice objave istumači. Tko je to shvatio i upoznao, mora da vjeruje ono, za što mu onaj natprirodni uzrok daje jamstvo. — Može se dakle s pozitivničkoga stajališta utvrditi kršćanstvo.¹

Pripravivši sebi ovako teren uhvatio se de Broglie u koštac s evolucionističkim historičarima poredbenih religija. (Tiele, Reville, Marillier i dr.). Darvin je hipotez evolucije zamislio za anorganski i organski život. Spenzer ju je prenio na kulturno i socijalno polje. Tiele i dr. stali su je dokazivati i za religiju. Za to su i osnovali prije spomenutu „Revue de l'histoire des Religions.“ Religija se, vele, razvila iz najneznatnijih pojava, usavršivala se postupice, dok nije stigla, barem za sada, vrhunac u kršćanstvu. Tu tezu dokazuju oni poređivanjem raznih kulturnih i neciviliziranih religija, u kojima se, vele, još i sad nalaze klice ili ostaci onih prvotnih, grubih pojava. Treba samo kršćanstvo analizirati i jednako naturalistički tumačiti, kako n. pr. budhizam, i bit će jasno, da je to puki viši stupanj divljačkih religioznih početaka.

De Broglie prihvatio je nabačenu rukavicu. On je uzeo proučavati raznovrsne religije i jednako kako ove tako i kršćanstvo. On ne kritizira razne nezna- božačke religije sa stajališta kršćanske dogme. On

¹ Isp. Schanz: *Über neue Versuche* str. 88.

H.V. 598
v.l.R. 1907
nr. 174

ih ne rasuđuje sa principa „natprirodnoga.“ Istom pincetom, kojom on secira iznajprije raznovrsne religije, analizira on i kršćanstvo. On traži sličnosti i vrsta različnosti, kako mu ih pruža od protivnika istraženo gradivo raznih religija i kršćanstva. Kad je cijelu poredbu svršio, pokazuje on kao na dlanu, da baš znanstveni pozitivistički determinizam dokazuje superioritet (la transcendence) starog Zakona i kršćanstva nad ostalim religijama. Stari Zakon i kršćanstvo prodire prirodni red promjena, koje izvode zbiljski (prirodni) uzroci, ono je jedina iznimka u zakonima razvoja, koje nam pokazuje povjest.

Tako je de Broglie dokazao racionalno, što su inače teolozi uzimali kao ishodište i aksiom. Tako je on ozbiljnim ljudima otvorio put kršćanstvu metodom povjesničkom, strogo kritičkom.¹

Nije on tu stao. Dojakošnje dokazuje samo relativni superioritet kršćanstva: Kršćanstvo nadmašuje sve druge religije i sadržajem i činjenicama, koje jamče za njegovo božansko podrijetlo. Treba dokazati još to, da je kršćanstvo sasvim druge vrste; ne, da je razmjerno bolja vjera od drugih, nego, da se ne da ni porediti s drugima. Ako i možeš bilo kako tumačiti podrijetlo drugih, podrijetlo staroga Zakona i kršćanstva ostaje „un problème insoluble.“ Kad si to dokazao, očito je, da kršćanstvu mora biti uzrok natprirodan „le surnaturel historique.“²

Kako ćemo to dokazati? — Postavimo religije i kršćanstvo jedne uz druge, i vidjet ćemo, da su drugi elementi, koji stvaraju, drže i nose kršćanstvo, a drugi u ostalim religijama. Ondje legende, magija, mitologija, ovdje čudesa prvoga reda, ujamčena historičkim nepristrasnim svjedocima u doba kritičkoga Tacita (124.). Dalje: trijumf kršćanstva nad drugim religijama (145.), katolicitet, trajnost, jedinstvo crkve, njena moć socijalna i individualna (146); uzvišena

¹ Isp. Schanz: Über neue Versuche 89.

² Religion et critique I. c. p. 123.

osoba Kristova, njegova divna nauka, njegovo uskrsnuće¹ i t. d. — sve to očit je dokaz ne samo učenjaku, nego i svakom neukom čovjeku, da je kršćanstvo doista pojava, koja izvjesno očituje svoje božansko podrijetlo. — Tko ima smisla za istinu i komu nije srce zaokupljeno zlobom i strastima, morat će da to i prizna!

Direktor velikog seminara u Albi, P. Alfarić, poveo se za velikim svojim učiteljem de Broglie-om. Kako de Broglie, tako gleda i Alfarić neustrašivo u oči moderne znanosti poredbenih religija. Evolucioniste su barnumskom reklamom izvikali pad „natprirodnoga“ čim se njihov princip aplicira i gle, sad se istom pokazalo, kako kršćanstvo doista stoji na temelju, koga ne mogu razoriti „ni vrata paklena“. Povjest religija — konačni je zaključak de Brogliev — poredbena povjest religija, ne podkapa dakle natprirodnosti kršćanstva. Što više, baš ta povjest vodi te na prag istinite objave Božje. Jedno se traži: drži se strogo principa i metode, budi strogo kritičan, konsequentan i lojalan.

Alfarić je okrenuo drugo lice ovih znanosti, i došao do istog rezultata ko i de Broglie. Nacr svoga studija izlaže on u „Revue pratique d'Apologétique“² s naslovom: „Valeur apologétique de l'histoire des religions“. De Broglie polazi sa principa kauzaliteta. Sva njegova rasprava bazira na ovom silogizmu: neznaboštvo dade se istumačiti prirodnim uzrocima; kršćanstvo ostaje nerazrješiva zagonetka svakomu, tko ne će da prizna sudjelovanje Božje; mora dakle da je kršćanstvo zaista božanskoga podrijetla.

Alfarić promatra povjest religija sa stajališta principa finaliteta.

Sve živo teži na nešto. Ima potreba, prolaznih ali, i vječnih. Ove vječne, neodoljive potrebe moraju

¹ Problèmes et conclusions I. c. 335. sq.

² I. N. 3. et 4. 1905. p. 110. sq.

se ispuniti, inače biće fizički propada n. pr. organizam bez kisika, dušika, vodika itd. Ako dakle biće na nešto tako teži, da se toj težnji ne može oteti, onda moramo zaključiti, da zbilja i opstoji realni objekat, koji će tu težnju zadovoljiti. Iskustvo, vremeo i prostorno, povjest i prirodoznanstvo uči nas, koje su težnje u organskim bićima te vrste, da im se mora zadovoljiti, da moraju imati svoj realni objekat. Što se uvijek i svuda i neprestano i bez iznimke u organskom biću javlja kao težnja, pokazuje zakon toga bića, koji se ne može ni ne smije mimoići.

Ovaj princip priznaju pozitivisti, ovoga se principa drže i evolucionisti, kad traže i nižu zakone, prema kojima se razvoj vlada.

No povjest religija uči nas, da je čovjek u dubini svoje duše religiozan. Naroda bez religije nema. Čovjek dakle čuti u dubini svoje duše potrebu vjerovati u neko božanstvo. Ali ljudi nijesu pri toj misli stali. Oni čute i potrebu stupiti u doticaj i u saobraćaj s istim božanstvom. Povjest religija uči, da svi narodi mole i čvrsto se nadaju, da će biti od svoga višega bića uslišani. Svi dakle narodi shvaćaju religiju kao živi spoj duše s Bogom (une relation vivante de l'âme et de Dieu p. 116.). Cilj je dakle svih religijâ, da bude pomagalo nedostatnosti ljudske prirode, da poluči natprirodna dobra.¹

Ovako universalna težnja, ovako općena aspiracija ljudske duše ne može biti pusta (vaine). S pravom možemo dakle zaključiti, da Bog jest, da možemo stupiti s njim u saobraćaj, i da nas on pomaže svojom „milosti“.² Dakle religija je zbilja, realnost, a ne isprazna riječ.

¹ La religion se présente essentiellement comme un moyen de remédier à l'insuffisance de notre nature et d'obtenir des biens „surnaturels“ p. 117.

² P. 118.

A što vrijede „religije“, ako ih ispodredimo među se? Saznat ćemo, ako i opet ispitujemo povjest, na što one idu, koji im je konačni cilj.

Povjest nas uči, da svaka religija ide za tim, da zadovolji potrebama ljudske duše. Prema tomu bit će ona bolja, koja bolje zadovoljava ovoj svojoj zadaći. Najbolja mora da najsavršenije udovolji ljudski um, srce, život. No baš zato, jer tako savršeno ispunjava i dopunjuje čovjeka, morat će ona zadovoljiti svakoga čovjeka, čim je dobro upozna. Morat će dakle brzo osvojiti šire slojeve čovječanstva, morat će se brzo raširiti, predobiti većinu ljudi (ako se i budu pojedinci iz subjektivnih razloga njenu dojmju opirali), i stalno ostati usađena u jezgri čovječanstva. Drugim riječima, morat će postati i ostati katolička, općena (*καθολική εκκλησία*), jer će općeno okupiti oko sebe ljude u jedinstveno društvo.

Povjest nas uči, da većina religijâ nijesu tako raširene, niti imadu volje ni moći u sebi, da se tako rašire, da bi moralno okupile u svoje kolo cijelo čovječanstvo. Ogromna većina stisla se u jedan narod ili pače u jedno pleme. Samo su tri koje običaju zvati univerzalnima: budhizam, moslemstvo i kršćanstvo. No povjest je dokaz, da ni budhizam ni moslemstvo nemaju prava na naziv univerzalnosti. Jedino je kršćanstvo, u svojoj biti katolištvo, prodrlo svuda, u sve staleže, u sve krajeve, u sva vremena. Mora dakle da je kršćanstvo potpuno zadovoljilo duševne potrebe čovjeka, mora da je u biti svojoj savršeno.¹

No gdje je pravo kršćanstvo? Povjest uči, da se konkretna, realna religija pojavlja uvijek kao socijalna institucija, a ne kao djelo pojedinoga individua. Život je religiozni uvijek kolektivan. Svaka religija je asocijacija. Najsavršenija religija mora dakle da je najsavršenije društvo. Religija je bitno asocijacija. Po tom su religija i asocijacija u nekom

¹ P. 153.

smislu sinonimi. Kako dakle najsavršenija religija, tako mora da je najsavršenije religiozno društvo — katoličko (općeno). Po tom ni one kršćanske crkve, koje nijesu katoličke, ne mogu biti najsavršenije. No od najvećih nemaju te biljege ni grkoistočna ni protestantska crkva. Tom se biljegom, kao i potpunim, savršenim jedinstvom odlikuje jedino ona crkva, koja priznaje rimskoga biskupa svojom vrhovnom glavom. Dakle je rimska crkva najsavršenija.¹

Očito je, da ovaj put, kolikogod bio egzaktn, ne dokazuje strogo natprirodnosti rimokatoličke crkve. Što više, očita je pogibija, da se iz svega toga ne bi izvela konkluzija: dakle je rimokatolička vjera prirodna, jer najsavršenije odgovara zahtjevima naše prirode. Ova metoda dokazuje samo ovo troje: 1. nuždu religioznoga vjerovanja uopće; 2. relativni superioritet kršćanstva nad drugim religijama, i 3. relativni superioritet rimske crkve nad drugim kršćanskim crkvama. Ali natprirodne istinitosti ne dokazuje. Ne dokazuje, da je rimokatolička vjera prava objava Božja. Vodi dakle ta metoda nevjernika pred prag prave vjere, ali u nju ne uvodi. Nije dakle ni teoretički dostatna — kako njezin autor misli — a kamo li praktički. Morat će se još nadodati tradicionalni dokazi (spoljašnji kriteriji), a ne stati samo kod unutrašnjih. No i sam autor priznaje, da ovu apologetiku treba nadopuniti.²

Ne potpisujemo dakle tvrdnje autorove, da je ta apologetika „théoriquement suffisante“, da ima „sa valeur spéculative“. Ali radi smo priznati, što autor dalje ističe, da je ta metoda vrlo korisna i nevjerniku i katoliku. Nevjernik kad vidi općenu raširenost vjere, ako je ozbiljan i bespristrastan, svakako će se uzbuniti i malo priupitati samoga sebe, da li je on jedini u pravu, kad ne vjeruje,

¹ P. 156.

² P. 157.

da li je to dobro i razumno, da se on otima općenom fakti i uvjerenju čovječanstva. Nevjernik će dakle početi ispitivati razloge svoje nevjere i razloge, zbog kojih sav svijet tako živo i općeno vjeruje. No apologetika, čim je postigla taj cilj, da je uništila indiferentizam za vjerski problem, već je stigla prvi dio svoje zadaće uklanjati zgrade k vjeri. Dalje treba prepustiti drugim apologetičkim metodama i milosti Božjoj. U naše doba, napose s religioznim evolucionistima, bit će dakle ova metoda vrlo praktična, da utre put i pripravi dispozicije za daljni apologetički rad.

I katoliku je ova metoda od velike vrijednosti, jer jača njegovo uvjerenje. Nije to mala i neznatna prilika, kad vidimo, da se oko nas kupe i jednako misle milioni čovječanstva iz svih krajeva, svih staleža. To je *sensus communis*, ili kako su i teolozi običavali reći *sensus catholicus*. To je jaki potporanj, da katolik ostane vjeran svojoj vjeri.

I drugu dakle zadaću apologetike ispunjava ova metoda. To je razlog, da su kako Francuzi tako i drugi katolički apologeti uvidjeli potrebu baviti se problemima znanosti religijâ. Danas već ne izlazi moderna apologetika, u kojoj se ne bi našao o tom poseban traktat. Tako imade mnogo spominjani Lahousse¹ caput V: *De historia religionum* (str. 475 sq.); Hettinger,² *Erster Abschnitt: Von der Religion überhaupt* (str. 46. sq.); Egger:³ *Sectio I. De religione generatim* itd. Osobito temeljito radi o tom cijela prva knjiga Gutberletove *Lehrbuch d. Apologetik* III. Auflage (Münster 1903); Schellove *Apologie des Christentums* I. B. II. Auflage (Paderborn 1902), i dvije velike brošure Chr. Pescha: *Der Gottesbegriff in d. heidnischen*

¹ *De vera religione*. Lovanii 1897.

² *Lehrbuch d. Fundamental-Theologie*. Freiburg 1888.

³ *Enchiridion Theol-dogm. generalis*.

Religionen des Altertums und der Neuzeit (Freiburg 1886. i 1888.).

* * *

Da svršimo!

Rezultat bi ove studije bio ovaj:

Apologetika je, u strogom znamenovanju te riječi, nužni spekulativni temelj dogmatike i čitave teološke znanosti. Ona je most od filozofije k teologiji.

Metoda treba da je tradicionalna i progresivna, no svakako na principu strogo znanstvenome, ljudskome, prirodnome.

Stare metode nijesu u svojoj jezgri zališne i nevaljale, nego nužne; nove nijesu uopće revolucionarne i heretičke, nego vrlo korisne, da pripreme moderni duh za strogu demonstraciju.

Apologetici ni tradicionalnoj ni modernoj nije cilj roditi vjeru, nego samo osvjedočiti razum i ganuti srce, da se ne otima milosti Božjoj.

Deus est, qui incrementum dat . . . . . Neque denegabit petentibus se!

SADRŽAJ:

Uvod . . . . . str. 3

I. dio.

1. Apologetična znanost	str. 11
2. Apologija	12
3. Apologetika	13
4. Historijat	15
5. Dogmatika i Apologetika	16
6. Razlika apologetike i dogmatike	19
7. Predmet apologetike	20
8. Potreba apologetike. Osnovna ili općena dogmatika	22
9. Apologetika: teološka noetika	27
10. Apologetika: prijelaz filozofije na teologiju	29
11. Historija i filozofija religijâ. Prirodno bogoslovlje	30
12. Definicija i zadaća apologetike	33
a) Prva zadaća: pripomoći k vjeri	34
β) Druga: utvrditi u vjeri	38
γ) Treća: ukloniti zgrade k vjeri	39
δ) Nije joj zadaća obraćati tvrdovrate	43
ε) Nije njezina zadaća nagnati u vjeru	44
ς) Da uzvjeruješ treba i voluntarističkih motiva, ne samo intelektualnih	49
ζ) Četvrta zadaća apologetike: djelovati na srce	51
θ) Premalo je: tražiti od apologetike samo to, da zadovolji potrebe ljudske duše i života	52
13. Je li moguće dokazati cilj apologetike, natprirodnost kršćanstva	54

α) Skepticizam	str. 54
β) Skepticizam je propast svakoj zna- nosti, protivurječan u sebi	” 55
γ) Moguće je istinu dokazati	” 56
δ) Moguća je apologetika	” 59
14. Teškoća pisati apologetiku	” 63

II. dio.

15. Znamenitost metode uopće	” 64
Metoda apologetike napose	” 65
16. Apologetika se mijenja prema prilikama	” 66
17. Zahtijeva to i priroda predmeta	” 70
18. Apologetika treba da bude savremena	” 73
19. a) Zato treba da visoko poštiva znanost i nju upotrijebi u svoju korist	” 74
b) Zato je velika sloboda apologeta	” 75
20. Apologetika treba da je progresivna	” 77
21. Ali treba da je i tradicionalna	” 80
22. Apologetika je i tradicionalna i progresivna	” 83
23. Prema tomu je i metoda: analitička i sintetička	” 83

III. dio.

24. Tradicionalna metoda	” 86
25. Dopuštene su uz tradicionalnu apologetiku i druge metode	” 95
26. Moderne prilike	” 101
27. Kolosalna je zadaća moderne apologetike	” 103
28. Nevaljale ili barem nepodesne metode	” 106
29. Temelji novih metoda	” 108
α) Psihološka metoda	” 108
β) Prirodnoznanstvena i historička metoda	” 110
γ) Supranaturalistička i egzemplarna metoda	” 111
30. Psihološka metoda	” 113
31. Je li psihološka metoda dopuštena sa stajališta dogmatičkoga?	” 121

32. U čovjeka ima neka prirodna težnja na natprirodno	str. 123
33. Dakle vrijede unutrašnji kriteriji, ali ne eksluzivno	” 129
34. Neke zablude u psihološkoj metodi	” 132
35. Prirodnoznanstvena metoda	” 138
36. Historička metoda	” 143
Zaključak	” 156

